Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a knihovnictví

Magisterská diplomová práce

2018 **Bc. Nikola Němečková**

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a knihovnictví

Český jazyk a literatura

Bc. Nikola Němečková

Povídky, arabesky a humoresky Svatopluka Čecha

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Michal Fránek, Ph.D.

2018

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

……

Bc. Nikola Němečková

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Michalu Fránkovi, Ph.D.,
za vstřícnost, trpělivost a cenné rady při tvorbě mé magisterské diplomové práce.
Velké poděkování patří také mé rodině za podporu během celého studia.

Obsah

1. Úvod 7
2. Svatopluk Čech 9
   - 2.1 Nástin Čechovy literární tvorby se zaměřením na prózu 9
   - 2.2 Čechovo místo v dobovém literárním kontextu 13
3. Žánrová specifikace 17
   - 3.1 Charakteristika žánrů 17
     - 3.1.1 Žánrová charakteristika povídky 17
     - 3.1.2 Žánrová charakteristika arabesky 18
     - 3.1.3 Žánrová charakteristika humoresky 18
     - 3.1.4 Další uplatněné žánry 19
   - 3.2 Žánrové vymezení prací z *Povídek, arabesek a humoresek* 21
     - 3.2.1 *Povídky, arabesky a humoresky I* 22
     - 3.2.2 *Povídky, arabesky a humoresky II* 30
     - 3.2.3 *Povídky, arabesky a humoresky III* 38
     - 3.2.4 *Povídky, arabesky a humoresky IV* 44
     - 3.2.5 Shrnutí 53
4. Analýza tematických vrstev 58
   - 4.1 Typické postavy 58
     - 4.1.1 Mladý nesmělý snílek 58
     - 4.1.2 Starý mládenec 62
     - 4.1.3 Literát a redaktor 65
     - 4.1.4 Student práv, advokát, žalobce 66
     - 4.1.5 Aristokracie, střet šlechty s občanstvem 68
     - 4.1.6 Typologie ženských postav 70
   - 4.2 Typická prostředí 72
     - 4.2.1 Město 72
     - 4.2.2 Venkov 74
     - 4.2.3 Cizina 75
5. Dobová recepce 77

6. Závěr 87
7. Bibliografie 91
7.1 Primární literatura 91
7.2 Sekundární literatura 91
7.3 Periodika 94
7.3.1 Časopisecká vydání Čechových próz 94
7.3.2 Kritiky Čechových próz 96
8. Příloha 99

1. Úvod

Svatopluk Čech byl jedním z nejvýraznějších představitelů ruchovsko-lumírovské generace a svou tvorbou se zařadil k nejvýznamnějším osobnostem literární scény druhé poloviny 19. století. Ve své době byl Čech vnímán především jako básník, a přestože si sám autor cenil svých básní více než prózy, jeho prozaické texty jsou nezanedbatelnou součástí celé jeho literární tvorby. Jelikož se většina pozornosti upínala k Čechově poezii, ve své magisterské diplomové práci se zaměřím na autorovu prozaickou tvorbu, jež byla často opomíjena, a to konkrétně na povídky, arabesky, humoresky, satiry či novely, většinou drobnějšího rozsahu, které byly uveřejňovány v tehdejších periodikách, zejména v *Lumíru*, *Květech*, *Světozoru* či *Národních listech*. Protože byly tyto práce rozptýleny v různých novinách a časopisech pod množstvím pseudonymů, byly tyto časopisecky vydávané texty později knižně uvedeny v několika sbírkách, mezi které patří také *Povídky, arabesky a humoresky I–IV* (1878, 1879, 1880, 1883). Čtyři svazky, jež mapují Čechovu povídkovou tvorbu od jejích počátků roku 1871 až po počátek 80. let, konkrétně do roku 1881, budou východiskem pro moji interpretaci Čechových děl.

V magisterské diplomové práci se budu nejprve věnovat stručnému představení autora se zaměřením na jeho prozaickou tvorbu, dále nastíním literárněhistorický kontext, v němž přiblížím Čechovo působení v souvislostech polemiky ruchovců a lumírovců, jež se odehrávala v české literatuře sedmdesátých let 19. století. Ve třetí kapitole nejdříve vymezím charakteristiku žánrů uplatňujících se v analyzovaných prózách, na základě teoretického vymezení žánrů následně proběhne komparace podtitulů, uvedených v periodikách, s reálným naplněním charakteristik jednotlivých žánrů. Další složkou mé práce bude analýza tematických vrstev, v níž se pokusím postihnout opakující se typy postav a prostředí v kontextu s osobností Svatopluka Čecha, jeho zkušenostmi a vzpomínkami. Součástí magisterské diplomové práce bude rovněž nástin dobové recepce. Při vyhledávání recenzí na díla z *Povídek, arabesek a humoresek* budu využívat Retrospektivní bibliografii české literatury 1775–1945. Pomocí zjištěných bibliografických údajů budou dané recenze vyhledávány prostřednictvím digitální knihovny Kramerius či Digitální knihovny Moravské zemské knihovny. Jednotlivé náhledy na Čechovu prózu shrnu a porovnám. Kromě

časopiseckých recenzí budou do této kapitoly zahrnuty také pohledy vybraných autorů monografií o Svatopluku Čechovi.

Pro lepší orientaci v jednotlivých prózách bude k magisterské diplomové práci připojena příloha v podobě tabulky obsahující tituly a podtituly všech prací, pseudonymy, pod kterými byla daná díla publikována v periodikách, a přehled časopiseckých i knižních vydání. K tvorbě tabulky mi bude nápomocná zejména bibliografie Jindřišky Flajšhansové, jež je součástí monografie Václava Flajšhanse – *Svatopluk Čech: dílo a člověk*.

2. Svatopluk Čech

2.1 Nástin Čechovy literární tvorby se zaměřením na prózu

K zájmu o literaturu přivedla Svatopluka Čecha (1846–1908) četba knih z otcovy obsáhlé knihovny, v níž měla nejvýraznější zastoupení díla autorů romantismu. Dalším podnětem pro Čechovy první spisovatelské pokusy byl pobyt v pražském studentském konviktu, v jehož prostředí se setkal s řadou inspirativních lidí a naskytlo se mu zde mnoho impulzů k následné literární tvorbě.

Do povědomí čtenářstva se Svatopluk Čech dostal zejména zásluhou své rozsáhlé básnické tvorby, jež byla všeobecně uznávána a kladně hodnocena. Jako jeden z mnoha příkladů lze uvést výrok Hynka Babičky z roku 1879: „Že náš *Sv. Čech* jest poeta velikosti nejen v naší literatuře dosud nebývalé, nýbrž i ve vší světové poesii vzácné, uznává se všeobecně.“[1] Z pohledu literárního historika v období po druhé světové válce, Karla Krejčího, je na Čecha nahlíženo jako na „básníka-věštce“, stojícího opodál stranických bojů, avšak se smyslem pro kolektivní cítění. Dle Krejčího lze v Čechových básních vypozorovat určité prorocké prvky národní a slovanské budoucnosti, které však v autorově současnosti byly spíše aktem víry než předvídáním budoucnosti.[2] Mezi nejúspěšnější díla Čechovy poezie lze zařadit například epos *Adamité* (1873), věnovaný husitským válkám, alegorickou báseň *Evropa* (1878), idylický cyklus *Ve stínu lípy* (1879), historický epos *Dagmar* (1883), líčící osudy české královské dcery v Dánsku, či velice populární *Písně otroka* (1894), prostřednictvím jejichž veršů chtěl autor povzbudit národ v boji za jeho práva.

Ačkoliv byl Čech vnímán především jako básník, nelze opomenout ani jeho prozaickou tvorbu, přestože si jí sám autor cenil méně než svých děl básnických a motivací pro psaní prózy byla zejména finanční odměna, jak sám Čech přiznal v pozdější vzpomínce na své literární začátky: „Všecka moje ctižádost připínala se tehdáž k veršům a na prósu shlížel jsem téměř s opovržením. Ale tíseň hmotných poměrů přiměla mne, že jsem si usmyslil snížiti se, jako k vedlejšímu výdělkářskému zaměstnání, k bídné řeči nevázané.“[3] S tím souvisí i skutečnost, že jako básník Čech

[1] H–a [= Hynek Babička]: *Literatura*. Koleda 4, 1879, č. 4, s. 63.
[2] KREJČÍ, Karel. Svatopluk Čech jako typ básníka věštce. In: BORECKÝ, Jaromír, Albert PRAŽÁK, Antonín PROCHÁZKA a Ferdinand STREJČEK. *Svatopluku Čechovi: Památník Jednoty Svatopluka Čecha k uctění 100. narozenin básníkových*. Praha: Topičova edice, 1946, s. 109–115.
[3] ČECH, Svatopluk. Místo úvodu. Zimní idylla. In: *První kniha povídek a črt*. Praha: F. Topič, 1899, s. 4.

hrdě vystupoval pod vlastním jménem, zatímco jeho prozaická díla byla většinou skryta pod pseudonymy. Navzdory prvotnímu zdrženlivému přístupu k próze si autor ke psaní próz záhy našel cestu, a mohlo tak vzniknout množství dalších prací: „Ale pojednou jsem se nad svojí selankou rozehřál a věc začala mne vábiti sama sebou. I v próse kmitaly se diamanty po závějích, a stkvělo se stříbro rampouchů zcela poeticky; nad to pak vhupl mi za psaní na konec péra host dosud neznámý, šotek humoru, a jeho rolničky družily se příjemně k cinkajícím saním mé idylly.“[4]

Nejpočetnější zastoupení mají v Čechově próze drobné črty, satiry, povídky, arabesky či humoresky. První zveřejnění těchto prací bylo zpravidla realizováno v novinách a časopisech, nejčastěji pod pseudonymem. Množství rozličných pseudonymů mohlo mimo jiné sloužit k vytvoření iluze, že do časopisů, jež Čech redigoval, přispívalo mnoho různých autorů, což periodiku zvyšovalo prestiž. Texty obvykle přinášejí nenáročné žánrové obrázky ze života, jemně pointované úvahy nad nejrůznějšími otázkami, mnoho textů je laděno humoristicky, jindy jde zase o satiru na aktuální témata.[5] Autor často psal o tématech sobě vlastních. Tématu poměrů v české literatuře nejčastěji užíval v satirách kárajících malý zájem veřejnosti o literaturu či ješitnost mladých básníků a kritiků, literární motiv se objevuje také v úvahách o českém jazyku i slohu a v řadě dalších satir a karikatur. Jedním z častých námětů pocházejících z Čechových životních zkušeností je prostředí advokátní kanceláře a soudní síně. Tomuto tématu se spisovatel věnuje v různých humoreskách, drobných vzpomínkách či obrázcích ze života. Za nejvýznamnější dílo z advokátního prostředí lze považovat rozsáhlou povídku *Jestřáb contra Hrdlička* (1876). Tyto časopisecky vydávané texty byly poté knižně uvedeny v několika sbírkách, mezi které patří např. *Povídky, arabesky a humoresky I–IV* (1878, 1879, 1880, 1883), *Několik drobných povídek* (1884), *Humoresky, satiry a drobné črty* (1887), *Různé črty žertovné i vážné* (1887) nebo *Několik povídek a různých črt* (1888). V rámci třicetisvazkových *Sebraných spisů Svatopluka Čecha* (1899–1910) byly jednotlivé povídky, humoresky či satiry znovu vydávány v pěti *Knihách povídek a črt* (1899, 1902, 1904, 1905, 1909) a povídky delšího rozsahu ve třech dílech *Větší prósy* (1902, 1903, 1905).

[4] ČECH, Svatopluk. Místo úvodu. Zimní idylla. In: *První kniha povídek a črt*. Praha: F. Topič, 1899, s. 4–5.
[5] KREJČÍ, Karel. Svatopluk Čech. In: BRABEC, Jiří a Miloš POHORSKÝ (eds.). *Dějiny české literatury III*. Literatura druhé poloviny devatenáctého století. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, s. 287.

V Čechově prozaické tvorbě mají své místo také texty memoárového charakteru. Kniha *Druhý květ* (1899) s podtitulem *Odlesky přítomnosti a budoucnosti* obsahuje „osobní paměti z let jinošských, jen lehce obepjaté jakýmsi belletristickým rámcem.“[6] Jsou zde líčeny osudy Čecha coby žáka piaristského gymnázia a chovance studentského konviktu, vzpomínky zahrnují ale i milostné vzplanutí, vyvolané náhodným setkáním s krásnou dívkou v kavárně. V oddílu *Z cesty Václava Maliny do minulosti* z pátého dílu sebraných spisů *Vzpomínky z cest a života I.* (1900) nabízí autor autobiografický pohled na své dětství, ale i melancholické osobní a rodinné vzpomínky. Řada elegických fejetonů *Z dávných vzpomínek* a dvě vzpomínky *Z mých literárních začátků* jsou zahrnuty v knize *Rozličná prósa* (1895). Upomínky z autorova dětství a mládí lze však nalézt v řadě dalších prací, většinou veselejšího rázu. Jako variantu memoárových spisů lze považovat texty cestopisné, v nichž autor zpracovával své dojmy z cest. Látku k cestopisným obrázkům, drobným črtám i rozsáhlejším pracím poskytl Čechovi zejména pobyt na Krymu a na Kavkaze. Kromě řady básní a několika povídek věnoval Čech vzpomínkám na cizí krajiny knihy *Kresby z cest* (1884) a *Upomínky z Východu* (1885). Domácí prostředí mu bylo předlohou k prózám uspořádaných v knize *Několik obrázků moravských* (1884). Souhrnně byla cestopisná i autobiografická díla vydána ve dvou svazcích *Vzpomínek z cest a života* (1900, 1901).

Svatopluk Čech si vyzkoušel i prozaický žánr většího rozsahu – román. Humoristicko-satirický román *Kandidát nesmrtelnosti* byl první rozměrnou prózou, kterou se autor roku 1879 uvedl čtenářům časopisu *Květy*. První knižní vydání pak proběhlo v roce 1884. Tento román líčí s jemnou ironií život mladých literárních nadšenců se všemi jejich rozpory mezi ideály a realitou.[7] Kandidátem nesmrtelnosti je zde hlavní hrdina Vojtěch Koudela, nadšený poeta chystající k vydání epos s exotickou látkou a sbírku básní. Básník představuje, pro Čecha typickou, postavu mladého nesmělého snílka, jenž svými milostnými eskapádami vyvolává komický efekt, čímž román získává humoristický rozměr. Druhá rozsáhlejší próza *Ikaros*, časopisecky zveřejněna v roce 1885, knižně vydána až roku 1908, je společenský román pojednávající o kontrastujících osudech dvou mladých mužů. Jedním je student, snílek, advokátní písař, dočasný panský vychovatel a vynálezce v oboru vzduchoplavby Pavel Vysocký, druhým mladíkem je úspěšný básník z vybrané rodiny Otakar Sezima.

[6] ČECH, Svatopluk. *Druhý květ: odlesky minulosti a přítomnosti*. Praha: F. Topič, 1899. Sebrané spisy Svatopluka Čecha, s. 2.
[7] FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 231.

Vysocký končí coby oběť svého blouznivého iluzionismu tragicky, Sezima se smíří se životem a měšťanskou společností, aby se nakonec vzdal svých básnických snů. Na rozdíl od naivního a komicky ztvárněného hrdiny z *Kandidáta nesmrtelnosti* jsou v obou hlavních postavách z *Ikara* patrny Čechovy autobiografické rysy. Již přísná autokritika samotného autora, ironicky skrytá v závěru románu, naznačuje, že rozměrná próza není Čechovou parketou. Dle Arna Nováka je na vině zejména nadbytek subjektivismu, který stále silněji pronikal do autorova výpravného umění a zbavoval je žádoucí předmětnosti. Čechovy ambice realistického vykreslení skutečnosti zmařila přemíra vlastní účasti na postavách a jejich osudech.[8] Aleš Haman spatřuje v próze *Ikaros* typické znaky Čechovy prozaické tvorby, jeho sklon ke zjednodušování děje a k alegorizujícímu zplošťování charakterů.[9] Další práce rozsáhlejšího charakteru, např. výlety pana Broučka, autor již omezil na příhody jedné osoby.

Na základě situace ve společnosti stupňují v 80. letech v Čechově tvorbě kritické prvky a autor se častěji věnuje satirám, jejichž ráz se stále konkretizuje. Autorova satirická tvorba vrcholí vytvořením typu pražského měšťáka, protikladu heroických postav Čechových básní, ztělesňujícího všechny rysy tehdejší české společnosti, proti nimž Čech bojoval. Na fantasticko-utopickém základu vybudoval autor populární příhody Matěje Broučka. V satiře *Pravý výlet pana Broučka do Měsíce* (1887) vytvořil Čech typ poživačného a zištného hlavního hrdiny, kterého se satirickým záměrem konfrontoval s éterickými měsíčany, aby odhalil nekulturnost pražského maloměšťáka pana Broučka a zesměšnil estétství. Setkání s předky, husitskými Pražany, v předvečer bitvy na Vítkově pak Matěj Brouček zažívá v *Novém epochálním výletu pana Broučka, tentokráte do patnáctého století* (1888).

Za svého života zažíval Čech obrovskou popularitu a jeho tvorba se těšila ohromnému ohlasu. Dle Karla Krejčího spočívá autorův význam v tom, že je „nejdokonalejším výrazem kolektivního smýšlení své doby.“[10] Podobně jako u většiny děl jiných autorů uplynulých staletí se se změnou společenských poměrů a smýšlení nastupujících generací mění i náhled na literární tvorbu, jež ve své době představovala odraz aktuálního dění. Z toho důvodu se postupem času proměňuje i všeobecné mínění o Čechově díle a dochází k úpadku jeho popularity. Jaromír Borecký si ve své studii

[8] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl druhý*. Praha: Vesmír, 1923, s. 237.
[9] HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 2., rev. vyd. Praha: ARSCI, 2010, s. 249.
[10] KREJČÍ, Karel. Svatopluk Čech jako typ básníka věštce. In: BORECKÝ, Jaromír, Albert PRAŽÁK, Antonín PROCHÁZKA a Ferdinand STREJČEK. *Svatopluku Čechovi: Památník Jednoty Svatopluka Čecha k uctění 100. narozenin básníkových*. Praha: Topičova edice, 1946, s. 121.

pokládá otázku, zda má Svatopluk Čech ještě co předat čtenářům v období po druhé světové válce. Borecký je však přesvědčen, že nepředpojatému čtenáři se ozřejmí velký přínos, jejž pro českou literaturu Čechovo dílo znamená, a to nejen svou vnitřní krásou, ale i ideami směřujícími ke stálé aktuálnosti.[11] Ačkoliv se z pohledu dnešní doby mohou z Čechova odkazu vytrácet souvislosti s tehdejšími společenskými a politickými poměry, domnívám se, že v určitých aspektech je Čechovo literární dílo, konkrétně pak próza, nadčasové, čtivé a v mnoha ohledech může být cenným svědectvím tehdejší doby. Václav Flajšhans shrnuje Čechovu literární činnost těmito slovy: „Za čtyřicet let své činnosti zanechává naší literatuře přes 350 prací, z nichž veliká část zůstane navždy ozdobou českého písemnictví.“[12]

2.2 Čechovo místo v dobovém literárním kontextu

Na počátku druhé poloviny 19. století se v české literatuře formovala skupina mladých básníků, již zpočátku přispívali do Mikovcova *Lumíru* a roku 1958 společně vystoupili s almanachem *Máj*. Májovci, hlásící se k odkazu Karla Hynka Máchy, vyslovili kulturně a národně emancipační snahy a do české literatury vnesli odhodlání aktivně čelit aktuálním politickým problémům. Navazováním kontaktů s vyspělou zahraniční literární produkcí si májovci kladli za cíl obohatit českou literaturu a povznést ji na evropskou úroveň. Mezi nejvýznamnější členy májovské generace patřili Jan Neruda, Vítězslav Hálek, Adolf Heyduk či Karolína Světlá.

Doba, v níž Svatopluk Čech aktivně působil v české literatuře, se na literárním poli nesla ve znamení polemiky ruchovců a lumírovců. Na jedné straně se vyprofilovalo křídlo kosmopolitní (lumírovci), na straně druhé stáli zastánci národní literatury a vlastenectví (ruchovci). Aleš Haman ve své práci *Trvání v proměně* míní, že ve skutečnosti šlo o „rozdílné pojetí funkčního modelu umění u příslušníků dvou vrstev téže básnické generace.“[13] Tato situace v české literatuře dle Hamana připomíná francouzský parnasismus, kdy se mladá generace nastupujících básníků rozdělila do dvou názorově rozdílných skupin. Haman se domnívá, že „zřetelná obdoba obou linií

[11] BORECKÝ, Jaromír. Má Svatopluk Čech dnešku ještě co říci? In: BORECKÝ, Jaromír, Albert PRAŽÁK, Antonín PROCHÁZKA a Ferdinand STREJČEK. *Svatopluku Čechovi: Památník Jednoty Svatopluka Čecha k uctění 100. narozenin básníkových*. Praha: Topičova edice, 1946, s. 39.
[12] FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 253.
[13] HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 2., rev. vyd. Praha: ARSCI, 2010, s. 215.

v české poezii s francouzským básnictvím šedesátých let opravňuje, abychom oba směry, ruchovce i lumírovce, zahrnuli pod společnou etiketu českého parnasismu.“[14] Přesto však pojem parnasismu nemá nahrazovat tradiční označení ruchovců a lumírovců – přestože tvorba Svatopluka Čecha přinesla řadu parnasistních prací, jeho próza obsahuje také prvky realistické a některé pasáže jeho textů mohou být interpretovány i jako satira na parnasistní poezii.[15]

Spojením studentských spolků z akademického gymnázia a menších venkovských literárních sdružení vznikl spolek s názvem *Ruch*. Vedle Svatopluka Čecha se tohoto kroužku účastnili např. Josef Václav Sládek, Ivan Klicpera, Bohuslav Čermák či Ladislav Quis. Spolek pořádal pravidelné schůze a produkoval vlastní práce, po neúspěšném převzetí *Lumíru* však společenství zaniklo. Po vzoru májovců vystoupili roku 1868 členové bývalého spolku s almanachem *Ruch*. Poezie ruchovců odrážela dobovou atmosféru projevů národního uvědomění a k vrcholu přivedla vlasteneckou a reflexivní lyriku. Na rozdíl od kosmopolitního směřování májovců je pro ruchovce typické tíhnutí k vlastenectví, ruchovci také přejali a rozvinuli program českého národního obrození, včetně ideje panslavismu, a jejich cílem bylo vytvoření typicky české literatury. S názory autorů kolem almanachu *Ruch* sympatizovali autoři okolo revue *Osvěta*, jejichž program se utvářel především v literární kritice a v polemických vystoupeních Elišky Krásnohorské či Ferdinanda Schulze.

V návaznosti na program májovců vzniklo v 70. letech seskupení soustředěné kolem časopisu *Lumír*. Představitelé lumírovců se snažili zapojit českou literaturu do světového kontextu a bojovali za svobodu básnické tvorby. Prostřednictvím jejich překladů se čeští čtenáři seznámili s hlavními díly světové poezie a zájem o anglosaskou a románskou poezii vymanil českou literaturu z jednostranného německého vlivu. Mezi reprezentanty tohoto seskupení patří zejména Jaroslav Vrchlický, Julius Zeyer a Josef Václav Sládek, jenž zpočátku působil v almanaších ruchovců. Opozici k tomuto programu zaujímala tzv. škola národní, skupina skládající se z básníků kolem almanachu *Ruch* a autorů sdružujících se kolem revue *Osvěta*, jež lumírovcům vytýkala zejména nedostatek vlasteneckého cítění a příliš úzké vazby na cizí literatury. Literární boj mezi ruchovci a lumírovci rozdmýchala stať Elišky Krásnohorské *Obraz novějšího*

[14] HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 2., rev. vyd. Praha: ARSCI, 2010, s. 218.
[15] TUREČEK, Dalibor. Úvod. In: HAMAN, Aleš a Dalibor TUREČEK (a kol.). *Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2015, s. 8.

básnictví českého, v níž autorka představila svou vizi národního básníka a ostře zkritizovala nedostatečně původní básnickou činnost lumírovců, zejména Vrchlického.

Navzdory značnému napětí mezi názory ruchovců a lumírovců a zdánlivé neslučitelnosti jejich literárních záměrů je mnoho aspektů spojuje. Literární činnost obou proudů odráží soudobé společenské a politické poměry a představitelé obou křídel psali texty inspirované jak českým prostředím a domácí tvorbou, tak i cizími literaturami a cizokrajnými náměty. Příkladem lze uvést Čechův „kosmopolitní" epos *Evropa*.

V souladu s idejemi ruchovců myšlenkově navazuje Svatopluk Čech na obrozenské tradice, ale dodává jim politicky a společensky aktuálního rázu.[16] Na polemiku s lumírovci v souvislosti s Čechovou tvorbou poukázal mimo jiné Ferdinand Schulz ve svém článku v *Osvětě*.[17] Čechův umělecký talent vyzdvihuje zejména proto, že na rozdíl od některých současných literárních prací zaplněných prázdnými frázemi „nevyhledává pro sebe předměty v neznámých krajích a časích, neztrácí se v nadpozemských mlhovinách, nebloudí v labyrintě planých myšlenek, neprchá do světův nemožností, schválně a mozolně sestrojených."[18] Proti kosmopolitní skupině literátů se Schulz dále vyjadřuje takto: „Neznám ani jediné literatury na světě, která by bez látek domácích, vlastních, byla vznikla. […] Projděme řadu oněch spisovatelův, jichžto plody souborem nazývají se literaturou světovou […] a zkoumejme, co ze spisův každého z nich dostalo se do světové literatury, kterými výtvory svého ducha povznesli své domácí písemnictví na stanovisko světové? […] Toliko literatury *národní* jsou na stanovisku *světovém,* a k ponětí literatury národní náleží nejen jazyk nybrž i duch, nejen forma, nýbrž i obsah."[19]

Sotva odezněly spory mezi zastánci světovosti a národnosti literatury, nastoupily na konci 80. a počátku 90. let 19. století nové literární směry a tendence, a to zejména realismus, zdůrazňující „pravdu života", a naturalismus. Realistické hnutí pozměnilo názory na poezii a umění. V opozici k romantické poezii se realisté snažili posílit objektivní poznání skutečnosti a její zachycení v celé své komplexnosti. Realisté začali hojně šířit poznatky z ruské realistické literatury, referovali např. o románech

[16] NOVÁK, Arne. *Ruchovci a Lumírovci v bojích proti křivdě a za právo*. Praha: Fr. Borový, 1938, s. 32.
[17] SCHULZ, Ferdinand. *Nové písemnictví. Román a povídka*. Osvěta 9, 1879, č. 3, s. 246–253.
[18] Tamtéž, s. 248.
[19] Tamtéž, s. 249.

Turgeněva či Dostojevského a oceňovali také význam ruských dramat.[20] Jako hlavní příčinu, proč realismus dlouho nemohl zapustit hlubší kořeny v české literatuře, označuje Jan Máchal, v cyklu přednášek *Boje o nové směry v české literatuře: 1880–1900*, nedostatek umělců, kteří by realismu prostřednictvím své tvorby dokázali naklonit čtenáře. Ze starších parnasistů jmenuje pouze Svatopluka Čecha, jenž měl pro tento nový směr pochopení, přestože sám ještě literárně kotví ve starší době.[21]

[20] MÁCHAL, Jan. *Boje o nové směry v české literatuře: 1880–1900*. Praha: nákladem Jednoty českých filologů, 1926, s. 39.
[21] Tamtéž, s. 40.

3. Žánrová specifikace

3.1 Charakteristika žánrů

3.1.1 Žánrová charakteristika povídky

Pojem povídky je v české literatuře značně rozkolísán, jednotlivá pojetí se liší zejména vymezením vůči ostatním žánrům. Obecně se však pod tímto pojmem rozumí „kratší próza ztvárňující v jistém nadhledu zvolený moment lidské existence.“[22] Povídka se zpravidla zaměřuje na jednu zápletku, její děj je přímočarý, jednoduchý, bez vedlejších epizod. Postavy do děje vstupují zformované a během děje se již výrazněji nemění.[23] Dagmar Mocná chápe žánr ve třech pojetích – v nejširším pohledu povídka funguje jako zastřešující pojmenování pro všechny typy kratší prózy, jako je např. pohádka, pověst, novela či legenda, a v souvislosti s jejím kratším rozsahem je vymezována vůči rozměrnému románu. Užší pojetí, zčásti se uplatňující v české literatuře, naproti tomu usiluje o výraznější žánrovou specifikaci povídky.[24] Povídka je zde vymezena vůči novele, pro níž je typická sevřenost dramaticky vystupňovaného děje a jež je ve srovnání s otevřenou a uvolněnou povídkou a jejím důrazem na popisné partie a vyprávění formálně vyhraněnější.[25] V nejužším pojetí povídky je zdůrazňována výrazová úspornost, soustředěnost na klíčové momenty lidské existence a silný přítomnostní akcent. Všechny tyto odlišné koncepce žánru povídky pojí několik společných rysů, mezi které patří intenzita sdělování, soustředěnost na konkrétní postavu či situaci, častý je také otevřený konec.[26]

Počátky povídky jsou kladeny do 19. století, kdy sehrál důležitou roli rozmach novin a časopisů. Pro české beletristické časopisy se krátká próza stala důležitým žánrem, jenž se šířil širokým okruhem čtenářů. Povídková produkce v poslední třetině 19. století reaguje na potřeby množících se periodik a tvarově se diferencuje, o čemž svědčí obliba žánrových podtitulů z oblasti výtvarného umění (arabeska, silueta, obraz,

[22] MOCNÁ, Dagmar. Povídka. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 515.
[23] PAVERA, Libor a František VŠETIČKA. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 288.
[24] MOCNÁ, Dagmar. Povídka. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 515.
[25] KUPCOVÁ, Helena. Novela. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 417.
[26] MOCNÁ, Dagmar. Povídka. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 516.

kresba) či z hudební oblasti (notturno, capriccio). Dle tematického hlediska lze rozlišit povídku historickou, dobrodružnou, milostnou, detektivní či humoristickou.[27]

3.1.2 Žánrová charakteristika arabesky

Arabeska, z italského *arabesco, rabesco,* je v původním významu nástěnná ornamentální malba se stylizovanými motivy rostlin. V literatuře je arabeskou míněna „žánrová varianta povídky vyznačující se jemnou fantazií, ironickým pojetí a výraznou pointou.“[28] Arabeska se nejvíce uplatňovala v 19. století, kdy žánr pěstovali Josef Kajetán Tyl, Jakub Arbes, Jan Neruda nebo Svatopluk Čech. V podání autorů 19. století šlo zejména o příběhy sociálně laděné s glosátorským nádechem a smyslem pro detail.[29] Arabeska má nekomplikovaný, často fragmentární děj, má tendence k drobnokresebné dekorativnosti. Žánr charakterizuje spíše komorní ladění, zjitřená vnímavost a imaginace, humorný, satirický a zejména ironický nadhled autorského vypravěče. Dle Věry Brožové užíval Svatopluk Čech ve svých pracích z *Povídek, arabesek a humoresek* žánr arabesky jako „konvenční společenskokritickou i humoristickou povídku.“[30] Pravdivost tohoto tvrzení bude prověřena v následné analýze.

3.1.3 Žánrová charakteristika humoresky

Humoreska (z latinského *hūmor* = vláha, vlhkost; z německého *humoreske* = rozmarná povídka) je „označení pro humorně laděnou povídku nebo novelu se závěrečnou vtipnou pointou.“[31] Autoři humoresek využívají situační komiky, ironie, parodie, karikatury, grotesky, jazykového vtipu i prvků nonsensu.[32] Jádrem humoresky zpravidla bývá úsměvná příhoda ze života vyrovnávající se s řadou peripetií (omylů,

[27] MOCNÁ, Dagmar. Povídka. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 518–519.
[28] BROŽOVÁ, Věra. Arabeska. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 26.
[29] PAVERA, Libor a František VŠETIČKA. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 30.
[30] BROŽOVÁ, Věra. Arabeska. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 27.
[31] PAVERA, Libor a František VŠETIČKA. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 139.
[32] Tamtéž, s. 139.

nedorozumění) a ústící v překvapivou pointu. Často se odehrává v určitém specifickém prostředí, např. v maloměstském, domáckém, hospodském, školním či prázdninovém. Protagonistou zpravidla bývá slušný obyčejný člověk, většinou muž, zaskočený neobvyklou situací, s níž se musí vyrovnat. Komický efekt často vyvolává samotný název díla nebo jméno postavy, zejména ale konfrontace každodennosti a neobvyklosti, malého obzoru a nepředvídané zkušenosti: „Základní polohou humoresky je dobromyslný humor, idylismus a smírné řešení konfliktních situací.“[33]

V Evropě se humoreska rozvíjela od 18. století, v českém prostředí pak od počátku 19. století. V souvislosti s rozmachem žurnalistiky nastává ve druhé polovině 19. století zlatý věk české humoresky, k čemuž svou humoristickou tvorbou, knižně vydanou v *Povídkách, arabeskách a humoreskách I–IV* (1878, 1879, 1880, 1883) či v knize *Humoresky, satiry a drobné črty* (1887) přispívá také Svatopluk Čech. Dagmar Mocná v monografii *Případ Kondelík* (*Epizoda z estetiky každodennosti*) komentuje humoresku jakožto jeden z nejoblíbenějších žánrů 19. století takto: „Chtěl-li autor hladce uspět, a disponoval-li jen trochu rozmarným vyprávěcím stylem, neměl, zejména pro oblast novinové a časopisecké beletrie, bezpečnější žánrovou volbu. Autoři humoresek byli žádaným a permanentně nedostatkovým artiklem.“[34]

3.1.4 Další uplatněné žánry

Satirou (nejčastěji spojováno s latinským *lanx satura* = přeneseně smíšené básně, všehochuť) byla původně nazývána posměšná báseň, kritická ke společenským i lidským nedostatkům. Postupem času se žánrové vymezení satiry rozplynulo a nyní je satirou chápáno takové literární dílo, které využívá humoru a estetického komična k vyjádření kritického postoje.[35] Satira je charakteristická svým komickým způsobem zobrazení, jenž využívá k výsměšně kompromitujícímu odhalení nežádoucích jevů: „Základem satirického postoje je radikálně kritický vztah vůči zobrazované skutečnosti, předpokládající jasnou intelektuální i morální převahu tvůrce nad zobrazovaným

[33] MOCNÁ, Dagmar. Humoreska. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 259.
[34] MOCNÁ, Dagmar. *Případ Kondelík*. *Epizoda z estetiky každodennosti*. Praha: Karolinum, 2002, s. 61.
[35] BĚLÍČEK, Pavel. Satira. In: VLAŠÍN Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 335.

objektem a ústící v despekt vůči němu.“[36] Od humoru, jenž určité nedokonalosti pouze s nadhledem registruje, se satira liší tím, že danou věc kriticky konfrontuje. Jelikož je účinek satiry založen na nesouladu reality a ideálu, vyžaduje tento literární útvar aktivního čtenáře a jeho znalost kontextu. Kritizované jevy jsou v satiře karikaturně deformovány a doprovázeny ironickým komentářem a parodickými postupy.[37]

Počátky satiry sahají až do antiky, dále se žánr rozvíjel ve středověku. Časopisecká satira je příznačná pro druhou polovinu 19. století, kdy vzniká množství humoristických a satirických časopisů. Satiře se věnoval také Svatopluk Čech a sledoval jí zejména národně výchovné a zábavné cíle. Ceněny byly jeho veršované satirické skladby, navazující na typ alegorické pohádky, či „broučkiády“, v nichž vytvořil typ českého antihrdiny.[38]

Novela (z italského *novella* = novinka) je „epický prozaický žánr středního rozsahu, mezistupeň mezi povídkou a románem.“[39] Kompozice novely je založena na jedné dějově sevřené linii bez rozsáhlejších popisů a epizod, s určitým výrazným konfliktem a dramatickým dějovým napětím. Postavy novely se příliš nevyvíjejí, jsou ovlivněny sociálním prostředím a často bývají tvořeny s humorným nadhledem.[40] Ve srovnání s povídkou a románem je novela formálně nejvyhraněnějším žánrem, důraz je kladen na neobyčejnost a poutavost vyprávěného příběhu, charakteristická je jazyková úspornost, práce s náznakem a symbolické zvýznamňování motivů.[41]

Kořeny novely lze nalézt již v antice, za zakladatele evropské tradice ve 14. století je považován Boccacciův *Dekameron*. Novodobá novela k nám pronikla především z německého prostředí, a to zejména v podobě sentimentálních milostných příběhů, jež byly oblíbenou četbou měšťanských vrstev. Novela se rovněž stala oblíbeným žánrem pro prozaickou tvorbu ruchovců a lumírovců, zvláště v podobě psychologizujícího milostného příběhu ze společnosti, mezi něž lze zařadit také prózy Svatopluka Čecha.[42]

---

[36] MOCNÁ, Dagmar. Satira. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 612.
[37] Tamtéž, s. 612.
[38] Tamtéž, s. 616.
[39] PAVERA, Libor a František VŠETIČKA. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 247.
[40] LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství H&H, 2002, s. 211.
[41] KUPCOVÁ, Helena. Novela. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 417.
[42] Tamtéž, s. 419–420.

Idylou (z řeckého *eidyllion* = obrázek) je míněn „básnický nebo prozaický obraz poklidného života ve stabilním světě založeném na tradičních hodnotách rodiny, práce a lásky.“[43] V užším smyslu jsou za idylu pokládány výjevy z idealizovaného života pastýřů či rolníků z archaických období, rozšířenější je v současnosti přístup k idyle jako k obecnému harmonickému konceptu světa a lidské existence. V idylickém světě tradičních jistot žijí lidé v harmonickém soužití s přírodou na venkově, převládá v něm cyklický čas každodennosti a je typický svou absencí dramatických událostí. Sociální struktura idylického společenství je stabilní, časté jsou postavy dobročinných šlechticů a vzorných hospodářů.[44] V novodobé literatuře pěstoval idylické zobrazování biedermeier.[45] Autoři druhé poloviny 19. století navazují na tradici bukolické lyriky, v díle Svatopluka Čecha je idylismus příznačný zejména pro zobrazení venkovského prostředí.

3.2 Žánrové vymezení prací z *Povídek, arabesek a humoresek*

Všechny Čechovy texty ze čtyř svazků *Povídek, arabesek a humoresek* byly prvotně vydávány v časopisech. Většina těchto drobných próz byla psána pro periodika, jež autor redigoval (*Květy*, *Lumír* či *Světozor*). Jelikož byly tyto práce rozptýleny v různých novinách a časopisech pod množstvím pseudonymů, došlo v roce 1878 k vydání první sbírky těchto próz. Během následujících let se pak souhrnné knižní vydání časopiseckých prací rozšířilo na čtyři svazky. Časopisecká vydání jednotlivých titulů obvykle doprovázel podtitul upřesňující žánrové zařazení daného textu. Předmětem této podkapitoly bude komparace podtitulů uvedených v periodikách s reálným naplněním charakteristik jednotlivých žánrů.

[43] MOCNÁ, Dagmar. Idyla. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 275.
[44] Tamtéž, s. 275–276.
[45] LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství H&H, 2002, s. 120.

3.2.1 *Povídky, arabesky a humoresky I*

Titul *Signorina Gioventú* (1874) nese v prvním časopiseckém vydání v *Lumíru* podtitul „notturno“.[46] Dle Dagmar Mocné pochází notturno z oblasti hudební provenience a je určitou žánrovou variantou povídky. Označení převzatá z výtvarného či hudebního umění, posilující dobové pojetí povídky jakožto žánru zaměřeného k vnější podobě světa, jsou v 19. století s oblibou přiřazována k různým povídkovým typům.[47] V oblasti hudební vědy se pod pojmem notturno rozumí „noční hudba, noční zastaveníčko, název klavírních skladeb rázu snivého.“[48] S atmosférou snivé noční nálady koresponduje i celkové vyznění *Signoriny Gioventú*.

Písař z advokátní kanceláře je majitelem půjčovny maškarních oděvů vmanipulován do přestrojení za živou reklamu a na maškarním plese se stává terčem posměchu. V nočním masopustním reji se písař setkává se signorinou Gioventú – vlastním mládím, které již definitivně ztratil. Při snaze získat mládí zpět se písaři do cesty postaví Rozum, písař však jeho rady neuposlechne a končí tragicky. Hon za ztraceným mládím a ruch maškarního plesu lze interpretovat jako pouhé blouznění způsobené nemocí.

Arne Novák shledává příběh ubohého písaře dokonalou psychologií, v níž autor „zasnoubil tu trapnou skutečnost s barvitým snem, vidinu touhy s přeludem horečky, hloubku alegorie s půvabem báchorky, vše v rámci názorně a přesvědčivě reálném.“[49] Pro fragmentární děj, výraznou imaginaci a propracovanou kompozici, směřující k proplétání zdánlivě nesouvisejících motivů a ústící v sevřeně formulovanou pointu, má *Signorina Gioventú* nejblíže k baladicky laděné arabesce, v níž osud hlavního hrdiny končí tragicky. V próze lze zpozorovat také satirický postoj vypravěče vůči všetečnému židovi, majiteli půjčovny, jenž je strůjcem ponižujícího úkolu. Postava neodbytného žida je v kontrastu s romanticky uchopenou postavou „věčného žida“ Ahasvera pojata spíše realisticky.

[46] G. V. [= Svatopluk Čech]: *Signorina Gioventú*. Lumír 2, 1874, č. 7, s. 82.
[47] MOCNÁ, Dagmar. Povídka. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 517.
[48] MALÁT, Jan. *Hudební slovník*. 2. vyd. Praha: Fr. A. Urbánek, 1891, s. 137.
[49] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 172.

Práce *Ledová kněžna* (1874) byla v *Lumíru* uveřejněna bez dalšího specifikujícího označení či podtitulu.[50] V bibliografii Jindřišky Flajšhansové je titul uveden jako arabeska.[51] Ledová kněžna, krásná, avšak chladná žena, je středem zájmu mnoha mužů. O získání jejího srdce se pokouší také místní svůdce žen Vukotič, který jednoho dne nalézá list, jenž odhaluje náklonnost kněžny k neznámému muži. Vukotič věří, že je objektem zájmu ledové kněžny právě on, avšak při pohřebním průvodu, kde je kněžna poprvé spatřena s výrazem hlubokého citu, vychází najevo její láska k zesnulému herci Bronickému.

Žánr arabesky signalizuje již úvodní drobnokresebná dekorativnost ledové kněžny: „[…] v povoze pak seděla dáma v šedém zimním šatu, jenž obrouben byl široce drahou bílou kožešinou jako prouhami kosmatého sněhu; jako zrnatý led třpytila se spona z drobného kamení na jejích ňadrech; rusým vlasem propínala se stříbrná ozdoba jak míhavé jíní a démantová náušnice houpala se nad jejím ramenem jako ledová, zářivá slza. Tvář její obrácená právě k nám byla dokonale krásná, však chladná a nepohnutá jako mramor a pohled jasně modrých očí byl mrazivě lhostejný.“[52] Jemná fantazie, jež ponechává čtenáři během vyprávění prostor pro vlastní představivost, ironické pojetí samozvaného donchuána a výrazná, překvapivá pointa potvrzují příslušnost k žánru arabesky. V próze se objevují výrazné parnasistní rysy, zastoupené především zobrazením výjimečnosti a nevšednosti nedostupné ženy či samotným názvem, evokujícím jistou exotičnost.

Souboj (1873) vyšel v *Lumíru* také bez podtitulu.[53] V knižním vydání byl k názvu přiřazen podtitul *Ze zápisků přítelových*, který nese i několik dalších prozaických prací. Dle Arna Nováka Čech tímto krokem maskuje osobnostní ráz těchto textů psaných v první osobě, a svoje subjektivní názory a nálady tak skrývá za zdánlivou výpověď někoho jiného.[54]

Jak již název napovídá, hlavním tématem této práce je souboj dvou domnělých soků v lásce. Stereotyp vychovatelovy nesmělé touhy a platonické lásky k baronově dceři naruší příjezd světaznalého člena šlechtické rodiny Artúra z D. Souboj mezi

[50] *–ý* [= Svatopluk Čech]: *Ledová kněžna*. Lumír 2, 1874, č. 14, s. 166.
[51] FLAJŠHANSOVÁ, Jindřiška. Bibliografie. In: FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 156.
[52] ČECH, Svatopluk. Ledová kněžna. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 24.
[53] S. Č. [= Svatopluk Čech]: *Souboj*. Lumír 1, 1873, č. 29, s. 346.
[54] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 171.

Artúrem a vychovatelem se neuskuteční skrze slova či násilí, nýbrž prostřednictvím doutníků, jež mají určit vítěze dívčina srdce. Nakonec se ukazuje, že souboj doutníků, z nichž jeden měl být jedovatý, byl pouhou zkouškou, zda je vychovatel ochotný bojovat za svou lásku i za cenu vlastního života.

Děj není pevně sevřený, v popředí je naopak určitá uvolněnost vyprávění a četné popisné partie. V souladu s charakteristikou žánru povídky se *Souboj* zaměřuje na jednu zápletku. Ačkoliv je hlavní děj přerušen vloženou historkou, vyřčením pointy této historky dochází zároveň k odhalení skutečného smyslu souboje, proto nelze historku o příteli z Mexika chápat jako samostatnou epizodu, nýbrž jako rovnocennou součást zápletky. V povídkové produkci konce 19. století převažoval zábavný charakter, proto ani zde nechybí humoristické ladění. Shodu s hlavními rysy humoresky je možné nalézt v charakteristice typické humoristické postavy, kterou je zpravidla spořádaný člověk zaskočený neobvyklou situací, s níž se musí nějakým způsobem vyrovnat. Konfliktní situace ústí v překvapivé, avšak smírné a úsměvné řešení. V rámci vyprávění je patrný i satirický tón, kdy vychovatel v roli vypravěče pociťuje vůči sebejistému šlechtici zášť. Nakonec je ale šlechtic tím, kdo vychovatele podnítí k vyřčení citů k mladé baronese. Na základě uvedených rysů je nejpříhodnější označit *Souboj* jako humoristicky laděnou povídku.

Zastavená povaha, jedna z nejranějších prozaických prací z roku 1871, je ve *Světozoru* otisknuta s podtitulem „satira“.[55] Próza poukazuje na pokleslé mravní hodnoty tehdejší doby. O ušlechtilou povahu Alfréda N. projeví zájem žid Aron. Ačkoliv se Alfréd nejprve prodeji své povahy brání a chce raději dál žít v bídě než zaprodat svou duši, nakonec lákavé nabídce neodolá a domluví se s židem na zástavě duše na pět let. Zapůjčením své duše získává Alfréd bohatství a s ním i vysokou životní úroveň a věhlas. Po uplynutí pěti let už o svou původní povahu Alfréd nestojí a dál spokojeně žije bez povahy: „Přesvědčil jsem se, že se bez povahy velmi dobře žije, ba ještě lépe nežli s ní.“[56]

Již v úvodní promluvě kritizuje Čech spisovatele, kteří neznají hodnotu peněz svých hrdinů: „Nemívá obyčejně žádné služby, žádného výnosného postavení a přece bytuje v nejlepších hostincích, jídá nejvzácnější lahůdky, […] pro žebravé kmety mívá

[55] ČECH, Svatopluk: *Zastavená povaha*. Světozor 5, 1871, č. 36 (příloha), s. 429.
[56] ČECH, Svatopluk. Zastavená povaha. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 50.

vždy dukát po ruce, zpropitné dává rovněž po dukátech […].“[57] V souvislosti s touto kritikou poukazuje autor na nadbytečnou vnější popisnost postav a absenci zobrazení jejich charakterů – příhoda se zastavenou povahou Alfréda N. má být výzvou ostatním literátům ke změně v tomto směru. Celým textem prostupuje kritika bezcharakternosti. Ačkoliv je hlavní hrdina nejprve vykreslen jako ctnostný muž, rychle podléhá vidině snadného zbohatnutí a zařadí se tak mezi zástupy ziskuchtivých jedinců. Namísto potrestání bezcharakternosti se Alfréd stává vzorem pro ostatní: „Prsa jeho pokryta jsou řády; nejvyšší hodnosti jsou mu přiděleny; důstojnost, krása, věhlas leží u jeho nohou. Rozšafní otcové staví ho svým synům před oči co zářící vzor.“[58] Bezcharakterní však není pouze Alfréd, ale i žid skupující povahy, který se neštítí zbavit lidi všech jejich ctností. *Zastavená povaha* je typickou satirou, kritizující lidské i společenské nedostatky. Svůj negativní postoj k nepřiměřenému obohacování předkládá autor již v úvodu, následující příběh je pak svědectvím pokleslých morálních hodnot založených na penězích. Základní námět prózy, zaprodání povahy, je určitou modifikací faustovského motivu. Stejně jako v *Signorině Gioventú* se zde uplatňuje postava žida, představujícího lichváře – v obou případech je židova oběť připravena o vlastní sebeúctu a čest. Zaprodání duše lze chápat jako romantický motiv, jenž je zde transformován ve společenskou karikaturu.

Titul *Odkaz* (1873) je v *Lumíru* specifikován jako „humoreska“.[59] Ústřední postavy tvoří trojlístek starých mládenců, pravidelně se scházející v městském hostinci. Náhlou smrtí starého mládence Čížka a jeho závětí, v níž odkáže jmění tomu ze svých dvou přátel, který se do roka dříve ožení, je rozpoután boj o majetek a ze dvou přátel se stávají úhlavní nepřátelé. Když jsou nakonec oba stejnou dívkou odmítnuti, dochází k závěru, že je pro ně záchrana dlouholetého přátelství důležitější než získání dědictví. Dědičkou jmění se nakonec stává dívka Márinka, jejíž matku zesnulý Čížek tajně miloval.

I přes neradostnou událost, od níž se odvíjí veškerý děj, je vyprávění laděno humorně. V průběhu vyprávění autor využívá jazykové vtipu, karikatury i situační komiky. Komicky působí již jména hlavních protagonistů, korespondující s jejich povoláním (Kazimír Paleta) či povahou (Alexandr Tichý). Navzdory řadě nedorozumění

[57] ČECH, Svatopluk. Zastavená povaha. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 43.
[58] Tamtéž, s. 49.
[59] G. V. [= Svatopluk Čech]: *Odkaz*. Lumír 1, 1873, č. 42, s. 505.

a působení okolí, které mezi dvěma přáteli prohlubuje zášť a ziskuchtivost, dochází ke smírnému řešení konfliktní situace, což je pro humoresku typické. Také role autorského vypravěče, jenž tíhne ke slovní komice a „obrací se ke čtenáři jako ke kumpánovi ochotnému naslouchat“[60] svědčí o vhodném žánrovém zařazení. Se satirou *Zastavená povaha* má text společnou kritiku maloměšťáctví a ziskuchtivosti, poukazující na nežádoucí jevy v tehdejší společnosti. Na rozdíl od posměšného vyznění satiry zde však nakonec vítězí skromnost, přátelství a správné nastavení morálních hodnot.

Jako „humoreska“ je ve *Světozoru* označena také práce *Liškovický pán* z roku 1871.[61] Klíčovým motivem je zde rozbitý kočár, jehož následkem dochází k poněkud trapným, avšak pro čtenáře komickým situacím. Následkem rozbitého kočáru se u pana Kopřivy z Liškovic ocitnou tři neznámí hosté včetně krásné mladé dívky, jež se ihned stává hostitelovým středem zájmu, ačkoliv má zanedlouho vstoupit do manželství s jinou dívkou. Náhle však přijíždí návštěva v podobě Kopřivovy budoucí nevěsty a tchána. Pod záminkou příjezdu příbuzných rychle vyprovodí své tajemné hosty. Ti se ale po chvíli vrací zpět, jelikož se jim rozbil i zapůjčený náhradní kočár. Při setkání všech hostů vychází najevo Kopřivovo zapření budoucí nevěsty a liškovický pán zůstává svobodným mužem i nadále.

Žánr humoresky předznamenává již námět rozbitého kočáru, „výletní patálie totiž patřily k nejfrekventovanějším tématům soudobé humoristické produkce.“[62] Zdrojem komiky se stává venkovský správce pan Kopřiva vyrovnávající se s řadou peripetií v souvislosti s nečekanou návštěvou. Groteskní ráz prózy je podpořen také domněnkou o šlechtickém původu neznámých hostů. V mylném domnění, že trojice hostů sestává z barona, jeho matky a nevěsty, je potenciální tchán z chování vrchnosti rozčarován: „Čistý to šlechtický mrav, šeptat do ucha nevěstě svého hostitele – k tomu před svou vlastní nevěstou! Mohl by se pán stydět!“[63] Domnělý baron se nakonec představí jako Alfred Kudrlinka, asistent v holičství, cestující se svou sestrou a paní Žehličkovou. Charakteristika žánru humoresky je zde naplněna překvapivým závěrem a završena komickými jmény postav. V próze je současně přítomen i satirický prvek

[60] MOCNÁ, Dagmar. Humoreska. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 258.
[61] Anonym [= Svatopluk Čech]: *Liškovický pán*. Světozor 5, 1871, č. 18 (příloha), s. 213.
[62] MOCNÁ, Dagmar. *Případ Kondelík. Epizoda z estetiky každodennosti*. Praha: Karolinum, 2002, s. 63.
[63] ČECH, Svatopluk. Liškovický pán. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 97.

v podobě poklonkování domnělé šlechtě, kterou není liškovický pán, na rozdíl od svého bystřejšího služebnictva, schopen rozeznat od skutečné šlechty.

Jedno z nejvýznamnějších prozaických děl Svatopluka Čecha *Jestřáb contra Hrdlička* mělo býti prvním dílem tzv. *Povídek z registratury*, jejichž pokračování již nevyšlo, ačkoliv autorova tvorba obsahuje tematicky příbuzné práce, které by měly ambice stát se součástí tohoto cyklu. V souvislosti s delším rozsahem vyšla próza v několika číslech *Lumíru* v posledním čtvrtletí roku 1876. Knižní vydání je pak oproštěno od názvu *Povídky z registratury* a k titulu je naopak připojen podtitul *Ze zápisků přítelových*.[64]

Příběh vypráví o sporu mezi lichvářem a jeho dlužníkem – když pan Hrdlička přijde o místo zámeckého správce a finanční příjem pro jeho početnou rodinu zajišťuje pouze jeho skromná penze, situace ho donutí zapůjčit si peníze od lichváře Jestřába. Přestože se dcera Julie snaží otci finančně pomoci, Hrdlička není schopen peníze splácet a jeho rodina se ocitá v exekučním řízení. Po Hrdličkově zjištění, že se navíc nechal oklamat podvodníky, kterým dal své poslední finance, neunese tíhu situace a spáchá sebevraždu. Hrdličkův syn Vladimír, žijící v Cařihradu, se rozhodne vrátit do vlasti a být rodině v nelehké situaci nablízku, v zahraničí však onemocní a zemře. Místo něj do Čech přijíždí doktor Volný, odhodlaný vynaložit své bohatství k navrácení bývalého rodinného štěstí.

Charaktery postav naznačují již osobní jména hlavních protagonistů – Jestřáb představuje prospěchářského lichváře, Hrdlička je dobrosrdečným úředníkem, jenž si osvojil životní styl šlechtických pánů, ovšem bez jejich finančních prostředků. Vzhledem k prostupnosti žánrů povídky a novely je obtížné dílo jednoznačně přiřadit k jednomu či druhému žánru. Rysy obou žánrů vykazuje dílo v zobrazení postav, jež zůstávají statické a beze změny procházejí celým dějem. Postava lichváře Jestřába se však zprvu jeví poměrně neškodně. Pan Jestřáb je na počátku vykreslen jako vdovec, jenž se stará o své dvě malé děti, žije v harmonii se svou hospodyní a je ochotný pomoci nebohému Hrdličkovi. Postupně je čtenáři odhalována jeho pravá tvář a vykreslení jeho povahy vrcholí pokusem o znásilnění Hrdličkovy dcery a lhostejností k sebevraždě pana Hrdličky. Ve srovnání s uvolněnější povídkou tvoří základ prózy sevřený poutavý příběh s propracovanou kompozicí, ve prospěch povídky zase svědčí četné popisné

[64] MALINA, Václav [= Svatopluk Čech]: *Povídky z registratury. Jestřáb contra Hrdlička*. Lumír 4, 1876, č. 26, s. 437.

partie (např. popis zámku na Supově, líčení cařihradského prostředí či procesu exekuce). Z hlediska rozsahu je novela často označována jako určitý mezistupeň mezi povídkou a románem, svou délkou tedy próza *Jestřáb contra Hrdlička*, jež byla mimo jiné otisknuta ve druhém díle *Větší prósy* (1903), náleží spíše k žánru novely. Dle hlediska tematického se jedná o vyprávění o tragickém osudu důvěřivého člověka podávající sociální dokument své doby, kdy představitelé tradičního světa podléhali dravosti lichvářů. V próze je patrný rozpor mezi realistickým a idealistickým zobrazením skutečnosti – zatímco Hrdličkova rodina žije v přeludu vzpomínek na bezstarostnou minulost, z pohledu střízlivého realismu, představujícího jednání lichvářů, se idealistický náhled na život jeví pošetile.

Titul *Vesnický svatý* byl otisknut roku 1873 v *Lumíru* bez dalšího specifikujícího označení.[65] Jindřiška Flajšhansová prózu charakterizuje jako humoresku.[66] Hlavním hrdinou je groteskně laděná postava starého Fabiána, stavějícího se do role zbožného muže kritizujícího bezbožnost, zkažené mravy či úpadek církve. Když se do jeho spolku sv. Fabiána přidá krásná dívka Liduška, Fabián náhle mění své rituály při schůzích – začne podáním ruky a skončí až u polibku. Vše graduje v okamžiku, kdy Fabián pod záminkou cesty na pouť nechá Lidušku přespat ve své chalupě a namísto nábožných knih ji ke čtení zanechá knihy nemravné. Jaké je překvapení svatého Fabiána, když se v noci předčasně vrací v očekávání ovíněné Lidušky a místo toho ve své chalupě nachází všechny členky spolku.

Z pohledu humoresky se jedná o zábavný příběh líčící komickou příhodu a ústící v překvapivou pointu. Dle mého názoru je však výstižnější označit text jako satiru. Na rozdíl od dobromyslné humoresky, v jejímž středu stojí spořádaný člověk zaskočený neobvyklou situací, se satira prezentuje kritickým vztahem vůči zobrazovaným nežádoucím jevům. V případě prózy *Vesnický svatý* poukazuje autor na pokrytectví venkovských pobožnůstkářů, kteří se navenek chvástají svou zbožností, přestože skrytě touží po požitcích, jež sami kritizují: „Touto normativní a konfrontační intencí se satira liší od humoru, jenž komicky působící nedokonalosti pouze registruje a se shovívavým nadhledem je relativizuje.“[67] Závěrečný ironický komentář autora příslušnost k satiře

[65] G. V. [= Svatopluk Čech]: *Vesnický svatý*. Lumír 1, 1873, č. 34, s. 410.
[66] FLAJŠHANSOVÁ, Jindřiška. Bibliografie. In: FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 184.
[67] MOCNÁ, Dagmar. Satira. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 612.

dosvědčuje: „Dotud trvá spolek sv. Fabiána, a příštipkář Fabián je svatým jeho středem. […] Jediná Liduška vystoupila z nábožného spolku a zapsala duši ďáblu vdavši se za švarného myslivce.“[68]

Jako „satira“ je ve *Světozoru* označeno nejranější dílo všech čtyř svazků *Povídek, arabesek a humoresek* z roku 1871, *Žoli*.[69] Žoli, pes žijící pod dohledem svého pána a vzorně plnící všechny jeho povely, zatouží jednoho dne po svobodě a uprchne z domu. Prostřednictvím dopisů seznamuje svého pána s motivací útěku do Cařihradu a s novým životem svobodného psa. Nevraživost ostatních cařihradských psů a rostoucí touha po bývalém pohodlí a lásce od svého pána jej nakonec přiměje k návratu domů.

Impulzem pro útěk do ciziny jsou Žolimu především poznatky z německé filozofické knihy pojednávající o svobodě: „Knihu tuto přečetl jsem třikráte – umím ji téměř nazpaměť. Z listů díla toho vynořila se teprve přede mnou svoboda, dcerka nebes, v plném lesku vznešené krásy své. Tu teprve poznal jsem, čeho postrádám, oč mne člověk připravil; tu teprve zjevil se mi v pravém světle psí osud […].“[70] Během svého pobytu v cizině si Žoli uvědomuje rozpor mezi idylicky líčenou svobodou v knize a střízlivou realitou: „Jsem úplně vyhojen z pošetilých svých názorů, klnu svobodě, klnu oné tlusté německé knize; snadno může takový německý učenec papír svobodou kaziti, když má uši v jistotě a bavlnou zacpané.“[71] Pro tento aspekt vnímá Ferdinand Strejček dílo jako satiru „ukazující na rozpor mezi blouznivými výmysly ideologů a skutečnými poměry, které je potírají.“[72] Na satiru *Žoli* však lze pohlížet také jako na kritiku určitého pohodlí lidí, alegoricky zobrazeného skrze psa, jež po prvním nezdaru či zklamání jejich ideálů směřují nazpět k závislému, avšak pohodlnému životu. Nesoulad ideálu s realitou a stupňující se despekt vůči kritizovanému objektu, jenž z pohledu psí perspektivy „dodává působivosti kritice bludů lidských“[73] potvrzují vhodnost zvoleného žánru satiry.

[68] ČECH, Svatopluk. Vesnický svatý. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 200.
[69] S. Č. [= Svatopluk Čech]: *Žoli*. Světozor 5, 1871, č. 14 (příloha), s. 165.
[70] ČECH, Svatopluk. Žoli. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 207.
[71] Tamtéž, s. 213.
[72] STREJČEK, Ferdinand. *O Svatopluku Čechovi*. Praha: F. Topič, 1908, s. 216.
[73] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 167.

Roku 1874 byl v *Lumíru* vydán *Duch markýzův* s podtitulem „drobotina“, jenž patrně odkazuje ke kratšímu rozsahu.[74] Co se žánrového zařazení textu týče, je příhodné označit prózu coby humoresku. Pravidelně se scházející společnost pánů debatuje o nadpřirozených jevech. Historka profesora Malého o setkání s duchem zavražděného markýza na strašidelném zámku v Normandii vzbudí u ostatních členů společnosti neskrývanou hrůzu a úžas. Když se však svým hrdinstvím ze stejného francouzského zámku začne chvástat nově příchozí profesor Suchý, avšak s určitými odchylkami od předchozího vyprávění, vychází najevo, že si oba řečníci svůj zážitek značně přikrášlili.

Přestože jsou oba pánové v závěru usvědčeni ze lži, nepojímá autor tuto skutečnost satiricky, ale se shovívavým nadhledem ji registruje a využívá k humornému působení: „Čemu pán od magistrátu tak dlouho zbraňoval, stalo se. Kdesi v koutě stal se první výbuch a pak oddala se již celá společnost hřímavým výlevům veselosti.“[75] Polehčující okolností pro oba hříšníky je skutečnost, že se záhy přiznají a uvedou na pravou míru objektivitu svých zážitků, jež jsou sice o řadu strašidelných prvků chudší, avšak pravdivé. Humoreska je zasazena do hospodského prostředí, postavy jsou typickými maloměšťáky. Na vyprávěnou historku o markýzi z francouzského zámku, jenž byl zavražděn vlastním zetěm, který jej v noci nečekaně probodl mečem a jeho duch od té doby bloudí chodbami zámku s krvavou stopou na hrudi, lze pohlížet jako na možnou inspiraci frenetickou literaturou. Frenetická literatura má s vyprávěnou historkou společný francouzský původ a „zdůrazňování odpudivých detailů a drsných výjevů, které jsou vkomponovány do normálního, reálného pohledu na skutečnost a zaměřeny k šokování čtenáře.“[76] Důraz na hrůzné scény lze ale chápat i jako parodii na frenetickou literaturu a zesměšnění tohoto literárního žánru.

3.2.2 *Povídky, arabesky a humoresky II*

Titul *Foltýnův buben* (1874) byl v *Lumíru* zveřejněn s podtitulem „zámecká arabeska“.[77] Příběh vypráví o šlechtickém manželském páru, jenž s představou venkovské idyly přijíždí na vlastní zámek. Po nevydařeném uvedení služebnictva přijme

[74] RYBÁŘ, A. [= Svatopluk Čech]: *Duch markýzův*. Lumír 2, 1874, č. 5, s. 58.
[75] ČECH, Svatopluk. Duch markýzův. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 225.
[76] TÁBORSKÁ, Jiřina. Frenetická literatura. In: VLAŠÍN Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 121.
[77] G. V. [= Svatopluk Čech]: *Foltýnův buben*. Lumír 2, 1874, č. 12, s. 138.

baronka do služby Foltýnovu dceru Marii a s velkou horlivostí se věnuje její výchově v komornou. Zlom nastává v momentě, kdy Foltýn nachytá barona při svádění jeho dcery. Aby Foltýn nevyzradil tajné odposlouchávání za dveřmi svého pána, chopí se svého bubnu a začne zběsile bubnovat, čímž na sebe strhne veškerou pozornost. Po obvinění Marie z rozbití barončiny antické sošky je dívka ze služby propuštěna a vrchnost záhy odjíždí.

Próza satirickým pohledem vykresluje vztahy mezi aristokracií a poddanými, hanebné praktiky vilného barona a je také sondou do nitra vrátného Foltýna, jenž se snaží vyrovnat s nepříjemným zážitkem. Události spjaté s návštěvou vrchnosti jej dovádí k myšlence, že se, společně se svým starým bubnem, již nehodí do nynějšího světa plného lží a intrik. K naplnění žánru arabesky dochází především kontrastně volenými motivy, jež naznačují „rozpor mezi subjektivními názory či pocity vypravěče a realitou situace, […] tragikou a humorem, sentimentem a ironií.“[78] Z pohledu nahlížení na vrátného Foltýna jako na zdrceného otce próza působí elegickým, melancholickým dojmem, avšak zařazení do antologie *Vybrané české humoresky* (1895) nasvědčuje spíše skutečnosti, že byla próza dobovým čtenářstvem chápána jako humoreska.

Roku 1874 vyšla v *Lumíru* práce *Předčítatel*, charakterizovaná jako „humoreska“.[79] Starý slepec hledá prostřednictvím inzerátu předčitatele. Když mladý muž ucházející se o tuto práci spatřuje krásnou dceru slepce, bez váhání místo přijímá. Vzhledem k následným neúspěšným pokusům o sblížení se s Anastazií vymyslí předčitatel plán, jak vyznat dívce lásku i navzdory nepřejícímu okolí, a to skrze smyšlenou povídku vepsanou do románu. Kromě dívky však účel milostného příběhu pochopí i její otec, který na mladíkovu hru přistoupí a alegoricky příběh dokončí. Předčitatel záhy dostává výpověď a láska mezi mladou dvojicí zůstává nenaplněna.

Vypravěč vzpomíná na svou první lásku s jistým časovým odstupem. Čas pomáhá zacelit trpké zabarvení zklamané lásky a dává prostor žertovnému vzpomínání s nadhledem. Jedním z nejčastějších námětů v oblasti mezilidských vztahů je pro humoresku rivalita dvou protivníků.[80] V *Předčítateli* svádí boj mladík s otcem své vyvolené dívky. Uplatňuje se zde podobný princip jako v povídce *Souboj* – ke gradaci

[78] BROŽOVÁ, Věra. Arabeska. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 26.
[79] G. V. [= Svatopluk Čech]: *Předčítatel*. Lumír 2, 1874, č. 3, s. 34.
[80] MOCNÁ, Dagmar. *Případ Kondelík. Epizoda z estetiky každodennosti*. Praha: Karolinum, 2002, s. 68.

děje dochází na základě vloženého příběhu, v němž mladý muž bojuje o srdce dívky, věznění svým poručníkem. V případě *Souboje* muž obstojí a dívku získává, v *Předčítateli* je lásce zabráněno majetnickým otcem: „Ji nedám si urvati, ji nepustím jen tak ledabylo v nejistotu do tohoto tmavého světa, miluju ji nesmírně a dle nesmírnosti své lásky uspořádám sám její osud!“[81] *Předčítatel* není typickou humoreskou, komický námět je zde stylizován s určitou melancholií z nesplněných tužeb.

Nikotina je v *Lumíru* z roku 1873 označena jako „klášterní legenda“.[82] Dle Petra Čorneje jsou jako legendy označovány „prozaické nebo veršované životopisy osob považovaných za svaté, zpravidla obsahující i líčení zázraků.“[83] Svým obsahem není próza legendou v pravém slova smyslu, avšak spíše její parodií. Formálně má *Nikotina* nejblíže k humorně laděné arabesce.

Pobožného muže, frátera Laktance, přepadne hříšná myšlenka na život bez celibátu. Ukázkou takového života mu je následné zjevení sličné Nikotiny a společný život na zámku. Manželská idyla se však po čase mění v záchranu o vrácení starého klášterního života. Jádro vyprávění zde není založeno na skutečnosti, ale je odrazem fantazie hlavního hrdiny.

Na rozdíl od Fabiána ze satiricky laděné prózy *Vesnický svatý*, vysmívající se pokrytectví hlavního hrdiny, se Laktanc nad životem bez celibátu pouze zasní, ale aktivní kroky k tomuto stavu nekoná. Přesto je za své hříšné myšlenky vytrestán neúnosnými rozmary své imaginární ženy. V souladu s charakteristikou žánru arabesky má *Nikotina* tendence k drobnokresbě, typické jsou také motivy kontrastující mezi fantazií hlavního hrdiny a stereotypní realitou, objevují se zde prvky satirické i humorné. Pro arabesku je taktéž příznačné pronikání pitoreskních či pohádkových prvků, jež se zde uplatňují v podobě líčení malebné krajiny a nadpřirozených jevů.

Titul *Výlet do Chorvátska* (1878) byl v *Lumíru* otisknut s podtitulem „novelka“.[84] Deminutivní pojmenování žánru zdánlivě ukazuje k menšímu rozsahu

[81] ČECH, Svatopluk. Předčítatel. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 30.
[82] VRANINI, Giovanni [= Svatopluk Čech]: *Nikotina*. Lumír 1, 1873, č. 32, s. 385.
[83] ČORNEJ, Petr. Legenda. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 337.
[84] VOLAVEC, Jan [= Svatopluk Čech]: *Výlet do Chorvátska*. Lumír 6, 1878, č. 13, s. 195.

práce, nicméně paradoxně próza patří k nejrozsáhlejším textům ze všech čtyř svazků *Povídek, arabesek a humoresek*. Knižní vydání nese podtitul *Ze zápisků přítelových*.

Vyprávění je sondou do života zhrzeného básníka, jehož strýc si dal za cíl oženit jej. Chorvatská krajina a převaha ženského zastoupení postupem času promění samotářského podivína v citlivého muže toužícího po lásce. Potíž je však v tom, že žena, kterou si básník dokáže představit po svém boku, je jeho domnělou tetou. Záhy vychází najevo, že vše byla léčka a „teta" Jaroslava není strýcova manželka, ale dívka pro básníka předem vybraná.

Namísto sevřené novely, typicky zbavené obšírné popisnosti, je vhodnější, vzhledem k četnému a rozsáhlému líčení chorvatské fauny a flóry, místních zvyků či podání národopisných typů tamějších obyvatel, charakterizovat titul jako povídku utvořenou na cestopisném pozadí. Celé vyprávění je zasazeno do humoristického rámce. Již hlavní postava zatvrzelého starého mládence je jedním z tehdejších žánrových stereotypů humoresky.[85] V případě *Výletu do Chorvátska* je ale hlavní hrdina nakonec ženskou krásou okouzlen. Humorný ráz není vyvolán jen vtipnou dějovou zápletkou, ale i naivním přesvědčením hlavního hrdiny, že strůjcem svého osudu je pouze on sám, kdežto ve skutečnosti se stává loutkou cizí vůle.[86] Arne Novák povídku hodnotí takto: „Parodisticky dotkl se tu Svatopluk Čech některých svých oblíbených motivů povídkových, poměru stárnoucího muže k mladistvé ženě, zvrácené citovosti garcona, zarytého do svého panictví, lásky, která, teprve v žárlivosti se uvědomuje; kromě toho zaironisoval si o básníkovi, jenž se rozhodl dáti poesii výhost a přece neodolatelně do ní upadá […]."[87] Kromě zmíněných prvků se v povídce uplatňuje idylické líčení chorvatské večerní krajiny a motiv idyly klidného dvorku.

Dobrý skutek (1873) vyšel v *Lumíru* s podtitulem „zimní silhouetta".[88] Dle definice Dagmar Mocné pochází silueta z oblasti výtvarného umění a v povídkové produkci 19. století byla chápána jako určitá žánrová varianta povídky.[89] Pod pojmem „silhouetta" se ve výtvarném umění rozumí „nástin nebo podoba stínová, stínový obraz

[85] MOCNÁ, Dagmar. *Případ Kondelík. Epizoda z estetiky každodennosti*. Praha: Karolinum, 2002, s. 70–71.
[86] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 191.
[87] Tamtéž, s. 190–191.
[88] G. V. [= Svatopluk Čech]: *Dobrý skutek*. Lumír 1, 1873, č. 47, s. 562.
[89] MOCNÁ, Dagmar. Povídka. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 519.

buď osoby […] nebo předmětů.“[90] *Ottův slovník naučný* uvádí, že název silhouetta má svůj původ ve jméně nenáviděného finančního ministra Etienne de Silhouette, z čehož pramenila tendence nazývat silhouettou vše nepěkné.[91] Možnou variantou, proč Čech textu přisoudil podtitul silhouetty, může být tedy její druhotný význam v souvislosti se zobrazením nežádoucích jevů v *Dobrém skutku*. V rámci knižního vydání je práce zařazena do cyklu *Ze zápisků přítelových*.

Příběh vypráví o dobrosrdečném muži, jenž v kruté zimě zastaví nebohému žebrákovi. Dojímavým vyprávěním o nepříznivém osudu, jenž zprvu působí jako sentimentální povídka, si žebrák zajistí jídlo, oděv i peníze. Později však dobrák zjišťuje, že byl nebohý muž obyčejným podvodníkem a dobré skutky mu byly oplaceny krádeží. Přestože byl muž oklamán a okraden, přistupuje k situaci s nadhledem: „Jsem shovívavý k slabostem lidským. Nu což, andělem nejsme nikdo! […] Nu hleď, pravil jsem sobě, tak bys byl prohrál i ty peníze, za které si tvůj nešťastný bratr koupí teď několik bezstarostných, snad i veselých dnů! – Takový jsem. Nemohu za sebe.“[92]

Podoba textu nejvíce odpovídá žánru arabesky. Uplatňuje se v něm komorní ladění, řada zdánlivě nesouvisejících detailů ústící ve výraznou pointu či ironický nadhled vypravěče. V české literatuře 19. století je arabeska spojována převážně s „kriticky zaměřenou prózou, konfrontující společenské kánony i konvence s přirozeným světem jednotlivce.“[93] V próze se však objevuje také typický humoreskní motiv, motiv napálení. Prózu je tedy možné chápat rovněž jako humoresku, ústící v překvapivou pointu.

Roku 1871 byla ve *Světozoru* vydána rozsáhlejší próza *Pan Bolehlav a svět*, uveřejněna byla bez podtitulu.[94] V bibliografii Jindřišky Flajšhansové je titul uveden jako novela.[95] Próza reflektuje různé epizody ze života starého mládence pana Bolehlava a přibližuje charaktery lidí z jeho okolí i jeho samého. Pan Bolehlav není schopen dosáhnout duševní spokojenosti, navíc jej začíná trápit i hmotný nedostatek.

[90] LUKÁŠ, K. Silhouette. In: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 23. Schlossar–Starowolski. Praha: J. Otto, 1905, s. 164.
[91] Tamtéž, s. 164.
[92] ČECH, Svatopluk. Dobrý skutek. Ze zápisků přítelových. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 99–100.
[93] BROŽOVÁ, Věra. Arabeska. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 27.
[94] S. Č. [= Svatopluk Čech]: *Pan Bolehlav a svět*. Světozor 5, 1871, č. 25 (příloha), s. 297.
[95] FLAJŠHANSOVÁ, Jindřiška. Bibliografie. In: FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 166.

Když se jeho život začíná obracet k lepšímu a rozhodne se požádat o ruku milovanou dívku Addu, je otcem dívky odmítnut a ponížen. Nadto se zaplétá do nepříjemné situace s mladým důstojníkem. Pan Bolehlav, zprvu odhodlaný k boji, nakonec opouští město a nachází útěchu na idylickém venkově.

Próza odpovídá žánru humoristicky laděné povídky. Na rozdíl od formálně vyhraněné novely, pracující s náznakem a stupňující napínavý konflikt, jsou v textu explicitně vykresleny postavy pražských maloměšťáků a absence výrazné jednotící pointy směřuje k otevřenému konci, typického pro povídku. Mezi figurky věrně znázorněných maloměšťáků patří například „bohatý tlustý soukromník s nerozlučným psem, slídivý a ziskuchtivý domovník, záletná majorka se starým, neschopným mužem a s vyžilým milovníkem v uniformě nadporučíka, hospodský bez hostí a jeho nesmělá dceruška.“[96] Sjednocujícím rámcem povídky jsou společenské protiklady, mnohdy předkládané prostřednictvím situační komiky či grotesky. Humoristický rámec je formován zejména postavou starého mládence, jenž vinou svého pasivního přístupu zažívá řadu zklamání.

Rozsáhlejší próza *Oblaka* (1873) je v *Lumíru* označena jako „novela“.[97] Vypravování reflektuje proměnu skromné venkovské dívky po odchodu z prostého vesnického příbytku do šlechtického paláce. Přestože jí otec, Václav Hrdina, po celý život vštěpoval morální hodnoty, dívka si rychle zvyká na svět vznešeného života. Po sblížení s Vladimírem porušuje své dosavadní zásady, dostává se na scestí a končí tragicky. Po smrti milované dcery se Hrdina navíc musí vyrovnat se ztrátou svých dalších dětí, jež ho kvůli odmítnutí velkého dědictví zavrhnou. Po otcově boku zůstává pouze samotářský snílek Vašík, jenž ze všeho nejraději pozoruje oblaka.

Pro text je příznačná určitá sevřenost dramaticky vystupňovaného děje, jenž redukuje rozsáhlé popisy a odbočky od základní dějové linie. Důraz je kladen na poutavost vyprávěného příběhu a stejně jako v novelistickém stylu se zde uplatňuje práce s náznakem a symbolem. Coby symbol lásky a čistoty se v průběhu vyprávění objevují například housle, které nakonec zůstávají jedinou vzpomínkou zdrceného otce na dceru. Symbolicky je ztvárněn také motiv pozorování oblak, jež je pro Vašíka únikem od všedních starostí a distancuje jej od sobeckého aristokratického světa. Václav Hrdina i jeho syn se projevují jako osamělí individualisté, nepřizpůsobiví

[96] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 169.
[97] KAZDA, J. [= Svatopluk Čech]: *Oblaka*. Lumír 1, 1873, č. 37, s. 442.

společnosti, jež je příliš neuznává. Tento aspekt lze chápat jako typický romantický rys. Kontrast mezi morálkou urozeného stavu a prostých občanů je jakožto ústřední téma symbolicky zachyceno také v závěru díla, kdy umírající Hrdina naposledy promlouvá ke svému synovi: „Ta oblaka i ty myšlenky chvíti a skvíti se budou, až dávno v prachu setlejí ti, kdož je nazývají parou. Však oblaka a myšlenky ty bydlí nad světem, a kdo se do nich zamiluje, ztracen jest pro tento svět jako já – a ty!“[98] *Oblaka* lze tedy označit jako elegicky laděnou novelu na romantickém základu.

Poslední vánoční povídka byla zveřejněna v závěru roku 1877 v *Lumíru*. Přestože byla práce otisknuta bez explicitního pojmenování žánru, příslušnost k literárnímu útvaru povídky je naznačena samotným titulem.[99] V bibliografii Jindřišky Flajšhansové je próza charakterizována jako humoreska.[100]

Starý mládenec pan Brkoslav vzpomíná na svůj zážitek z loňského Štědrého večera. Vánočním dárkem v podobě panny v životní velikosti nejprve opovrhuje, posléze se mu ale namísto umělé společnice zjeví reálná dívka představující ideál ženy, po níž starý mládenec celý život marně toužil. Uprostřed přemítání o promarněném životě si při roztouženém objímání voskové panny Brkoslav uvědomí, že to byla pouhá imaginace jeho mysli vyvolaná punčovým opojením.

Z určitého úhlu pohledu lze dílo vnímat jako typickou humoresku líčící komickou příhodu ze života. Tato příhoda má však i tragický podtext ve formě frustrace starého mládence. Staromládenecký pošetilec si v alkoholovém opojení přiznává, že po celý život jen pasivně snil o lásce, nikdy k ní však neučinil aktivní kroky: „Výkřik mé bolesti zní: Nepoznal jsem lásky! Snil jsem o ní, vzdychal jsem po ní, ale nikdy neokusil jsem božské její číše.“[101] Komickým dojmem působí také jméno hlavního protagonisty, pana Brkoslava. Vzhledem k tradici sentimentálních vánočních povídek, mezi jejichž autory patřili ve druhé polovině 19. století také např. Jaroslav Vrchlický (*Štědré večery přítele Onorata*) či Julius Zeyer (*Vánoční povídka*), vyznívá *Poslední vánoční povídka* jako hra s jejich žánrovými konvencemi. Namísto očekávání sentimentální povídky je o tradici vánočních povídek explicitně referováno a čtenáři

[98] ČECH, Svatopluk. Oblaka. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 197–198.
[99] ČECH, Svatopluk: *Poslední vánoční povídka*. Lumír 5, 1877, č. 35, s. 545.
[100] FLAJŠHANSOVÁ, Jindřiška. Bibliografie. In: FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 169.
[101] ČECH, Svatopluk. Poslední vánoční povídka. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 208.

jsou přibližovány groteskní okolnosti jejich vzniku. Zobrazený příběh pana Brkoslava by pak pro časopisecké vydání posloužil spíše coby humoreska než jako sentimentální vánoční povídka.

Pod názvem *Nový doktor* vyšla v *Lumíru* roku 1873 práce s podtitulem „drobotina“.[102] V knižním vydání bylo dílo přejmenováno a nese titul *Šílenec*. Vyprávění líčí osud prvního pacienta začínajícího lékaře Horlivého. Doktor určí pacientovi, statkáři Drtinovi, diagnózu šíleného, duševně nemocného člověka. Přes značný odpor pacienta se lékaři podaří navléci jej do svěrací kazajky a jako jediné východisko vidí umístění pacienta do ústavu pro choromyslné. Po promluvě s dcerou statkáře však vychází najevo, že došlo k nedorozumění a namísto doktora práv, jehož služeb chtěl Drtina využít, byl nedopatřením povolán doktor všeobecného lékařství. Paradoxně nakonec není znalostí advokáta třeba a Drtinovo trápení, v souvislosti se sporem o pozemek, je konečně zažehnáno.

Próza odpovídá žánru humoresky. Základním zdrojem komiky se zde stává nedorozumění v podobě záměny dvou doktorů v odlišných oborech. Žertovně působí také jména obou doktorů – doktor všeobecného lékařství Stanislav Horlivý dostává svému příjmení horlivostí, s níž zpacifikuje svého pacienta, aniž by zcela vyslechl jeho problém, příjmení advokáta Pravoslava Zálohy zase naznačuje vydání vysokých finančních záloh za služby advokátům. V próze se ale objevují i prvky satirické. Autor zde poukazuje na absurdnost sáhodlouhých právních procesů, jež nevinného člověka připraví o peníze i o zdravý rozum.

Ve třetím ročníku *České včely* byla roku 1878 zveřejněna „vinohradská humoreska“ *Tiché řemeslo*.[103] Text reflektuje potíže pražského nájemníka se sousedy. Nájemník má ambice stát se slavným vinohradským spisovatelem a sepsat povídky, v nichž by v rolích hlavních hrdinů vystupovaly typické vinohradské figurky. Jeho snažení ale narušuje soused, vykonávající neznámé řemeslo. Za původce neodbytných zvuků řezání, dupání a bzučení, jež se stávají úhlavním nepřítelem nájemníkových ambicí, je nakonec shledán tkadlec.

Charakteristika žánru humoresky je naplněna řadou aspektů. Próza *Tiché řemeslo* je krátkým zábavným vyprávěním, jež nemá mravoučné ani psychologické

[102] G. V. [= Svatopluk Čech]: *Nový doktor*. Lumír 1, 1873, č. 40, s. 482.
[103] MALINA, Václav [= Svatopluk Čech]: *Tiché řemeslo*. Česká včela 3, 1878, č. 2, s. 26.

ambice, nýbrž hlavním cílem je podat, prostřednictvím vlídného humoru, úsměvnou příhodu ze života. Specifické je prostředí Královských Vinohrad, jež autorovi poskytlo věrný obraz každodenního života měšťanů. Typickými vinohradskými figurkami jsou například svobodné divadelní zpěvačky či hostinští trpící nedostatkem hostů. Humorný účinek má také jméno rušitele nočního klidu tkalce Mírumila Tichého. Patálie se sousedem, které zmařily kariéru nadějného literáta, uzavírá vypravěč ironickým komentářem: „Tedy tkadlec! Jediný dům ve Vinohradech, v němž nebydlí zpěvačka, vystavěn jest na tkalcovském stavu. A tak jste se, ubohé Vinohrady, připravily o svého Bret Hartea, Turgeněva…“[104]

3.2.3 *Povídky, arabesky a humoresky III*

Třetí svazek *Povídek, arabesek a humoresek* otevírá próza s titulem *Člověk, jenž vydal básně*. Časopisecky byla zveřejněna roku 1875 v *Lumíru* s podtitulem „Ze ‚Smutných humoresek' Boleslava Smutného“.[105] Příběh, patrně inspirován autorovými vlastními zkušenostmi z literární oblasti, popisuje jednání ješitného básníka po vydání sbírky básní. Kladné hodnocení v kritickém časopise autorovi nestačí a pátrá po upřímném úsudku svých přátel. Na cestě za vyslechnutím názorů na nové básně dochází k řadě komických nedorozumění, kdy se básník nejprve domnívá, že mu ostatní sbírku chválí, ale poté se ukazuje, že se o jeho poezii nikdo nezajímá. Řetězec nedorozumění graduje nechtěnou urážkou milované dívky a končí žádostí o korekturu politické brožury namísto domnělého sepsání vlasteneckých písní.

Označení humoresky přívlastkem „smutná“ lze vyložit jako ironickou narážku na básníkovy smolné zkušenosti, pro čtenáře jsou však popisované situace zdrojem komiky. Sled omylů a nedorozumění patří mezi charakteristické znaky humoresky, stejně jako líčení pitoreskních detailů. Příkladem komického nedorozumění je situace, v níž básník vyznává dívce lásku v domnění, že je již obeznámena s jeho zamilovanými verši: „‚Ach, slečno, jak se můžete smáti! Což jste nevyčetla z ní nic, pranic, což jste nepoznala v líčené tam bytosti, v těch tazích, šíji, očích svou známou, ba řeknu přímo – svou známou ze zrcadla?!' ‚Jak že? toť přílišné!' zvolala dívka s hněvem. ‚Galantním

[104] ČECH, Svatopluk. Tiché řemeslo. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 236.
[105] SMUTNÝ, Boleslav [= Svatopluk Čech]: *Člověk, jenž vydal básně*. Lumír 3, 1875, č. 6, s. 71.

právě nejste, pane Světlý!‘ “[106] Zklamaný básník záhy zjišťuje, že dívka namísto milostných veršů četla německé verše o angorské kočce. Tradiční komický námět zde autor stylizoval s jemným satirickým podtextem.

Práce nazvaná *Kallobiotika na cestách* (1875) byla v *Lumíru* uveřejněna s podtitulem „novellettka“.[107] Zdrobnělá varianta žánru novely odkazuje k menšímu rozsahu, avšak ve srovnání s obdobným rozsahem „novely“ *Oblaka* či „novelky“ *Výlet do Chorvátska* působí výběr daného pojmenování spíše nahodile.

Cestopisně založená próza dokumentuje cestu německého profesora, jenž má pro své smýšlení poněkud chladné vztahy se svou manželkou i synovcem. Profesor Jindřich Valter se zabývá studiem kalobiotiky – uměním, podle jehož zásad by měl člověk střízlivě a racionálně nahlížet na veškeré blaho a dopřávat si jej pouze po malých dávkách. Během plavby na lodi ve Valterovi narůstají pochybnosti o věrnosti jeho ženy. Domnělým útěkem, potvrzeným omluvným dopisem, se jeho obavy stvrzují. Po několika dnech se však vysvětluje, že došlo k velkému nedorozumění. Na základě událostí posledních dní si profesor uvědomuje, že je lepší život skutečně žít než se stále řídit racionálními zásadami kalobiotiky.

Epizoda o německém vzdělanci, jenž pro střízlivé nazírání přichází o požitky z černomořské plavby i z celého života, je vtipnou satirou na německé profesory, na něž je upozorňováno již v satiře *Žoli*.[108] Kromě satirického pojednání o kalobiotických studiích jsou součástí textu také četná líčení krajiny obklopující Černé moře, důraz je kladen zejména na jaltské pobřeží. S ohledem na uvolněné vyprávění a obšírné popisy krajiny či pasažérů na lodi je příznačné označit dílo jako povídku. Prvky humoresky se v povídce uplatňují v podobě několika zásadních nedorozumění, jež povídce zavdávají komický ráz. Souhrnně lze tedy prózu označit jako povídku stavěnou na cestopisném základu s humoristickými a satirickými prvky.

Druhá nejrozsáhlejší próza ze čtyř svazků *Povídek, arabesek a humoresek* s titulem *Mezi knihami a lidmi* byla vydána roku 1874 v *Lumíru* s podtitulem „povídka“.[109] Ústředním motivem textu je, podobně jako v některých dalších prózách,

[106] ČECH, Svatopluk. Člověk, jenž vydal básně. In: *Povídky, arabesky a humoresky III*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1890. Salonní bibliotéka, s. 11.
[107] G. V. [= Svatopluk Čech]: *Kallobiotika na cestách*. Lumír 3, 1875, č. 13, s. 154.
[108] STREJČEK, Ferdinand. *O Svatopluku Čechovi*. Praha: F. Topič, 1908, s. 232.
[109] KAZDA, J. [= Svatopluk Čech]: *Mezi knihami a lidmi*. Lumír 2, 1874, č. 44, s. 532.

střet šlechty s prostým občanstvem. Václav Volný je pověřen uspořádáním rozsáhlé knihovny zesnulého hraběte Juliana. Když je mezi knihami nalezen jeho soukromý deník, prostřednictvím deníkových záznamů je postupně odhalována Julianova netušená minulost. Zápisky však nejsou jen svědectvím dřívějších let, ale mají přesah i do současnosti – Václav se dovídá, že jeho milovaná dívka Iréna je Julianovou utajenou dcerou. Kromě deníku nachází Václav také list, jímž je Iréně odkázána značná suma peněz. Iréna však dědictví i Václava odmítá a je odhodlána věnovat se divadlu.

Tato rozsáhlá povídka má dle Arna Nováka téměř románovou osnovu a značně složitou kompozici.[110] Děj se odehrává ve dvou časových rovinách – do rámcového vypravování o knihovníku Volném jsou vloženy deníkové záznamy zesnulého hraběte, jež tvoří značnou část textu. Autobiografické zápisky se zpočátku jeví pouze jako zajímavé reálie o životě šlechtice ozvláštňující primární děj, avšak postupně dochází k propojování obou časových rovin. V průběhu vyprávění se ale vyskytuje i několik epizodních příběhů, které vlastní děj nikterak nerozvíjí (např. líčení milostného dobrodružství příručího Jahody). V textu se také uplatňuje důkladné líčení starobylého zámku či zámeckého parku. Prostřednictvím deníkových záznamů je zobrazena idyla švýcarského venkova. Mladý hrabě Julian se ve Švýcarsku seznamuje s českým revolucionářem a jeho milenkou, jejichž vztah nebyl stvrzen poutem manželství a zákona, ale byl spojen svazkem svobodného dorozumění v sympatii a náklonnosti na pozadí okouzlující švýcarské krajiny.[111] Revolucionář Karel Smělý představuje romanticky založenou postavu – ve prospěch hraběte se vzdává milované dívky a při účasti v revoluci následně umírá v boji za své ideály. Většina postav zůstává neměnných, jediný hrabě se na základě prožitých zkušeností proměňuje: „ze světáka se stává samotář, z požitkáře učenec, jenž umírá mrtvicí nad knihou ve své bibliotéce.“[112] Co se žánrového ukotvení týče, próza se pohybuje na hranici povídky a novely. Svým delším rozsahem, dramaticky vystupňovaným dějem a propracovanou kompozicí odpovídá charakteristikám žánru novely, rozsáhlé popisy a epizody či intenzita uměleckého sdělování jsou naopak typické pro povídku.

[110] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 179.
[111] Tamtéž, s. 180.
[112] Tamtéž, s. 180.

Jabloň (1878) byla v *Lumíru* otisknuta s podtitulem „obrázek z advokátní kanceláře“.[113] Text pojednává o nešvarech mezi dvěma sousedy, jejichž příčinou je jabloň stojící na pomezí jejich pozemků. Ke sporu o jabloň přibývá mnoho dalších rozepří a narůstá také počet právních spisů a žalob. Veškeré spory a nenávist těchto znepřátelených sousedů jsou nakonec zažehnány jejich sňatkem. Záliba Matěje Procházky v podávání žalob však trvá dál a společně s nastávající nevěstou se tentokrát spolčí proti jinému sousedovi.

V krátké historce z advokátního prostředí se uplatňují typické znaky arabesky. Výrazně se uplatňuje satirický a ironický nadhled autorského vypravěče, zejména při hodnocení strůjce všech žalob, coby typické venkovské figurky, či při posudku samotného sporu o jabloň: „Uvedla se sporem, jehož předmět sám se hodil spíše za stafáž selanky nebo za látku básně, než za punctum právní rozepře.“[114] Přestože je celé vyprávění laděno humorně, na rozdíl od humoresky však není hlavním protagonistou slušný člověk zaskočený neobvyklou situací, nýbrž škodolibý právní fanatik, který vyhrocené situace vyhledává. Stejně jako většina ostatních Čechových arabesek je i *Jabloň* psána jako humorná společenskokritická povídka.

Dílo *Poslední jaro* bylo roku 1877 vydáno v *Lumíru* bez podtitulu.[115] V bibliografii Jindřišky Flajšhansové je titul specifikován jako novela.[116] Próza reflektuje závěrečnou část života Pavla, novináře v redakci velkoměsta, který se po letech rozhodne vrátit ke své rodině, avšak ve špatném zdravotním stavu a s pocity marnosti nad zklamanými životními ideály. Ke zlepšení zdravotního stavu se Pavel snaží přispět zejména pobytem v přírodě, ani ten mu ale nepřináší kýženou úlevu. Pavlovy city navíc silně zasáhne příběh přívozníka Svobody a jeho dětí, jež přichází o maminku a žijí v hladu a chudobě. Ani častá přítomnost krásné dívky Cilky nezabraňuje Pavlovi ve chmurných myšlenkách na blížící se smrt, jež je realisticky vykreslená. Když se Pavlovi donese zpráva o hrozivých povodních, vynakládá svou poslední energii na záchranu Svobodových dětí. Pokus o záchranu je však marný a Pavel se i s dětmi stává obětí rozbouřené řeky.

[113] J. M. [= Svatopluk Čech]: *Jabloň*. Lumír 6, 1878, č. 36, s. 562.
[114] ČECH, Svatopluk. Jabloň. In: *Povídky, arabesky a humoresky III*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1890. Salonní bibliotéka, s. 120.
[115] ČECH, Svatopluk: *Poslední jaro*. Lumír 5, 1877, č. 17, s. 259.
[116] FLAJŠHANSOVÁ, Jindřiška. Bibliografie. In: FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 169.

Ústředním motivem prózy je rozpor mezi iluzemi a skutečností. Satiricky vyznívá zobrazení maloměšťáckého šosáctví představující typické obyvatele maloměsta. Naopak idylicky je vykreslen zbožný klid na děkanství, zejména pak děkanská rozkvetlá zahrada, v níž se navíc objevuje děkanova půvabná neteř Cilka. Žánr idyly je reprezentován také obrazem poklidného venkovského dvora: „A zde spatřil najednou před sebou kurník a holubník a celou selanku venkovského dvora. Pohlížel na ty zcela obyčejné předměty, jako by je viděl poprvé ve svém životě. […] Nemohl se nasytiti pohledem na žlutá housátka batolící se řadou a třepotající žlutými křidélky, kterážto se podobala spíše zlatým ploutvím.“[117] K výraznějšímu dějovému spádu dochází až Pavlovou angažovaností v pomoci rodině přívozníka Svobody, kořisti bezcitného lichváře. Dle Arna Nováka je „osnova povídky, úplně soustředěné kolem tohoto spíše lyrického než výpravného motivu stesku za ztracenou mladostí, […] prajednoduchá; bez vzrušenější zápletky vypravují se v časovém sledu Pavlovy dojmy z přírody a ze společnosti.“[118] Vyprávění tedy není, pro novelu typickým, konstruovaným příběhem s propracovanou kompozicí ústící k bodu obratu, v popředí je „otevřenost vůči proudu životní reality, projevující se v zálibě v digresích a popisných partiích.“[119] Na základě jmenovaných rysů lze prózu začlenit mezi povídky sentimentálního rázu.

Jako „humoreska“ je označena práce *Malířský nápad*, vydaná v roce 1875 v *Lumíru*.[120] Hlavními hrdiny jsou malíř se svým učněm, kteří se vrací z horské umělecké výpravy – s množstvím náčrtků, ovšem bez peněz. Aby získali dostatek peněz na cestu domů, vymyslí malíř lest na ješitné venkovany. Nápadem na ztvárnění polorozpadlé vesnické školy, jejíž obraz má být i s názvem vesnice vystaven na pražské výstavě, si malíř zajistí okamžitou nabídku na zakoupení obrazu obcí. Po malířově souhlasu si vesnické obyvatelstvo oddechne a malíř s učněm mají vydělané peníze na zpáteční cestu.

Próza disponuje komickým líčením bezbranných vesničanů vůči malířově prozíravému nápadu. Na rozdíl od ostrého satirického postoje ústícího v despekt proti zobrazovaným skutečnostem se v humoresce uplatňuje žertovný nadhled nad

[117] ČECH, Svatopluk. Poslední jaro. In: *Povídky, arabesky a humoresky III*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1890. Salonní bibliotéka, s. 135–136.
[118] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 182.
[119] MOCNÁ, Dagmar. Povídka. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 515–516.
[120] BŘÍZA, J. [= Svatopluk Čech]: *Malířský nápad*. Lumír 3, 1875, č. 49, s. 592.

znázorněnými jevy, přesto lze v próze definovat jistý kritický postoj k poměrům ve vesnicích, kde je zanedbáváno vzdělání. V případě *Malířského nápadu* využívá malíř určité omezenosti vesnických obyvatel k rychlému nabytí penězi, zároveň si je však vědom, že bez vynalézavého nápadu a úzkoprsosti vesničanů by se dvojice ocitla v nesnázích. Humorně vyznívá zejména ironická reakce malíře na ztvárnění chatrné školy: „‚Ale vždyť tu máme mnohem pěknější stavení,' převzala po chvíli slovo hlava obce. ‚Na příklad: chrám Páně, dvůr, faru.' ‚Jsem milovníkem právě takovýchto stavení. Chuti malířské jsou jako jiné: někdo rád koroptve čerstvé, jiný porušené.' ‚A podpis pod obrazem je nevyhnutelný?' ‚Ovšem. Jinak by nikdo neuvěřil, že existuje vskutku na zemi taková škola.' "[121] Svízelná situace má nakonec pro obě strany smírné řešení: „Udal dosti mírnou cenu za náčrtek, správec stiskl mu radostně ruku a slavné obci brslenovské odpadl kámen ze srdce."[122]

Próza *Rrrrbumbum* (1873) vyšla v *Lumíru* bez podtitulu.[123] Jindřiška Flajšhansová označuje dílo jako satiru.[124] Hlavní poselství prózy *Rrrrbumbum* tkví v upozornění na klesající úroveň soudobé literární produkce. Čtenáři je předložen příběh libující si ve vraždách a jezuitské potměšilosti, jehož obdoby jsou dobovým čtenářstvem upřednostňovány před kvalitní literaturou. Bude-li tato tendence gradovat, bude celá česká literatura, dle autora, nenávratně znehodnocena.

Obsah vyprávění o umírající kněžně, muži pohřbeném zaživa a několikanásobné vraždě na hřbitově je zjevnou parodií na tzv. krvavé romány, jež byly coby pokleslá odnož gotického románu častým cílem různých parodií.[125] Základem satirického postoje je kritický vztah ke zobrazované skutečnosti ústící v despekt. Satirického účinku je zde nejprve docíleno parodickou výpovědí nakladatele zobrazeného příběhu: „Sedm vražd v jedné kapitole! To budou hltat. Ještě červenou obálku na to a na obálku španělskou inkvisici – na dračku to půjde!"[126] V závěru prózy je již explicitně vyjádřen kritický postoj samotného autora: „Vždyť je valná část čtoucího našeho obecenstva na straně

[121] ČECH, Svatopluk. Malířský nápad. In: *Povídky, arabesky a humoresky III*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1890. Salonní bibliotéka, s. 198.
[122] Tamtéž, s. 198.
[123] *yzž* [= Svatopluk Čech]: *Rrrrbumbum*. Lumír 1, 1873, č. 46, s. 553.
[124] FLAJŠHANSOVÁ, Jindřiška. Bibliografie. In: FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 174.
[125] KUPCOVÁ, Helena. Gotický román. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 222.
[126] ČECH, Svatopluk. Rrrrbumbum. In: *Povídky, arabesky a humoresky III*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1890. Salonní bibliotéka, s. 205.

takových pánů nakladatelů. Pro škváry podobné tomu, z jakého jsem právě první kapitolu volně opsal, nemají u nás odbytu a vzniku knihy pořádné. Lidem zachutnala anatomická musea v krvavorudých obálkách se řvoucími tituly […]. Kdežto belletrie skutečné ceny hladem po čtenářích umírá, hrnou se zástupy čtenářstva za tím literárním rrrrbumbum a hltají tu nechutnou smíšeninu krve a jezovitské černi […].“[127]

3.2.4 *Povídky, arabesky a humoresky IV*

Titul *Filemon a Baucis* byl zveřejněn roku 1880 v časopise *Květy* s podtitulem „náčrtek“.[128] Dle tohoto označení lze podtitul chápat jako určitou žánrovou variantu povídky, neboť v periodikách konce 19. století se diferencovala povídková produkce na základě rozličných žánrových podtitulů, a to zejména z oblasti výtvarného umění. Pojem náčrtek může signalizovat také kratší rozsah či koncept povídky, která má ambice na případné rozšíření ve větší literární útvar.

Vyprávění je melancholickou vzpomínkou na šťastnou minulost pana Bažanta. Hlavní hrdina líčí venkovský prázdninový pobyt v obklopení rodiny svého přítele, v níž nachází i svou životní lásku. Současně se zde formuje milostný trojúhelník, jelikož k panu Bažantovi nenachází zalíbení jen Jaroslava, ale i její sestra Olga. Na rozdíl od dalších členů rodiny, nerozlučného starého páru, jenž je paralelou ke starým manželům z Ovidiovy básně *Filémón a Baucis*, však nebylo Bažantovi s Jaroslavou dopřáno podobně dlouhého a šťastného manželství.

Na Arna Nováka dílo působí jako „jemně propracovaná elegická novela na selankovém pozadí […], kde hluboká životní ironie kontrastuje tak mocně s klidem a pohodou patriarchálních poměrů.“[129] V rozporu s hlavními rysy novely jsou zejména rozsáhlé popisné pasáže, jež korespondují spíše se žánrem povídky. V centru novely navíc stojí konstruovaný příběh, zatímco ve středu povídky je, stejně jako v Čechově próze, určitá událost. Popisné partie nabývají výrazného idylického rázu. V rámci vzpomínek hlavního hrdiny je čtenáři představena rodina žijící poklidným harmonickým životem na venkově, jejíž jádro tvoří nerozlučná dvojice starých manželů. Soulad stařičkého páru s mladšími generacemi je vylíčen velmi jemně, až poeticky:

[127] ČECH, Svatopluk. Rrrrbumbum. In: *Povídky, arabesky a humoresky III*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1890. Salonní bibliotéka, s. 205–206.
[128] BAŽANT, Fr. [= Svatopluk Čech]: *Filemon a Baucis*. Květy 2, 1880, č. 9, s. 353.
[129] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 173.

„Bylo tu zastoupeno v míru a lásce čtvero pokolení, celý obraz lidského života od jarních poupátek až po usýchající staré větve , pokryté jíním. Panovala tu také v pravdě patriarchální úcta mladších k starším.“[130] Přestože je celé dílo prodchnuté jemnou idylou, příznačný je elegický ráz melancholického vzpomínání na šťastné období s truchlivým koncem.

Roku 1880 byl v *Národních listech* zveřejněn titul *Jak se čítají verše*.[131] V novinách však chybí, stejně jako v bibliografii Jindřišky Flajšhansové, označení definující žánrové zařazení textu. Próza tematizuje setkání mladé dívky a staršího profesora, přičemž téma předznamenává autorský vypravěč již v předmluvě, v níž poukazuje na častý motiv lásky mladičkých děvčat ke starším mužům v románech Eugenie Marlittové. Text lze chápat jako variaci na konvenční ženské romány, zvláště na tzv. Gouvernantenroman, avšak jeho celkové vyznění působí spíše satiricky. Farářova neteř, vyrůstající pod dohledem strýce na faře, zatouží po nevinné romantické epizodě v jejím jednotvárném farním životě. Když jí profesor Ostrý nabídne svazek veršů, v nichž dívka nalézá podtržené řádky s milostnou tematikou, nemá pochyb, že se jedná o nesmělé vyznání lásky. K dívčině údivu však vychází najevo, že zdůrazněné verše jsou dokladem supina v české literatuře, nikoliv dokladem citu.

Prostřednictvím rozmarného vyprávění o rozdílném náhledu dívky toužící po milostném vzplanutí a nadšeného filologa vyjadřuje autor svůj kritický postoj k samolibým filologům, již jsou pro svůj zápal k bádání o jazyce imunní vůči běžným radostem i strastem života. Výroky profesora Ostrého opovrhující pokleslou úrovní slovní zásoby českých literátů jsou patrně ironií odhalující autorův despekt k profesorovu projevenému úsudku: „Ale takové ryzí a skvělé supinum, jako zde ‚jdi spat‘ – krátké a –, je v plodech nynějších našich básníků a spisovatelů vůbec bílým havranem.[…] Někteří vyhýbají se supinum opatrně jako čert kříži, jiní píšou je nesprávně a takováto skvělá výjimka je velice, velice vzácná.“[132]

[130] ČECH, Svatopluk. Filemon a Baucis. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 14.
[131] ABCD [= Svatopluk Čech]: *Jak se čítají verše*. Národní listy 20, 1880, č. 295, s. 1.
[132] ČECH, Svatopluk. Jak se čítají verše. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 33.

Práce s názvem *Sláva* (1881) byla otisknuta v měsíčníku *Osvěta* s podtitulem „dle cestopisných zápisků přítelových“.[133] Hlavní dějovou linií je putování několikačlenné družiny po kavkazské krajině a opěvování její krásy. Je zde podrobně popisována fauna i flóra, líčeny jsou úchvatné výhledy na okolní hory, skály, údolí či moře a nechybí ani faktografické údaje o vyhnání Čerkesů Rusy z nynější opuštěné krajiny. Druhou dějovou linii tvoří realisticky líčený příběh umírajícího nadaného básníka, jehož přáním je věčná sláva. Posmrtné vydání básní má zajistit lékař, jenž vyprávěním básníkova osudu přispívá do debaty o slávě. Celé básníkovo životní dílo však vinou nešťastných náhod upadá v zapomnění.

Celým textem prostupuje podrobně líčená atmosféra idylické scenérie Kavkazu, propojená s příběhem mladého snílka, jenž ruskému lékaři svěřil své básně. Vedle rozsáhlých popisných partií je zdůrazněna narace a v popředí je stavební uvolněnost povídky. Arne Novák *Slávu* hodnotí jako cestopisnou báseň v próze, pečlivě vyváženou v kompozici i uměleckých účincích.[134] Základní linie příběhu o putování krajinou získává dějový rámec až při položení otázky: „Co je sláva?!“[135] Když po dokončení historky o nadaném básníkovi chtějí členové družiny nahlédnout do posledního zachovaného listu z básně a symbolicky jej přečíst u básníkova hrobu, zmocní se listu prudký vítr a zavane jej nad propast: „Hle, přátelé – toto je sláva!“[136] Povídkou s výrazným cestopisným pozadím proniká elegický ráz, zapříčiněný osudem nebohého básníka či zpustošenou krajinou vyhnaných Čerkesů, na druhé straně však stojí nerušený klid krásného horského kraje a obdiv zesnulému básníkovi.

Trampoty kritikovy (1881) byly zveřejněny v *Národních listech* s podtitulem „obrázek z venkova“.[137] Vyprávění reflektuje potíže nově angažovaného kritika Břetislava Luňáčka. Svůj první kritický referát hodlá zahájit protestem proti nestoudným chvalozpěvům na literární díla našich spisovatelů, kteří pod vlivem chvály žijí jako nedostupné modly v domnělé slávě. Tento záměr lze interpretovat jako útok na tzv. moravskou kritiku, která začala výrazněji působit od počátku 80. let. Ačkoliv kritik svůj původní záměr nakonec zmírní, není schopen proměnit své myšlenky ve

[133] ČECH, Svatopluk: *Sláva*. Osvěta 11, 1881, č. 3, s. 239.
[134] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 191.
[135] ČECH, Svatopluk. Sláva. Dle cestopisných zápisků přítelových. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 48.
[136] Tamtéž, s. 76.
[137] ABCD [= Svatopluk Čech]: *Trampoty kritikovy*. Národní listy 21, 1881, č. 13, s. 1.

smysluplný text. Z nepříjemné situace jej nakonec vymaní sazeč časopisu, který odhalí praktiky maloměstské kritiky.

Jak již podtitul naznačuje, próza je náhledem do prostředí venkovského městečka a konfrontuje zbytečné snahy začátečníka se skutečnou praxí maloměstské kritiky. Účinek satiry je zde založen zejména na nesouladu reality a vysněného ideálu. Parodováno je však spíše začátečnické úsilí Břetislava Luňáčka než neschopnost žurnalistické kritiky, jejíž postupy jsou představeny coby obvyklé a korektní. Karikaturně ztvárněn je již Luňáčkův vzhled: „Mívá obyčejně dlouhé, neurovnané vlasy, nyvě bledý obličej nepravidelných rysů, avšak ušlechtilého výrazu, na nose laciné brejle a na bradě přehrštli bezbarvého chmýří, které se nalézá v ustavičném sympatickém spojení s neklidnou jeho rukou.“[138] Autorův kritický postoj k zaníceným filologům je vyjádřen skrze vylíčení vztahu maloměšťáků k Luňáčkovi: „S úsměvem shovívavým naslouchají jeho brkotavým řečem, když vypravuje časem o rozličných směrech v krásném písemnictví a podobných transcendentálních věcech.“[139] Po zjištění, že se dle tamější praxe literární úvahy nepíší, ale vystřihují z jiných listů, je navíc kritik znemožněn nezpůsobilostí ke stříhání nůžkami: „ ‚Ah, pozor! Jest viděti, že v tom nemáte dosud cviku!‘ zvolal sazeč a vzal Luňáčkovi časopis a nůžky z ruky.“[140] V satiře se uplatňuje humor, komika, karikatura, konfrontována je neschopnost maloměstské kritiky v kontrastu k přemotivovanosti horlivého filologa.

Titul *První starosti* byl zveřejněn roku 1878 v *Lumíru*, a to s podtitulem „idylla“.[141] Hlavní starostí dospívající dívky Jarmily je hrozící přesun z klidného rodinného statku k přísné tetě do města, s čímž se pojí i dívčiny obavy o nešťastného otce – vdovce, jenž na dívce velmi lpí. Jarmila a malíř Lešan zakládají tajný spolek s cílem sblížit vdovce Velímského s dívčinou vychovatelkou, která je shledána ideální družkou pro osamělého muže. Vytyčeného cíle se dvojice intrikánů pokouší dosáhnout prostřednictvím nejrůznějších společných aktivit, avšak s blížícím se koncem malířova pobytu na statku je zjevné, že se jejich tajný plán nezdařil. V závěru však dochází k překvapivému obratu – zatímco intrikánská dvojice se všemi silami marně pokoušela

[138] ČECH, Svatopluk. Trampoty kritikovy. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 79.
[139] Tamtéž, s. 79.
[140] Tamtéž, s. 83.
[141] MALINA, Václav [= Svatopluk Čech]: *První starosti*. Lumír 6, 1878, č. 27, s. 426.

vybudovat bližší vztah mezi potenciálním párem, pan Velímský se slečnou vychovatelkou mezitím tajně plánovali svatbu.

Na rozdíl od ostatních rozsáhlejších próz, jež jsou většinou laděny elegicky, má próza *První starosti*, paradoxně, bezstarostný tón. Dívčiny obavy se nakonec jeví zcela bezpředmětně a vše končí idylicky. Idylický ráz je umocněn klidným prostředím venkovského statku v harmonickém souznění s okolní přírodou Českého středohoří: „Hojné stromy, z části jím samým vypěstěné, rozkládaly tu své vrcholky nad rolemi a záhony, střechy městečka a mohutná, zelená báň kostela leskly se nad nimi v jasné sluneční záři a v pozadí spadal po stráni zubatý smrkový les, za nímž se v dálce modraly kužely a hřbety malebného českého Středohoří.“[142] V próze jsou uplatněny také rysy biedermeieru v podobě vykreslení domácnosti coby určitého harmonizujícího prostoru. V popředí prózy je humorná zápletka o bezelstném intrikaření mladé naivní dívky, zasazená do idylického rámce. Podobně jako v próze *Jak se čítají verše* lze text chápat jako určitou variaci na tzv. Gouvernantenroman a jako hru s konvencemi tohoto žánru.

Práce s názvem *Motýl* byla otisknuta roku 1881 v *Národních listech* bez podtitulu.[143] V bibliografii Jindřišky Flajšhansové je titul uveden jako arabeska.[144] Text zobrazuje obdobnou situaci na maškarním plese v rozmezí dvou let. Žena v přestrojení za motýla se stane kořistí profesora v kostýmu přírodovědce. Muž svou kořist skutečně lapí, avšak po dvou letech společného soužití je mu tento dávný triumf spíše na obtíž.

Příslušnost k žánru arabesky je signalizována již drobnokresebnou dekorativností úvodní scény z maškarního plesu, v níž je líčen kostým motýla: „Sedí tu tiše, odvrácen ode mne – jeho poloprůsvitná růžová křídla kývají se lehounce vzduchem – černá hlavinka s dlouhými stříbrnými tykadly uklání se nad zářivým květem rhododendronu. […] Zdá se věru, že jsou ta temnomodrá kolečka na jeho křídlech skutečnýma očima.“[145] Souvislost s úvodním výjevem z maškarního plesu s následující zápletkou je čtenáři objasněna až později a poskytuje tak prostor pro vlastní fantazii. Typický je ironický nadhled vypravěče, jenž zaslepen krásou ženy v převleku motýla musí po dvou letech čelit jejím rozmarům: „ ‚Konečně jsem tě dostihla a lapila tvou

[142] ČECH, Svatopluk. První starosti. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 91.
[143] ABCD [= Svatopluk Čech]: *Motýl*. Národní listy 21, 1881, č. 41, s. 1.
[144] FLAJŠHANSOVÁ, Jindřiška. Bibliografie. In: FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 156.
[145] ČECH, Svatopluk. Motýl. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 141.

vlastní sítí, nešlechetný zrádce! Za to se vrátíš okamžitě se mnou – slyš, právě zahráli k tanci! – Ale pověz, od které pak doby chytají motýlové přírodozpytce?‘ Od té doby, co má přírodozpytec takového motýla na krku! pomyslil jsem si – ale ovšem neřekl.“[146] Rozmarné vyprávění vyznačující se zjitřenou imaginací, fragmentárním dějem a zejména ironickým pojetím manželského páru lze zařadit mezi arabesky. V souvislosti s postavou manžela „pod pantoflem“ však může být próza vnímána i jako humoreska. Prostředí maškarního plesu spojuje prózu s arabeskou *Signorina Gioventú*, v *Motýlu* však nedochází k tragickému vyústění děje.

V roce 1881 byla v *Národních listech* vydána práce *Tajemný člověk* bez specifikujícího označení.[147] Jindřiška Flajšhansová označuje titul jako satiru.[148] Z tajemného člověka, jenž je společností měšťanského salonu vnímán jako podivín s jakousi duševní chorobou, vzejde vzdělaný člověk se širokými obzory. Společnost jej vzhledem ke zvláštnímu způsobu vyjadřování a podivným slovním obratům nejprve považuje za blázna, avšak k zahanbení neznalých vychází najevo, že tento člověk užívá netradičních frází v souladu s *Brusem jazyka českého*.

Próza *Tajemný člověk* je satirou na brusičství samolibých filologů, zaměřená na frazeologické vrtochy, „které živý jazyk spisovný a konversační nutí namáhavě vykračovati na strojených chůdách archaismů a provincionalismů.“[149] Přestože Čech, skrze slova vypravěče, uznává výstižnost frazeologických spojení v daném kontextu, považuje je za přežitek: „‚Kniha tato jest dílo velice záslužné‘, pravil jsem. ‚O tom není pochybnosti. Ale některé ty fráse neujmou se asi. Nemluvím ani o zastaralosti jejich, ale jsou v řeči jemné odstí –‘ “[150] Přístup brusičů jazyka je parodován také následnou odpovědí profesora zastávajícího jazykové normy staršího období: „ „Jemné? Slova „jemný“ užívá se ve smyslu tom nesprávně. *Tenké* rcete, milý pane.‘“[151]

[146] ČECH, Svatopluk. Motýl. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 146.
[147] ABCD [= Svatopluk Čech]: *Tajemný člověk*. Národní listy 21, 1881, č. 291, s. 1.
[148] FLAJŠHANSOVÁ, Jindřiška. Bibliografie. In: FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 179.
[149] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 199.
[150] ČECH, Svatopluk. Tajemný člověk. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 154.
[151] Tamtéž, s. 154.

Roku 1881 byl v *Národních listech* zveřejněn titul *Skvostná novella*.[152] V novinách však chybí, stejně jako v bibliografii Jindřišky Flajšhansové, označení definující žánrové zařazení textu. V úvodu vypravěč oslavuje značný pokrok našeho písemnictví v posledních desetiletích. Jako důkaz svého přesvědčení předkládá čtenáři ukázku jedné ze skvostných novel. Přednost této novely spočívá v působivém líčení majestátní koupelny, vyobrazení honosného nábytku a v neposlední řadě v detailním zobrazení ušlechtilé krásy markýzky, honosící se šperky z drahých kamenů. Vypravěč v závěru ironicky namítá, že ve výčtu drahých kamenů postrádá český granát.

Ačkoliv próza na první pohled může působit jako chvála „skvostných novel", stupňující se ironie značí spíše satirický postoj vypravěče, jenž prostřednictvím parodického postupu a jízlivé ironie dává najevo svůj despekt vůči podobným literárním útvarům: „Bronzový, drahocennou patinou pokrytý podstavec stolku nesl okrouhlou desku z červeného jaspisu s umělou filigranskou prací, na němž vysoká onyxová vása s trojím karneolovým uchem chovala bohatou kytici čínských růží. V pozadí koupelny nalézal se španělský krb à la Maintenon, jehož plášť zhotoven byl celý z chalcedonu, a při němž leželo stříbrné štárátko s heliotropovým držadlem…"[153] Dle Julia Nejedlého je *Skvostná novella* parodií na sloh Julia Zeyera.[154] Arne Novák později toto tvrzení konkretizuje, dle jeho názoru Čech svou kritikou míří zejména k určitému dekoračnímu exotismu, který k nám Zeyer uváděl.[155] Zeyerův exotismus chápe F. V. Krejčí jako útěk do místně, časově i kulturně vzdálených prostředí, a to „kamkoliv, jen když to je daleko, hodně daleko a když to svou oddáleností od dnešní skutečnosti dává fantasiím a snům volné pole k vykouzlení nejčarokrásnějších zjevů, nejohnivějších barev, lahodných melodií slovných a emocí veliké krásy, poesie, hrůzy, něhy, rozkoše a mystické touhy."[156] K Nejedlého výroku o Čechově zpochybnění Zeyerova slohu záhy vznikla literární polemika, v níž se proti této interpretaci Čech výslovně ohradil: „Poněvadž ‚Skvostná novela' z mého péra vyšla a mlčení mé snadno za souhlas by se pokládati mohlo, žádám Vás uctivě, abyste ve ctěném listě svém popřáti místa mému prohlášení, že mi při psaní oné satyrky Zeyer nikterak na mysli netanul."[157]

[152] ABCD [= Svatopluk Čech]: *Skvostná novella*. Národní listy 21, 1881, č. 18, s. 1.
[153] ČECH, Svatopluk. Skvostná novella. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 158–159.
[154] NEJEDLÝ, Julius: *Divadlo, literatura a umění. Stará historie*. České noviny, 1882, č. 75, s. 2.
[155] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 198.
[156] KREJČÍ, F. V.: *Julius Zeyer a jeho exotismus*. Rozhledy 10, 1901, č. 11, s. 403.
[157] ČECH, Svatopluk: *Divadlo, literatura a umění. Dochází nás od pana Svatopluka Čecha*. České noviny, 1882, č. 80, s. 3.

Jako „povídka“ je označena práce *Hovor listí*, vydaná v roce 1881 v časopise *Květy*.[158] Společnost, scházející se obvykle v salonech, se tentokrát vydává do lesa a je fascinována lesním šuměním, jež se následně stává předmětem debaty. Do diskuze o výkladu hovoru listí je vyzván ostýchavý vychovatel, který díky společnosti krásné šlechtičny nabývá neobvyklé sebedůvěry a pustí se do vyprávění příběhu přítele Stanislava, jenž z výčitek znějících ústy lesního hlasu částečně zešílel. Prostředí lesa se později stává také útočištěm pro tajné schůzky vychovatele s mladou šlechtičnou. Milostná epizoda ale nemá dlouhého trvání a mladému vychovateli dělá nadále společnost jen tajemná řeč listí.

Podobně jako v próze *Sláva* je společná debata, z níž vzejde ústřední vyprávění, vyvolána dojmy z okolní přírody. Na rozdíl od *Slávy*, kde základní linie příběhu získává dějový rámec vloženou historkou, se v *Hovoru listí* rámcový děj vyvíjí i po ukončení vyprávěného příběhu. Schůzky v lesní samotě, v níž dominuje tajuplná řeč listí a toužebné snění, jež se nesmazatelně zapíše do duše hlavního hrdiny a naplní jej věčnou melancholií, jsou dokladem příznačného rysu Čechovy prózy – blouznivého vztahu chudého vychovatele k nedostižné šlechtičně. Vylíčením subjektivních pocitů a nálad na pozadí tajuplného lesa působí výsledný dojem prózy spíše lyricky než povídkově.[159] Prvky povídky obsahuje zprostředkovaný příběh Stanislava, vynikající krajinomalbou moravského Valašska, jež tvoří rámec tragického osudu dvou nešťastných milenců. V kontextu s romantismem, jehož rysy nese zobrazovaný příběh, se lze v povídce setkat také s postupy romantiky hrůzy a děsu známé z gotického románu, jehož hlavním tématem je „zločin, který má být pomstěn, a vina, která může, ale nemusí být vykoupena.“[160]

Práce *Comtessa Božena* (1880) vyšla v *Národních listech* bez podtitulu,[161] v bibliografii Jindřišky Flajšhansové je titul uveden jako feuilleton.[162] Prostřednictvím vykreslení národně uvědomělé šlechtičny Boženy a jejího otce zasazujícího se ve všech oblastech národního hnutí zobrazuje vypravěč svůj ideál české šlechty. Přestože se o

[158] ČECH, Svatopluk: *Hovor listí*. Květy 3, 1881, č. 11, s. 629.
[159] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 183–184.
[160] KUPCOVÁ, Helena. Gotický román. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 219.
[161] ABCD [= Svatopluk Čech]: *Comtessa Božena*. Národní listy 20, 1880, č. 266, s. 1.
[162] FLAJŠHANSOVÁ, Jindřiška. Bibliografie. In: FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 144.

české šlechtě, stojící v popředí národního hnutí, často píše, vypravěčova snaha o nalezení takové šlechty v reálném světě je marná.

V próze je uplatněna autorova hojně využívaná forma přeludu či snu – nejprve podrobně vylíčí vzor české šlechty, aby později čtenáři prozradil, že se jedná jen o pouhou představu národně uvědomělé a horlivé české šlechtičny.[163] Charakteristika žánru fejetonu, jak práci označila Flajšhansová, je naplněna zejména v souvislosti se „všímavým způsobem vyjadřující atmosféru doby.“[164] Typickým znakem fejetonu je také těsný kontakt se čtenářem, a to zejména v jeho variantě, tzv. causerii, v níž je zdůrazňován dojem bezprostřední až familiární komunikace autora se čtenářem:[165] „Pro bůh, kde je česká šlechta? Kde vězí? Kde se tají? Neví o ní snad někdo z laskavých čtenářů? Či jest celá ta šlechta pouhým přeludem obraznosti, jako má comtessa Božena?“[166] Jádrem prózy je však vlastenecká satira, dotýkající se šlechtických kruhů. Autor zde kriticky konfrontuje neexistující českou šlechtu s jejím literárním zobrazením v dobové próze, jež neodpovídá skutečnosti.

Posledním titulem, zařazeným mezi *Povídky, arabesky a humoresky*, je próza *Mr. Plumpudding v Praze*. Dílo bylo otisknuto roku 1880 v *Národních listech* bez podtitulu.[167] Jindřiška Flajšhansová jej označuje jako satiru.[168] Angličan Jonathan Plumpudding se vydává do Prahy za ověřením tvrzení, že většinu tamějších obyvatel tvoří česky mluvící lidé. Během dvou dnů v Praze se cizinec setkává pouze s německy mluvícím obyvatelstvem a německými institucemi. Když konečně po dvou dnech poprvé zaslechne česká slova a naváže s Čechem konverzaci, je vytrvale přesvědčován o rozsáhlém používání češtiny i hojnosti českých institucí. Čechovo pozvání na prohlídku ryze českých míst cizinec odmítá, jelikož neuznává pošetilý boj češství s němectvím.

Na rozdíl od předchozí práce *Comtessa Božena* není *Mr. Plumpudding v Praze* pouhou rozpravou autora na aktuální téma, ale má určitý dějový rámec. Satirický ráz obou próz, zaměřujících se na společenskou atmosféru tehdejší doby, je však obdobný.

[163] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 198.
[164] PETERKA, Josef. Fejeton. In: MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 191.
[165] Tamtéž, s. 191.
[166] ČECH, Svatopluk. Comtessa Božena. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 200.
[167] ABCD [= Svatopluk Čech]: *Mr. Plumpudding v Praze*. Národní listy 20, 1880, č. 253, s. 1.
[168] FLAJŠHANSOVÁ, Jindřiška. Bibliografie. In: FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 160.

Mr. Plumpudding v Praze je ostrou satirou společenských poměrů s národní tendencí. Autor zde, skrze slova cizince, kritizuje pasivní postoj Čechů, již by se proti poněmčování české společnosti měli, namísto tichého přihlížení, aktivně bránit: „Není mi sice ničeho po vašich poměrech, ale přes to obávám se, že by mi kypěla žluč při každém kroku. Na pohled nezdám se popudlivým; ale na podobnou pošetilost nemohu přece patřiti s klidnou myslí. Jste-li opravdu v boji na nůž s němectvem, pak bojujete – promiňte mi výraz ten – obráceným nožem […].“[169] Dominantní roli zde hraje Čechovo vlastenecké cítění, jež proniká celým jeho dílem.

3.2.5 Shrnutí

Analýzou jednotlivých prací a komparací jejich podtitulů, uvedených v periodikách, s reálným naplněním charakteristik daných žánrů se ukázalo, že autor si často hraje s žánrovými konvencemi a očekáváním čtenářů. Zřídkakdy se charakteristické znaky próz ve všech aspektech shodují s typickými vlastnostmi stanovených žánrů.

Napříč žánrovým spektrem Svatopluk Čech s oblibou využívá satirických postupů – kromě žánru satiry, kde se kumuluje nejvíce satirických rysů, tak činí například v arabesce, novele či povídce. Autor ve svých satirách většinou neútočí na konkrétní osoby, nýbrž na „nedostatky a chyby hromadné; posmívá se lehce a mírně, nezabíhá nikde do groteskní jízlivosti a vychází vždy z kladných požadavků národně povahové, či literárně vkusové výchovy.“[170] Ačkoliv Čech do svých satir a parodií vkládal kárné a výstražné tendence, většina kritizovaných společenských nešvarů je pojata, v souladu s mírumilovnou povahou autora, spíše s žertovným nadhledem než s bezohlednou kritikou. Ve svých satirách Čech nejčastěji využívá témat literárních. Satira *Rrrrbumbum* je jednak literární parodií na tzv. krvavé romány, jednak kárá nepřiměřeně vysoký zájem čtenářstva o pokleslou literární produkci namísto zájmu o kvalitní četbu. Čechův pohled na literární tvorbu oblíbenou u soudobého čtenářstva se nezměnil ani o osm let později v satiře *Skvostná novella*, kdy se předmětem parodie stává úsilí o pěstování módního novelistického žánru. Zvláště vytrvale autor sledoval

[169] ČECH, Svatopluk. Mr. Plumpudding v Praze. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 210.
[170] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 198.

„slovíčkářství a brusičství samolibých filologů“.[171] Kritika filologů je ústředním tématem satiry *Jak se čítají verše*, v níž autor zobrazuje tvrdošíjnost profesora, neúnavně pátrajícího po dokonalém supinu. Pro samý zápal k bádání je však filolog ochuzen o možný románek s mladou dívkou, jež k profesorovi chová sympatie. Útok na tzv. moravskou kritiku je patrný v próze *Trampoty kritikovy*. Svou kritikou Čech pronásledoval také tzv. brusiče jazyka, próza *Tajemný člověk* je vtipnou satirou staršímu *Brusu*. Ačkoliv je společným jmenovatelem těchto prací literární satira, Čech se v kritickém vyjádření svých postojů neopakuje, avšak v každé próze směřuje k odlišné oblasti. Mezi další témata Čechových satir patří například kritika lidských vlastností (např. *Zastavená povaha*, *Odkaz*, *Jestřáb contra Hrdlička*, *Vesnický svatý*, *Dobrý skutek*, *Jabloň*), satira na aristokracii (*Liškovický pán*, *Foltýnův buben*, *Oblaka*), vlastenecká satira společenských poměrů (*Comtessa Božena*, *Mr. Plumpudding v Praze*) či kritika německých profesorů (*Žoli*, *Kallobiotika na cestách*).

V rámci arabesky Čech s oblibou využívá určité exotičnosti či dekorativnosti. Nejvýrazněji se tyto prvky objevují v arabeskách *Signorina Gioventú* a *Ledová kněžna*, v nichž se prvky cizosti uplatňují již v jejich názvech. Kontrastně volené motivy, naznačující rozpor mezi snem a realitou, jsou využívány například v prózách *Nikotina* či *Motýl*. V arabeskách *Foltýnův buben* a *Dobrý skutek* se Čech zabývá konfrontací společenských konvencí s nemorálním jednáním jednotlivce. Ve srovnání s pojetím arabesky Jana Nerudy, jehož jméno je nejúžeji spjato s konstituováním žánru arabesky v české literatuře, tematizuje Čech žánr arabesky jako společenskokritické či humorně laděné vyprávění s ironickým nadhledem vypravěče na postavy ve vyhrocených situacích. Neruda se ve svých arabeskách zaměřuje spíše na psychologickou studii soudobého člověka a vyslovuje „vlastní soud nad úkazy společenské nerovnosti, nad jevy lidského osamění i nad předsudky a konvencemi, které člověka do tohoto osamění uzavírají.“[172]

Mezi typické humoresky, v jejichž popředí stojí protagonista zaskočený neobvyklou situací a vyrovnávající se s řadou komických nedorozumění, patří například *Odkaz*, *Liškovický pán*, *Malířský nápad* či *Tiché řemeslo*. Humorně laděnou prózou, v níž je však komický námět tematizován s určitou melancholií, je *Předčítatel*, v *Poslední vánoční povídce* je zase patrný tragický podtext, ačkoliv próza primárně

[171] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 199.
[172] HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 2., rev. vyd. Praha: ARSCI, 2010, s. 196.

vyznívá jako komická příhoda ze života. Znaky humoresky se objevují také v řadě dalších próz, humoru autor užíval také v satirách a využíval jej i k odlehčení elegicky laděných povídek.

Ačkoliv Čech nazýval některé své rozsáhlejší prózy novelami, neobjevují se mezi nimi práce, s nimiž by plně korespondovala žánrová charakteristika novely: „pevně a účelně setkaná osnova dějová zastírána jest buď figurkářským neb i psychologickým zájmem o postavy, často jen podružné; úryvky z deníku, vložky veršované, sem tam i vepředená romantická báchorka porušují výpravou objektivnost; úvah o lidech a společnosti, neústrojných výlevů o krásách přírody, satirických šlehů na lidskou malichernost nechybí v žádné té práci […].“[173] Příkladem nepříliš vhodného žánrového zařazení mohou být prózy *Výlet do Chorvátska* či *Kallobiotika na cestách,* jež je vhodnější, zejména pro obšírné popisné partie, charakterizovat jako povídky. Coby povídky lze rovněž označit většinu dalších rozsáhlejších próz (*Jestřáb contra Hrdlička*, *Pan Bolehlav a svět*, *Mezi knihami a lidmi*, *Poslední jaro*, *Sláva* či *Hovor listí*). Jako novelu lze charakterizovat například *Oblaka*.

V Čechově tvorbě uspořádané ve čtyřsvazkových *Povídkách, arabeskách a humoreskách* se mnohdy vyskytují prvky idyly. Prozaický obraz poklidného venkovského života v harmonickém souladu s okolní přírodou je znázorněn například v pracích *Výlet do Chorvátska*, *Poslední jaro*, *Filemon a Baucis* či *První starosti*.

Dojmy z vlastních zahraničních cest zpracovával Čech v cestopisně zaměřených prózách, v nichž podrobně dokumentuje přírodní scenérii navštívených krajin, ale například i zvyky tamních obyvatel. S detailně líčenou chorvatskou krajinou se lze setkat ve *Výletu do Chorvátska,* poznatky z cesty na Krym jsou vyobrazeny v díle *Kallobiotika na cestách* a idylická krajinomalba Kavkazu je čtenáři předložena v próze *Sláva*. Prostřednictvím dopisů od Vladimíra z díla *Jestřáb contra Hrdlička* či psa Žoliho ze stejnojmenné prózy nechává autor nahlédnout do prostředí tehdejšího Cařihradu.

V několika prózách si lze povšimnout určité inspirace méně obvyklými literárními útvary. Frenetickou literaturou je inspirována historka v *Duchu markýzově,* v *Hovoru listí* lze zaznamenat postupy romantiky hrůzy a děsu, známé z gotického románu, parodií na tzv. krvavé romány je satira *Rrrrbumbum*. Parodii jsou podrobeny také sentimentální vánoční povídky, jež si Čech bere na mušku v *Poslední vánoční povídce*.

[173] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 168.

Jak již poznamenal Arne Novák, „ať nazývány jsou rozsáhlejší práce Čechovy vážných námětů zcela namátkou povídkami či novelami, ať slovou rozmarné kusy arabeskami či humoreskami, vždy proniká v nich již po slohové stránce prvek subjektivní. Děj se namnoze ztrácí pod dekoračními úponkami volné causerie tu posměšného, onde zádumčivého rázu […]; odbočka satirická, líčení krajinářské, duma sebezpytná, žertovný rozhovor se čtenářem odvádějí vypravovatele znovu od vlastního povídkového jádra, ale poskytují mu příležitost, aby se oddal sám sobě a pověděl o vlastních názorech, náladách a nápadech […].“[174]

Aleš Haman podotýká, že vedle lumírovců se i ruchovci, zejména Svatopluk Čech, pokoušeli zaujmout určitou tvarovou vypracovaností: „Oběma tradičně rozlišeným skupinám českého básnictví sedmdesátých a osmdesátých let 19. století, ruchovcům i lumírovcům, byl společný jeden rys, který je sbližoval s parnasismem – péče o tvarovou vypracovanost, hraničící někdy se sklonem k virtuozitě.“[175] Tvorba parnasistní generace u nás nabývá ambivalentních rysů – na jedné straně přináší obohacení výrazových prostředků, na straně druhé pak „rozvíjí schopnost odstupu od žánrových obrázků ulpívajících na provinciálním domácím prostředí a od drobnokresebného figurkářství k románovým skladbám pokoušejícím se zasáhnout do hlubších oblastí vědomí, zejména mravního […].“[176] *Povídky, arabesky a humoresky* Svatopluka Čecha jsou sestaveny z žánrově různorodých prací a lze v nich nalézt jak působivé prózy zábavného charakteru, tak i rozměrnější práce s výrazným morálním poselstvím. Všechny tyto texty pak spojuje snaha o formální vytříbenost a exkluzivnost literatury.

Zastoupení jednotlivých žánrů v analyzovaných pracích z *Povídek, arabesek a humoresek I–IV* je znázorněno na níže uvedeném grafu, z něhož je patrná vyváženost žánru povídky, humoresky a satiry. O něco nižší procentuální zastoupení má žánr arabesky, nejmenší počet próz pak odpovídá žánru novely.

[174] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 170–171.
[175] HAMAN, Aleš. Užití pojmu v dosavadní české tradici, motivace znovuzavedení. In: HAMAN, Aleš a Dalibor TUREČEK (a kol.). *Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2015, s. 23.
[176] Tamtéž, s. 28.

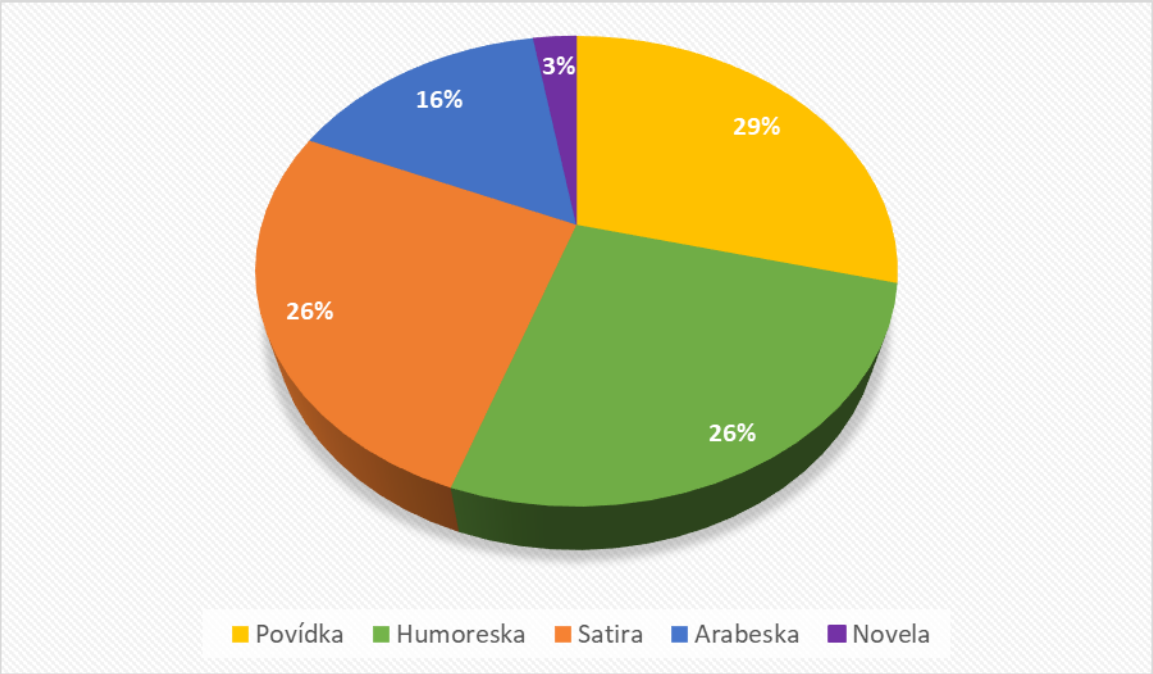
3%
16%
29%
26%
26%
Povídka
Humoreska
Satira
Arabeska
Novela

4. Analýza tematických vrstev

Ačkoliv je každá próza ze čtyř svazků *Povídek, arabesek a humoresek* svým obsahem originální, lze si povšimnout častého opakování určitých námětů. Většina těchto opakujících se typů postav, prostředí či motivů vznikla na autobiografickém základu a je odrazem osobnosti Svatopluka Čecha, jeho vzpomínek či zkušeností.

4.1 Typické postavy

4.1.1 Mladý nesmělý snílek

Kontrastní dvojici napříč spektrem povídek, arabesek či humoresek často tvoří postavy mladých nesmělých snílků a starých mládenců. V obou typech postav se zrcadlí Čechovy autobiografické rysy. Prvním typem je postava mladého snílka, iluzionisty „s tahy z vlastní podobizny: v podkrovní studovně, v zapadlé pražské kavárně neb hospůdce, na venkovském výletě, při kuželkách, nad kartami mezi šosáky, setkáváme se s nadšenými studenty, mladými vychovateli, neuznanými básníky, vzdělanými podučiteli.“[177]

Mužem, který kvůli své pasivitě ve všech aspektech života nezažije lásku ani štěstí a svým životním stylem je odsouzen k předčasné smrti, je postava mladého písaře z prózy *Signorina Gioventú*. Snílek podniká první aktivní kroky k navázání vztahu až na prahu své smrti, a to pouze ve svých představách vyvolaných nemocí.

Mužem, jenž se své city pro velkou nesmělost a nízkou sebedůvěru neodvážil vyslovit, je vypravěč ze *Slávy*: „Ó, já jsem dobře věděl, co by vítězně obstálo v porovnání s těmi krásnými modrými kvítky, ale neprojevil jsem svoji myšlénku: nejsemť přítelem podobných galantních průpovědí a k čemu bych vůbec lichotil, byť po pravdě, já cizí, nezajímavý člověk této mladé, spanilé dívce?“[178] V prózách, v nichž je vykreslován vztah muže – snílka k milované ženě, je často zdůrazňována krása ženy coby mužův dávný vysněný ideál. Tento motiv se v próze *Sláva* uplatňuje jednak ve vztahu vypravěče k Uljaně, jednak v souvislosti s básníkem Janem a jeho ideálem

[177] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 168.
[178] ČECH, Svatopluk. Sláva. Dle cestopisných zápisků přítelových. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 45.

nedostižné dívky, jíž zanechal věnování ve svých básních: „Již z dětských let vznáší se před mým duševním zrakem jedna líbezná postava – jeden spanilý obličej – ve skutečnosti jsem ho nikdy nespatřil. Řekl bych, že to můj ideál dívčí krásy. A přece choval jsem vždy přesvědčení, že to není pouhý ideál, že divukrásná tato postava ve skutečnosti žije a že se jednou dozajista s ní shledám.“[179]

S nápadníky, již své vysněné dívce vyznávají lásku skrze vlastní literární texty, se lze setkat v prózách *Oblaka, Člověk, jenž vydal básně* a *Předčítatel*. V případě *Oblak* a *Člověka, jenž vydal básně* je vyznání nepochopeno. Oba nápadníci dívkám lichotí a prostřednictvím vlastních veršů jim vyznávají lásku, obě dotyčné si však, patrně kvůli svému nízkému věku, nejsou schopny vyložit jejich skutečný význam. Jinak tomu je v *Předčítateli*, kdy dívka vyznání lásky skrze smyšlenou povídku vepsanou do románu porozumí, přesto je jejich lásce zabráněno majetnickým otcem.

Specifickou dvojici představuje pan Bažant s Jaroslavou z prózy *Filemon a Baucis*. Počátku jejich milostného vztahu dá vzniknout nevinný žert, při němž má Bažant roli blouznivého milence a Jaroslava hraje chladnou, lhostejnou dámu. Žertovný poměr, v němž Bažant znamenitě zvládá roli svůdce, se záhy stává předmětem zábavy, nikdo však netuší, že muž dívku skutečně vášnivě miluje: „Hned při prvním pohledu na tu spanilou dívku, plnou jarní svěžesti a krásy, zachvělo se mé srdce tajemnou sladkou touhou. A čím déle jsem trval na blízku jí, tím mocněji opřádalo mou duši kouzlo jarého jejího půvabu […]. Ale netroufal jsem si, dáti jí na jevo své pocity. Musil jsem ještě k tomu parodovati blouznivou lásku, která skutečně hořela v útrobě mé.“[180]

V některých prózách se objevují postavy mladých iluzionistů, kteří ve vytrvalé milostné touze, jež se neodváží zřetelného vyznání, blouzní o slečnách či dámách z urozeného stavu.[181] Typickým představitelem mladého nesmělého snílka toužícího po šlechtičně je student práv a vychovatel ve šlechtické rodině z prózy *Souboj*: „Nejmladší baronessa, jménem Vanda, okouzlila mne prvním pohledem svého velkého snivého oka z dětsky něžného obličeje tak, že jsem odtud v prázdných hodinách své zákonníky nezdařilými výkresy její hlavinky glossoval, což arci mé rigorosum víc a více do mlhavé dálky zatlačovalo.“[182] Přestože se vychovateli chvílemi zdálo, že je náklonnost

[179] ČECH, Svatopluk. Sláva. Dle cestopisných zápisků přítelových. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 58.
[180] ČECH, Svatopluk. Filemon a Baucis. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 17.
[181] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 174.
[182] ČECH, Svatopluk. Souboj. Ze zápisků přítelových. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 32.

oboustranná, neodvážil se učinit první krok a dál se oddával svým touhám pouze v myšlenkách: „Takto prožil jsem několik měsíců. Jednotvárný život! prohodíte asi. Pravda, ale pro mne nad míru rozmanitý, poněvadž mi každé hnutí Vandino, každé rozestření vějíře, každý pohled a usměv její předůležitými událostmi byly.“[183] K projevení citů přiměje vychovatele až příjezd Artúra, jenž mladíka obelstí soubojem doutníků.

„Blouznivý vztah závislého občana ke krásce nedostižné rodem i jměním“[184] lze pozorovat také v *Hovoru listí*. Zástupcem postavy nesmělého snílka je zde, podobně jako v *Souboji*, vychovatel, jenž se zamiluje do mladé šlechtičny: „Srdce zabušilo prudce vychovateli při pohledu na onu dívčí tvář. Byla podobna jedné z těch ideálních tváří, které se v dobách poetického blouznění vznášely před zrakem jeho duševním […].“[185] V próze je často zobrazován kontrast mezi urozenou aristokratkou a obyčejným mužem prostého původu, rozdíly mezi nimi jsou navíc umocňovány znevažováním mužových schopností či vlastností: „Ale vychovatel pohlíží na ni přece jako na ony vzdušné ideály svých snů. Jak daleko jest od této mladičké krásné šlechtičny, s tou svěží rozmarností, s tou nenucenou gracií v každém pohybu, s tím diamantovým brusem salonního vychování – jak daleko, předaleko jest od ní k chudému, ostýchavému, zamračenému, nemotornému praeceptoru!“[186] Přestože se dvojice na popud dívky sblíží, přístup ke vztahu mají odlišný. Zatímco pro vychovatele jsou schůzky v lesní samotě hlubokou opravdovostí, pro urozenou a rozmarnou dívku představují spíše nezávaznou hru – „jako se náhle setkali, tak náhle se navždy rozcházejí, ona bez silnějšího dojmu, on s nezacelitelnou ranou v srdci.“[187]

Láska k aristokratce je předmětem i v próze *Ledová kněžna*. Tentokrát je však zcela neopětovaná, ba dokonce kněžnou nezaznamenaná.

V souvislosti se zobrazením postav mladých snílků lze v některých prózách pozorovat určité rozpaky z brzkého odchodu mládí, jež jsou odrazem pocitů Svatopluka Čecha: „Básník sám nikdy svých citů nezapírá a proto všecka jeho díla provanuta jsou jeho tužbami, přáními, tuchami i stesky. Leckde se až na to poukazuje, že Svatopluk Čech snad příliš záhy a tuze často vplétá do svých spisů nářky a vzdechy na uprchlé své

[183] ČECH, Svatopluk. Souboj. Ze zápisků přítelových. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 33.
[184] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 184.
[185] ČECH, Svatopluk. Hovor listí. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 168.
[186] Tamtéž, s. 168.
[187] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 184.

mládí.“[188] Čechovy stesky se začínají objevovat již roku 1874 v *Signorině Gioventú*. Jedním z faktorů, jež Čecha přivedly k pocitu, že nejlepší část jeho života nenávratně uplynula, způsobila pravděpodobně událost, kdy jeho rodiče definitivně opustili život ve Vraném, a Čechovi se tak uzavřela přímá perspektiva do nejkrásnější doby jeho života, v níž se vždy těšil na klidný pobyt ve vranském zátiší v kruhu rodinném.[189]

V próze *Signorina Gioventú* je autorovo mládí alegoricky ztvárněno prostřednictvím personifikace v ženskou postavu. Zatímco je písař ponořen v bezútěšných myšlenkách o životě, potkává, ve formě mámivého přeludu, své vlastní mládí. Po krátké rozpravě nakonec „slečna Mladost“ odvětí: „Mne milovat? Ach, již pozdě, písaři můj! Již nehodíš se za švarného milána. Již nejsi hezký: údy tvé pozbyly pružnosti, duše svěžesti, hlas jarého zvuku, oči tvé jsou kalné a vlasy řídnou. Již nejsi k milování, písaři můj! A hleď! já, mladost tvá, nejsem již také krásnou skutečností; jsem pustý sen, myšlenka člověka, jenž zpomněl si v noci masopustní na ztracenou mladost svou […].“[190] Autobiografické rysy dokládá také totožný věk hlavního protagonisty i Svatopluka Čecha – pocit ztraceného mládí měli oba v pouhých 28 letech.

V podobném věku se s mládím, a nakonec i s celým životem, loučí také Pavel z *Posledního jara*. Své předčasné zestárnutí si začíná plně uvědomovat teprve při setkání s rodinou: „Vrátili jste se po mnohých letech k osobám, v jejichž paměti jste utkvěli co hezký, svěží hoch, budící nejskvělejší naděje. Nyní sedíte na troskách svých nadějí se sklopeným zrakem před týmiž osobami a cítíte jejich pohledy na svém obličeji jako ostří pitevního nože. Víte, že ty pohledy porovnávají dva obličeje, mající se k sobě jako jaro a podzimek, že hledají ruměnec, jenž dávno odkvetl, lesk, jenž dávno pohasl, úsměv, jímž jste se dávno smáti přestali. Tušíte, že čtou ty pohledy ve stínech a vráskách a ryhách vašeho líce historii vašeho úpadku. A v okamžiku takovém procítíte znova celou řadu svých zklamání a utrpení, bludů a provinění.“[191] Konfrontaci aktuálního vzezření a psychického rozpoložení s bezstarostnou minulostí nabídne Pavlovi pohled na svou zarámovanou podobiznu z dob dětství, v níž spatřuje kontrast dětské nevinnosti a nevědomosti s nynějšími zklamanými ideály. Pavel je nakonec s vlastní smrtí vyrovnán, nechce se však smířit se smrtí, která nic neznamená. Ačkoliv sám stojí na prahu smrtelné agonie, pokusí se o záchranu nebohých sirotků.

[188] STREJČEK, Ferdinand. *O Svatopluku Čechovi*. Praha: F. Topič, 1908, s. 388.
[189] Tamtéž, s. 389.
[190] ČECH, Svatopluk. Signorina Gioventú. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 18.
[191] ČECH, Svatopluk. Poslední jaro. In: *Povídky, arabesky a humoresky III*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1890. Salonní bibliotéka, s. 132.

Předčasně umírající mladík Jan z prózy *Sláva* se se svou neodvratnou ztrátou mládí i života taktéž smiřuje, jeho přáním je zanechat světu odkaz v podobě literární pozůstalosti. Čtyřiadvacetiletý básník označuje svůj literární odkaz za dílo svého života: „Nedbám o slávu za živa, o vystoupení na kolbišti literárním […] – mým cílem je sláva nad hrobem, vanot mé duše, jak jsem ji složil v této písni, nad proudem příštích věků…“[192]

Vladimíra z *Oblak* i Stanislava z *Hovoru listí* připraví o vlastní mládí a psychické i fyzické zdraví nešťastná láska. V případě Vladimíra, syna barona Pětipolského, dochází vinou zklamané lásky s tragickým koncem k Vladimírově sebevraždě. Stanislav z *Hovoru listí* dlouhodobě onemocní následkem špatného svědomí ze svého bezohledného jednání, jež zapříčinilo smrt jeho milenky skokem ze skály.

4.1.2 Starý mládenec

V Čechových prózách se lze často setkat také s postavou starého mládence. I v tomto případě se autor inspiroval vlastním životem, jelikož sám žil staromládeneckým životem. Figura staršího svobodného muže byla typická pro satiry či humoresky ruchovské generace, přičemž staromládenectví těchto postav se stávalo zavrženíhodným rysem a v duchu soudobého kultu rodiny bylo chápáno jako neochota přispět k zachování lidského rodu.[193]

Staromládenectví je většinou vykreslováno jako dobrovolný způsob života, jenž mužům zcela vyhovuje. Ženy jsou v představách starých mládenců často vnímány jako nevyzpytatelné bytosti, bez jejichž přítomnosti se jim žije lépe. V titulu *Odkaz* je rodinný stav tří přátel líčen takto: „Však přece zdálo se, že je panická trojice se stavem svým úplně spokojena; aspoň slýchaly se u jejich stolu velmi zhusta pohrdavé i uštěpačné poznámky o drahotě ženských oděvů, o věčném křiku v kuchyni a čeledníku, o dětských košilkách a rozmarech i p.“[194] Staří mládenci nakonec nepodléhají ani

[192] ČECH, Svatopluk. Sláva. Dle cestopisných zápisků přítelových. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 56–57.
[193] MOCNÁ, Dagmar. *Případ Kondelík. Epizoda z estetiky každodennosti*. Praha: Karolinum, 2002, s. 70–71.
[194] ČECH, Svatopluk. Odkaz. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 53.

zvýšenému zájmu o jejich osobu, v souvislosti s možným dědictvím po zesnulém příteli, a opačnému pohlaví se začnou ještě více stranit.

Zesměšňování žen lze pozorovat u pana Vašátka ze satiry *Žoli*: „Říkával, že ‚svázat je všechny do jednoho pytle', že ‚nejhorší vždycky na vrchu ostane', že ‚blázen, kdo vodu řešetem měří a horší, kdo ženské věří' a jiných negalantností více, že mi již při pouhém pomnění na ně mráz po zádech obíhá."[195]

Starého mládence, jenž navenek působí dojmem, že je se svým stavem zcela vyrovnán, avšak uvnitř stále bojuje s pocity nepoznané lásky, představuje pan Brkoslav z *Poslední vánoční povídky*. Přestože se vypravěč od štědrovečerního dobrodružství pana Brkoslava distancuje, je v textu patrná určitá sebeironie a Čechovo ztotožnění s melancholickými vzpomínkami na promarněné mládí, v němž nikdy nepoznal pravou lásku: „Jsem nešťasten. Největší díl štěstí pozemského uzamkl bůh v cudných ňadrech ženy: já jsem si nedovedl odemknouti tu svatyni blaha. Neopustil jsem ráj mladosti po boku věrné družky, sám a sám kráčím zástupy chladných lidí ke hrobu, na kterýž neskane slza lásky. […] Nyní je pozdě; hledím nazpět do života a vidím, že jsem nežil."[196]

Pan Bolehlav z prózy *Pan Bolehlav a svět* je poněkud jiným typem starého mládence – pasuje se do role donchuána a chce získat srdce sličné majorky, ve svém počínání je však pasivní a majorčiny půvaby mapuje pouze tajným pozorováním z okna. Nakonec si přizná, že „jej k ní vábila toliko jakási donjuanská choutka, touha po milostném dobrodružství."[197] I přes bujné představy o jejich poměru je pan Bolehlav zdrženlivý také ve vztahu k dívce Addě, která dá nakonec přednost spořádanému doktorovi před lhostejným podivínem a pan Bolehlav tak nadále zůstává starým mládencem.

S postavami, jež nejsou starými mládenci kvůli zaujetí proti ženám či vzhledem k nemožnosti najít si životní partnerku, ale stali se jimi pro své náboženské přesvědčení, se lze setkat v prózách *Vesnický svatý* a *Nikotina*. Oba protagonisté pomyslí na zhřešení vůči svému stavu, avšak v obou případech vše končí v rovině představivosti. Přestože „vesnický svatý" Fabián učiní aktivní kroky k uskutečnění svých tajných tužeb, jeho hanebný plán se nezdaří. Na rozdíl od pokryteckého Fabiána se fráter Laktanc z

[195] ČECH, Svatopluk. Žoli. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 204.
[196] ČECH, Svatopluk. Poslední vánoční povídka. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 208–209.
[197] ČECH, Svatopluk. Pan Bolehlav a svět. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 149.

Nikotiny nad životem bez celibátu pouze zasní, ale aktivní kroky k tomu již nekoná. Za své hříšné myšlenky je však taktéž vytrestán.

Skrze vypravěče vyslovil Svatopluk Čech v úvodu prózy *Jak se čítají verše* s humoristickou nadsázkou své vnitřní touhy starého mládence: „Marlittová náleží k mým oblíbeným spisovatelkám. Již proto, že líčí tak ráda lásku mladičkých děvčat k mužům mého stáří. Žena rozumí dojista nejlépe srdci ženskému a proto nepokládám ono podivné lnutí ženského jara k mužské jeseni za pouhý výmysl spisovatelky, pachtící se po nových motivech – proto loudí se při čtení jejích románů do prsou mých sladká naděje, že snad i na podzimních vráskách mého čela kdys ještě zaplane omlazující políbení nějaké vtělené vesny…“[198]

V zobrazení některých postav si lze povšimnout rozložení Čechovy povahy do dvou odlišných figur, například v próze *Pan Bolehlav a svět* rozložil autor dvojí tvář své vlastní erotiky do postavy Jana Buriana, sentimentálně toužícího po dívce, obestřené sladkou mlhou naivní nevědomosti, a pana Bolehlava, jenž dychtí po zralé ženě, avšak skutečnost vyvede oba z milostného bludu, načež v rozčarování opouští Prahu a ubírají se na venkov.[199] V próze *Mezi knihami a lidmi* lze „čechovské rysy“ rozeznat ve dvou, vzájemně se doplňujících, postavách – v povaze muže činu Karla Smělého a rozjímavého knihovníka Václava Volného.[200]

Autobiografické rysy vlastní osobnosti vkládal Svatopluk Čech i do jiných prací – příkladem lze uvést román *Ikaros,* v jehož dvou hlavních postavách autor zpodobňuje sebe samého, pokaždé jinou stránku své povahy: „student-bohém, advokátní písař a dočasný panský vychovatel Pavel Vysocký, tragický vynálezce v oboru vzduchoplavby, a jeho přítel i bratr obdivované jím dívky, mladý, úspěšný básník z vybrané rodiny, Otakar Sezima. […] Pavla Vysockého […] vyzbrojil svou blouznivostí v erotice, neobratností u vystupování, ostychem vůči ženám a hlavně mu přisoudil svou letoru erotickou. Nikde Svatopluk Čech nevyložil svého platonismu lásky tak jasně a dopodrobna jako právě v ‚Ikaru‘ a nikde ho nedoložil příběhem tak propracovaným, jakým jest zanícený vztah Pavla Vysockého ke Gabriele Sezimové […].“[201]

[198] ČECH, Svatopluk. Jak se čítají verše. In: *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, s. 29.
[199] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 169.
[200] Tamtéž, s. 180.
[201] Tamtéž, s. 229.

4.1.3 Literát a redaktor

Strasti, jež obnáší práce spisovatele, vylíčil Svatopluk Čech v díle *Člověk, jenž vydal básně*. Přestože si Čech během své literární praxe nemohl stěžovat na nedostatek čtenářů, byl si vědom, jaká rizika spisovatelská činnost může přinášet. V próze zobrazil zoufalého básníka toužícího po pozornosti, jež by se upínala k jeho nové sbírce básní. Ačkoliv si hlavní protagonista na nové básně přečte pochvalnou recenzi, v praxi jeho básně nikdo nečte.

Postava zhrzeného básníka je zpodobněna také ve *Výletu do Chorvátska*. Neschopnost vyrovnat se s nepříznivými recenzemi básníka přivede k radikálnímu kroku: „Jsou tomu právě tři roky, co jsem shledal všechny své nevydané rukopisy, nakupil je v úhlednou hranici a zapálil tuto fidibusem […]. Nemusím snad zvláště podotknouti, že byl osudný fidibus utvořen z nepříznivé recense mých posledních veršů.“[202] V boji s úmornou honbou za věhlasem a slávou nakonec básníkovi pomáhá idylická chorvatská krajina a láska k vysněné ženě. Přestože se psaní věnuje dál, neklade si již nereálné cíle.

Jako další postavy literátů lze jmenovat představitele „mladistvého blouznění v lásce i v poesii,“[203] básníka Jana Buriana z prózy *Pan Bolehlav a svět*, čestného Otakara z *Oblak*, jehož báseň „Hrob nad jezerem“ tematizuje vroucnou lásku k již zesnulé Julii či nadaného básníka Jana z prózy *Sláva*, jehož básnický odkaz zavane vítr nad propast.

Coby potenciální spisovatel s vysokými ambicemi je komicky vylíčen hlavní hrdina v *Tichém řemeslu*. Při svém spisovatelském úsilí je však neustále vyrušován a veškeré ambice nakonec přichází nazmar. V souvislosti se zobrazením hrdinových literárních vzorů si lze povšimnout narážky, patrně mířící na lumírovce a jejich přejímání vzorů z cizích literatur: „Musím vám totiž zjeviti, že se chci státi Bret Hartem nebo řekněme Turgeněvem královských Vinohradů. ‚Ach, tedy pouhé napodobení cizích vzorů!‘ oddechne si tu mnohý přítel naší literatury a odloží s uspokojením tyto řádky. Ovšem, pouhá kopie. Nedbám hrubě o původnost.“[204]

[202] ČECH, Svatopluk. Výlet do Chorvátska. Ze zápisků přítelových. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 45.
[203] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 169.
[204] ČECH, Svatopluk. Tiché řemeslo. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 230.

Jelikož se Svatopluk Čech aktivně angažoval v redakcích novin a časopisů (např. *Pokrok*, *Světozor*, *Lumír*, *Květy*, *Národní listy*), lze se v Čechových prózách setkat také s postavami redaktorů. Příkladem může být *Poslední vánoční povídka*, v níž je zobrazeno vybízení redaktorů k sepsání sentimentálních povídek v období Vánoc. V negativním světle je v próze *Poslední jaro* představena redakce ve velkoměstě, jíž je dokonce, slovy tety, připisován podíl na Pavlově nemoci: „Můj bože, jakž si neměl ochuravěti v té velkoměstské lidomorně, kterou jsi tuším neopustil od otcovy smrti! Při tvém zaměstnání! Sedět od rána do večera a psát a psát a psát – je to hrozné! Můj starý říkal častokráte: ‚Pavel chybil velice, že zanechal studií a že se dal k novinářství.'"[205]

Čechovu vášeň k literatuře a jeho literární rozhled napříč širokým spektrem světové literatury dokládají časté zmínky o různých autorech i literárních dílech – např. *Utrpení mladého Werthera* (*Výlet do Chorvátska*), Francis Bret Harte, Ivan Sergejevič Turgeněv (*Tiché řemeslo*), Giovanni Boccaccio, Jean-Jacques Rousseau, Denis Diderot, Honoré Gabriel Riqueti de Mirabeau, Alphonse de Lamartine (*Mezi knihami a lidmi*), Emanuel Geibel, Nikolaus Lenau, August von Platen (*Poslední jaro*), Publius Ovidius Naso, Nikolaj Alexejevič Někrasov (*Filemon a Baucis*), Eugenie Marlittová (*Jak se čítají verše*).

4.1.4 Student práv, advokát, žalobce

V povídkách, arabeskách a humoreskách se často odrážejí také Čechovy zkušenosti z advokátní kanceláře. Po dokončení maturity na gymnáziu se Čech začal věnovat studiu práv, u kterých však setrvával jen kvůli svému otci: „Čech totiž, třebas srdce jeho k právům nelnulo, vynikal i v kancelářích advokátních svou svědomitostí."[206] Po otcově smrti právnické praxe zanechal a začal se plně věnovat redaktorské činnosti. Přesto se poznatky a dojmy z advokátního prostředí zrcadlí v řadě autorových děl.

Náročné studium na právnické fakultě je čtenáři přiblíženo prostřednictvím výpovědi studenta práv v próze *Souboj*: „Odbyl jsem tři právnická rigorosa krátce za sebou. Za tu dobu scvrkl se málem duch můj na kapesní vydání starých i nových

[205] ČECH, Svatopluk. Poslední jaro. In: *Povídky, arabesky a humoresky III*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1890. Salonní bibliotéka, s. 133.
[206] FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 78.

zákonníků, k němuž můj zhubenělý a zmalátnělý zevnějšek důstojnou vazbu tvořil.“[207] V próze *Filemon a Baucis* vzpomíná již vystudovaný právník na své studium práv, jež absolvoval s přítelem Bohdanem, v jehož rodině si během prázdninového pobytu na venkově našel svou životní lásku. Vychovatel, jenž se z lásky ke šlechtičně vrací do pražské advokátní kanceláře, je vyobrazen v *Hovoru listí*.

Čech se však advokátní zkušenosti nevěnuje pouze z perspektivy studentů či právníků, ale právní spor posuzuje i ze strany žalobce. Na absurditu zdlouhavého právního procesu, jenž dokáže člověka připravit o zdravý rozum i spoustu peněz autor poukazuje v próze *Šílenec*. Na pozadí sporu o jabloň je prezentována naivní důvěra venkovského klienta v advokátovu všemohoucnost. V *Jabloni* je také z pohledu okresního soudce líčen komický průběh soudního stání pro urážku na cti: „ ‚Nu, pověděli jste si již všechno?‘ pravil. ‚Myslím, že bude teď nejlépe, abyste si podali ruce a šli pěkně domů. A nejlépe by bylo, abyste ve svornosti a lásce sousedské vůbec doma zůstávali a nám sem s podobnými věcmi neběhali. Tím věčným hašteřením neposloužíte ani své cti ani svému jmění.‘ “[208] Text navíc obsahuje několik slov či hesel z latinské právní terminologie.

Patrně v souvislosti se skutečností, že Čech k právům nikdy příliš netíhl, je prostředí advokátní kanceláře mnohdy vykreslováno hanlivě. V próze *Signorina Gioventú* je práce v advokátní kanceláři jejím písařem vnímána takto: „Vrátí se nazpět do toho prachu, z něhož byl přišel, do toho rmutného kancelářského prachu, jenž se vžírá hloub a hloub do vadnoucí bytosti jeho. Jaký to život! […] Časem sejde a sešediví jak ty staré balíky spisů v registratuře a jak tyto stane se na konec potravou hmyzu…“[209] Jednotvárná práce v advokátní kanceláři se nakonec podepisuje i na písařově zdraví.

Skrze vypravěče, jenž se, dle svých slov, krátce zabýval právními spisy, se čtenář seznamuje se sporem mezi lichvářem Jestřábem a jeho dlužníkem Hrdličkou v próze *Jestřáb contra Hrdlička*. Důležitou roli zde hraje advokát Pravoslav Zamotal. Prostřednictvím služeb jeho advokátní kanceláře vymáhá lichvář dluhy od svého dlužníka. Právnický rámec obepíná celý děj, který „spojuje v ladný celek smutné zkušenosti advokátní kanceláře s krásnými sny básníkovými.“[210] Z vlastních zkušeností

[207] ČECH, Svatopluk. Souboj. Ze zápisků přítelových. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 31.
[208] ČECH, Svatopluk. Jabloň. In: *Povídky, arabesky a humoresky III*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1890. Salonní bibliotéka, s. 126.
[209] ČECH, Svatopluk. Signorina Gioventú. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 15.
[210] FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 247.

vychází Čech již v předmluvě, kde je podrobně líčeno prostředí registratury: „Místnost nebyla bez půvabu. Nábytek této svatyně juris tvořily pouze tři obrovské skříně, jejichž čela byla ozdobena šiky zákonníků v stejnokroji ze sviňské kůže, skládací stupátko a několik starožitných obrazů v okrouhlých černých rámcích. Celou světnicí rozkládal se tajemný soumrak, jenž se ti při bedlivějším zkoumání jevil co smíšenina stínu a prachu. Ba, prach pokrýval tu všechno jako sníh zimní krajinu.“[211] Jelikož bylo dílo původně vydáno pod pseudonymem, snažil se Čech své autorství různými způsoby skrýt: „Zde máte jednu povídku, jejíž děj jsem vážil takto z plesnivých fascikulů a jejíž nejslabší místa jsou ovšem ta, která se jakýmkoli spůsobem dotýkají vznešené vědy právnické, zapečetěné pro mne laika sedmerou pečetí.“[212] Ve skutečnosti byl však s vědou i právnickou praxí dobře obeznámen. V próze je rovněž detailně líčen proces exekučního řízení i následná exekuční dražba.

4.1.5 Aristokracie, střet šlechty s občanstvem

Častým typem postav v Čechových prózách jsou zástupci urozené vrstvy obyvatel. Rozdílné nahlížení aristokracie a prostého občanstva se v mnoha případech stává předmětem sporů mezi těmito dvěma odlišnými světy. Svatopluk Čech neznal členy urozeného panstva z vlastních zkušeností, v líčení povahokresby i způsobu vyjadřování aristokracie se tedy musel spokojit s knižní konvencí.[213]

V souvislosti s postavami šlechtického původu je často využíváno kontrastního zobrazení šlechty s prostým občanstvem. Motiv srážky aristokratického světa s prostými občany je nejpatrnější v díle *Oblaka*. Představiteli příslušníků šlechty jsou členové rodiny Pětipolských – baron Pětipolský s baronkou, dcera Olga, mladší syn Emil a starší syn Vladimír. Baron s baronkou jsou vykresleni jako vyznavači zastaralých rodových předsudků, budoucí družka syna Vladimíra by, dle jejich názoru, měla vynikat bohatstvím a pocházet z náležitého rodu, neurozenou dívku však nejsou ochotni přijmout: „‚Všechno, všechno jsem ti odpustil. Ale slyš! kdybys se zahodil na lecjakou žebračku, kdybys chtěl z mých pracně nastřádaných peněz pozlatiti hadry nějaké

[211] ČECH, Svatopluk. Jestřáb contra Hrdlička. Ze zápisků přítelových. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 101.
[212] Tamtéž, s. 103.
[213] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 178.

podruhyně – bůh ví, vydědím tě, odřeknu se na vždy nezdárného syna.‘ “[214] Vzdorovitý Vladimír se i přes tyto výstrahy rozhodne uprchnout s neurozenou Julií, čímž dochází k dalšímu konfliktu. Kvůli útěku této dvojice nastává mezi barony a Juliiným otcem Václavem Hrdinou, jenž je představitelem občanské vrstvy, ostrý spor: „ ‚Svěřil jsem vám cheruba – vy jste mu na světlé čelo vtiskli znamení své hanby! Kam jste dali mou Julii, kam zanesl jestřáb mou holubičku?‘ ‚Čistá to holubička! Dobře jste ji cukrovat naučil. Víme-liž my, do kterých konců světa zalákala syna našeho? Ještěřice! Dožebrala se k nám a za vděk odloudila nám syna, zostudila nás před světem.‘ “[215] Konvenčnímu pojetí poměrů šlechty k občanstvu se vymyká pouze postava Vladimíra, jenž se vytrhne z poměrů, „v nichž dotud žil, odloží předsudek vznešené nečinnosti, vrhne se do prudkého, vše přehlušujícího podnikání, dobývá průmyslovými spekulacemi jmění, jež odkazuje při předčasné smrti sebevraždou úplně otci Juliinu, učiteli Hrdinovi, který však bohaté dědictví odmítá.“[216]

Osudy členů aristokracie i prostých občanů se zabývá próza *Mezi knihami a lidmi*. Prostřednictvím autobiografických zápisků zesnulého hraběte Juliana je čtenáři zprostředkován milenecký vztah udatného šlechtice s prostou venkovskou dívkou Julií. Podobně jako Julii z *Oblak* čeká i Julii z prózy *Mezi knihami a lidmi* tragický osud, zapříčiněný vztahem s mladým aristokratem, jenž dívku zahrnuje drahými dary a životem v přepychu, avšak Julie postrádá hlubší cit. Oproti *Oblakům* je však patrný posun při řešení problematického poměru šlechty a občanstva: „Proti aristokratické, odumírající společnosti nestaví již občany vykořisťované a trpné, nýbrž sebevědomé a statečné připravovatele spravedlivějších zítřků […].“[217]

Próza *Foltýnův buben* znázorňuje vztahy mezi aristokracií a poddanými, opovrhování služebnictvem i nestoudné praktiky vilného barona. Na šlechtické mravy poukazuje i *Liškovický pán*. Příkladem lze uvést údiv pana Kopřivy nad domnělou aristokratkou kouřící doutník: „Jest to asi nová móda, pomyslil si konečně pan Kopřiva. Ach ano! Vždyť nedávno někde slyšel, že dámy vyšších kruhů cylindry, bičíky, mužské nákrčníky nositi počínají, a dočetl se také někde o ženské emancipaci, což do té věci trochu světla vnášelo.“[218]

[214] ČECH, Svatopluk. Oblaka. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 185.
[215] Tamtéž, s. 189.
[216] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 178.
[217] Tamtéž, s. 180.
[218] ČECH, Svatopluk. Liškovický pán. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 90.

Šlechtické prostředí ironicky vykresluje satira *Rrrrbumbum*, v próze *Comtessa Božena* se lze setkat s vylíčením imaginární české šlechty v konfrontaci s bídnou realitou.

4.1.6 Typologie ženských postav

Ačkoliv bývají hlavními protagonisty Čechových próz převážně muži, v pozici vedlejších postav se lze mnohdy setkat také s postavami dívek a žen. V textech, z nichž diplomová práce vychází, se příliš často neuplatňuje žena v roli matky či manželky, Čech však velice často využívá typu mladičkých nevyzrálých dívek. Tento aspekt pravděpodobně vychází z autorova staromládeneckého života, v němž Čech neměl možnost blíže poznat ženu v roli manželky a matky vlastních dětí.

Postavy matek a manželek jsou v prózách představovány zejména jako partnerky panských správců, jež s celou rodinou obývají šlechtická sídla. Typ nespokojené manželky, jež trpělivě snáší rozmary svého muže, zastupuje paní Valterová z prózy *Kallobiotika na cestách*. Opačná situace, kdy nevyzpytatelná manželka znepříjemňuje život svému muži, je předmětem imaginární zápletky v díle *Nikotina*. Představitelkou ženy, matky sedmi dětí, s tragickým osudem je přívozníkova manželka Bětuška z prózy *Poslední jaro*.

Dalším typem ženských postav, uplatňujících se v Čechových prózách, je postava nedostižné dámy, pocházející zpravidla z vyšších společenských kruhů. Typickým příkladem je postava ledové kněžny ze stejnojmenné prózy. Její nedostupnost, nevšední krása i neznámý původ kněžnu odlišují od běžných dívek a stává se tak středem zájmu nejednoho muže: „Znali jsme ji toliko pod jménem ledové kněžny. Bezpochyby nevěděla živá duše v městě rodové její jméno. Vždyť byla i vlast její zahalena v neproniknutelnou tmu: jedni udávali Rus, jiní Polsku, někteří dokonce Skandinavii. […] Tento nimbus tajemnosti, rozestřený po celém jejím zjevu ve spojení s pravidelnou, ač polárně chladnou krásou jejího obličeje, učinil ji záhy kouzelným světlem, kolem něhož dav uniformovaných i neuniformovaných komárů žádostivě poletoval a z části křídla si popálil.“[219]

[219] ČECH, Svatopluk. Ledová kněžna. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 24.

Mezi další příklady nedostupné krásné ženy lze zařadit „slečnu Mladost“ z prózy *Signorina Gioventú* či obdivovanou majorku z prózy *Pan Bolehlav a svět*.

Nejfrekventovanějším typem ženských postav je představitelka nevyzrálé, naivní a nezkušené mladé dívky. O tyto dívky se zpravidla uchází sebejistý šlechtic, nesmělý mladík či starý mládenec. Typickou reprezentantkou mladé naivní dívky je Julie z prózy *Oblaka*. Coby ctnostná patnáctiletá dívka vnímá komunikaci se svými nápadníky jako nevinnou hru, Otakarovi však svou netečností nakonec zlomí srdce: „Dívka přijímala s polodětinnou zálibou lichoty a dvornosti švarného jinocha, naslouchala jako pohádkám různým vyznáním lásky, jejich smysl sotva do pola chápala, čítala milostné jeho veršíky, jimž nadobro nerozuměla, škádlila jej v nevinné koketnosti, umlouvala s ním i zvláštní zamilovanou řeč vějířem a květinami – jako zábavnou hru, netuše, že při té hře jeho srdce slastí a mukou se zmítá.“[220] Sebejistý baron Vladimír dává své touhy na rozdíl od nesmělého Otakara najevo, Julie mu tedy snadno podléhá: „Julie naslouchávala těmto řečem s čelem skloněným, pod nímž chvílemi zanícené oči k němu vybleskovaly, s ňádrem jemně se dmoucím, mlčíc, sotva dýchajíc. […] Ale když pohlédla opět do planoucích očí jeho, slibujících nepoznanou rozkoš, vzdávala se bez obrany svůdnému kouzlu jejich.“[221]

Foltýnova dcera Marie je v próze *Foltýnův buben* vylíčena jako bezbranná oběť poddaných i vrchnosti. Podobně jako Julie z *Oblak* je Marie nedopatřením vystavena nepříznivému osudu svým otcem: „Po mnohých domluvách starého Foltýna, jenž doufal svou dcerou napraviti nešťastný buben, vytáhli zdráhající se děvče z vrátnice, paní správcová vnutila jí vlastnoručně svůj žlutý hedvábný šátek s dlouhým třepením na ňadra a mohutný smeták do rukou a takto vyfintěnou odváděl lokaj třesoucí se oběť do panských pokojů. […] Dívka uklonila se nemotorně, při čemž se na okamžik pod bělavou její řasou tmavomodře zablesklo, a pokročila nesměle ku předu.“[222]

Mladou nesmělou dívku, jež se zalekne zájmu starých mládenců, představuje Márinka Borovských v próze *Odkaz*. Starého mládence pana Bolehlava odmítá i dívka Adda z prózy *Pan Bolehlav a svět*. Adda je zde v kontrastu ke své odvážné a sebevědomé sestře Iduně vykreslena jako velice plachá až úzkostlivá dívka, její povaha je očima pana Bolehlava přisuzována zejména otcově výchově v odloučení od světa:

[220] ČECH, Svatopluk. Oblaka. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 183.
[221] Tamtéž, s. 182.
[222] ČECH, Svatopluk. Foltýnův buben. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 30.

„Ostatně má i v obličeji dosti milé tahy. Ta úzkostlivost a nesmělost jest jim na újmu; kdyby hlavu bez ostychu vznesla, kdyby jí nenucený úsměv rtoma zahrál a zrak jasná myšlenka oživila […].“[223] Protiklady mezi dvěma sestrami jsou líčeny také v díle *Jestřáb contra Hrdlička*. Zatímco pyšná Iréna není ochotná vyrovnat se s finančním úpadkem v rodině a dál utrácí peníze za nepotřebné věci, zodpovědná Julie obětuje pro pomoc své rodině téměř cokoliv.

Prostoduchost slečny Růženy, jež vyrostla pod dohledem strýce v prostředí fary, je patrná v próze *Jak se čítají verše*. Ve svých myšlenkách si dívka vyfantazíruje románek se starším profesorem, její naděje jsou však záhy zmařeny. Další představitelkou dospívající dívky je také Jarmila z prózy *První starosti*. V souvislosti s vybíráním vhodného dárku k dívčiným patnáctým narozeninám je její otec konfrontován s proměnou malého děvčátka v nezávislou dospívající dívku. Přesto lze u Jarmily, v kontextu se zosnováním tajného plánu, pozorovat jistou dětinnou naivitu. Do výčtu mladých naivních dívek lze dále zařadit Jaroslavu z prózy *Filemon a Baucis* či Mariettu Volnou z prózy *Liškovický pán*.

4.2 Typická prostředí

V Čechových prózách ve čtyřech svazcích *Povídek, arabesek a humoresek* se lze nejčastěji setkat s prostředím města, hojně využívaným prostředím je však také venkov. Přibližně ve čtvrtině povídek seznamuje autor čtenáře s exotickým prostředím ciziny.

4.2.1 Město

Městem, jež je v prózách explicitně pojmenováno, je Praha. Při líčení pražských zákoutí Čech opět vycházel z vlastních znalostí a zážitků, jelikož v Praze část svého života žil. Bydlení v tiché Pětikostelní ulici s vyhlídkou na dvůr, zanedbanou zahradu a část královského hradu například posloužilo jako inspirace pro dílo *Jestřáb contra Hrdlička*.[224] V pražském prostředí se odehrává také děj próz *Tiché řemeslo*, *Člověk, jenž*

[223] ČECH, Svatopluk. Pan Bolehlav a svět. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 140.
[224] FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 60.

vydal básně, Comtessa Božena či *Mr. Plumpudding v Praze*. V líčení pražského prostředí je uplatněn realistický popis – autor předkládá fakta, volí typické pražské obyvatele a výjevy z každodenního života Pražanů.

Ostatní prózy odehrávající se ve městě jsou zasazeny spíše do prostředí maloměsta. Nejčastějším místem setkávání jejich obyvatel je hostinec, který se stává centrem debat nad nejrůznějšími událostmi ze života maloměšťáků. Prostředí hostince se uplatňuje například v prózách *Ledová kněžna*, *Odkaz*, *Žoli*, *Duch markýzův*, *Dobrý skutek* nebo *Pan Bolehlav a svět*. V rámci městského prostředí se lze setkat také s prostorem městské advokátní kanceláře (*Signorina Gioventú*, *Jestřáb contra Hrdlička*, *Jabloň*) či redakce (*Poslední vánoční povídka*, *Poslední jaro*). Pro setkávání měšťanů z vyšších společenských kruhů sloužil měšťanský salon, jehož atmosféra je líčena v díle *Tajemný člověk*.

Prostředí maloměsta je často spjato s negativním vykreslením jejich obyvatel. Maloměšťáci jsou mnohdy konfrontováni s jejich omezeným obzorem a strnulým postojem vůči jevům, jež se jakýmkoliv způsobem vymykají jejich zažitým stereotypům. V próze *Pan Bolehlav a svět* je očima domovníka, jenž je sám typickým příkladem nadutého maloměšťáka, ironicky líčeno spektrum obyvatel městského bytového domu: „A, stará slečinka! S mopslíkem v loktech – toť se rozumí. Jde někam na klep. Z toho dostane asi dnes hodně lidí škytavku. Kde se to sejde, semele to bližního, že na něm poctivého vlásku neostane, a pak to doma čítá do noci rozjímání o křesťanské lásce. […] Podívejme se, pan Půlpán už se vyspal. Požehnej Pánbu! Prospívá, prospívá – bříško jako soudek, lalůšek se mu jen třese, a tváře jako pivoňky.“[225] Dotíravý přístup maloměšťáků k nově příchozímu Pavlovi je znázorněn v próze *Poslední jaro*: „Což ví takový nevinný velkoměšťák o fintách malého města! Zajisté neměl Pavel ani tušení, že se zvěst o jeho příchodu rozlétla již včera po celém městě a že se nesly první jitřní myšlénky občanstva k jeho osobě. Zajisté netušil, že vystrkuje to zvědavé město již odevšad svá tykadla, aby ohmatalo dychtivě cizorodé těleso, vpadnuvší do klidné hladiny všedního jeho života.“[226] Satiricky podaný obraz maloměšťáckých figurek je podán také v dílech *Odkaz* a *Zastavená povaha*. V rámci negativně pojatých postav z městského prostředí se lze setkat také s protagonisty ziskuchtivých lichvářů, a to např. v próze *Jestřáb contra Hrdlička* či *Poslední jaro*.

[225] ČECH, Svatopluk. Pan Bolehlav a svět. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 104.
[226] ČECH, Svatopluk. Poslední jaro. In: *Povídky, arabesky a humoresky III*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1890. Salonní bibliotéka, s. 136.

4.2.2 Venkov

Prostředí města však, dle Arna Nováka, příliš tísnilo Čechův postoj snílka-iluzionisty: „vzpomínky dětské, touha po splynutí s přírodou, vrozený idylism jej vábily na venkov.“[227] Útek z města na venkov je často spjat s návštěvou či pobytem ve šlechtickém sídle, obývaném zpravidla jeho správci. V prózách z prostředí panského venkovského sídla vycházel Čech z vlastních vzpomínek, jelikož jeho otec působil jako panský správce. V díle *Jestřáb contra Hrdlička* je idylicky líčeno soužití Hrdličkovy rodiny v zámku na Supově: „Rodina jeho užívala po ten čas všech místností a půvabů starožitného sídla po své libosti. Na dlouhém stole v rytířské síni sušily se křížaly; […] hosté páně Hrdličkovi vystupovali po točitých schodech do arkýřových komnatek a uléhali v divně vyřezávané postele pod nebesa z otřeného damašku; paní Hrdličková čítala sentimentální romány na větrném, vysokém pavlánu […]. Srostli již celou bytostí svou s tím kamenným hnízdem, a starý Hrdlička doufal pevně, že uloží své kosti vedle kostí předchůdců svých pod cypřiše v odlehlém místě parku […].“[228] Supovský zámek je v próze vnímán coby symbol blahobytu a bezstarostného života, který se po Hrdličkově odchodu do penze a nuceném vystěhování zcela změní.

Správcem odlehlého knížecího statku je také otec Bohdana, Bažantova přítele z prózy *Filemon a Baucis*. Panské sídlo v Jarkově i jeho okolní příroda se opět stává symbolem harmonie, k níž však značnou měrou přispívá rodina žijící poklidným venkovským životem v harmonickém soužití několika generací. Jistou paralelou panského venkovského statku v Jarkově je prostředí statku mezi Vsetínem a Klobúky z prózy *Hovor listí*. Panského správce zde opět představuje otec přítele hlavního protagonisty, jenž v přítelově rodině tráví prázdniny. V prostředí panského venkovského sídla se dále odehrávají prózy *Souboj, Foltýnův buben, Mezi knihami a lidmi*.

Dalším typem hojně využívaných venkovských prostor jsou hospodářská stavení. V hospodářském stavení ve vsi Liškovice žije pan Kopřiva z prózy *Liškovický pán*, stavení statkáře Drtiny z prózy *Šílenec* se nachází ve vsi Běšín, pozemky hospodářství Matěje Procházky a znepřátelené sousedky Vrchcábové jsou předmětem jejich sporu v *Jabloni* a statek pana Velímského je dějištěm událostí v próze *První starosti*.

[227] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 172.
[228] ČECH, Svatopluk. Jestřáb contra Hrdlička. Ze zápisků přítelových. In: *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, s. 112.

Prostředí venkova a jeho okolní přírody mnohdy vybízí k procházkám či putování přírodou. Motiv putování venkovskou přírodou se uplatňuje například v prózách *Nikotina, Dobrý skutek, Poslední jaro*, *Malířský nápad, Filemon a Baucis, První starosti* či *Hovor listí*.

Stejně jako s postavami maloměšťáků se lze v Čechově próze setkat s řadou vesnických figurek, podaných téměř vždy s groteskními úmysly – objevují se v advokátní historce *Jabloň*, jsou předmětem rozmarné satiry na pokrytectví pobožnůstkářů v próze *Vesnický svatý* i pomůckou kontrastu proti lehkovážnému bohémskému rozmaru v *Malířském nápadu*.[229] Na vesničany je v těchto prózách pohlíženo jako na prostomyslné bytosti, jež se stávají předmětem pobavení či posměchu. V *Jabloni* je z pozice autora na tyto figurky nahlíženo takto: „Jak jsem pravil – venkovských stran nemá dr.*** mnoho. Ale za to nalézá se mezi nimi jedna, která představuje postavu z kraje v plné ryzosti. Domnívám se, že má každá městská advokátní kancelář alespoň jednu takovou ryze venkovskou figurku, která osvěžuje občas vánkem starosvětské prostoty dusný její vzduch, otrávený morovými výpary novověkých chorob společenských.“[230] Kontrast mezi životem prostého venkovana a světem velkoměsta je slovy Václava Hrdiny předložen v díle *Oblaka*: „A přece pouštím je nerad z chudobného, však teplého hnízda tam do chladného, sobeckého světa, bojím se, aby je nestrhl ve svůj pustý vír, aby je navždy neodňal srdci mému.“[231]

4.2.3 Cizina

V prózách Svatopluka Čecha se lze kromě známého českého prostředí setkat také s prostředím exotičtějším. Z bratrova poutavého vyprávění a následně i z dojmů z vlastní cesty vytvořil Čech obraz chorvatské krajiny v próze *Výlet do Chorvátska*. „Poznav důkladně z vlastního názoru cestami prázdninovými Čechy na všech stranách, pojal Čech úmysl navštíviti konečně onen bájný Východ, o němž jeho fantasie mu tkala obrazy nejluznější.“[232] Poznatky z vlastních cest o prostředí a kultuře východních zemí zúročil Čech v díle *Kallobiotika na cestách*, v němž je líčena plavba po Černém moři,

[229] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, s. 173.
[230] ČECH, Svatopluk. Jabloň. In: *Povídky, arabesky a humoresky III*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1890. Salonní bibliotéka, s. 119.
[231] ČECH, Svatopluk. Oblaka. In: *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, s. 172.
[232] FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 81.

krátká zastávka v Sevastopolu, pobyt v Jaltě i návštěvy několika dalších krymských měst. V próze *Sláva* je podán podrobný popis prostředí kavkazských hor a prostřednictvím děl *Jestřáb contra Hrdlička* a *Žoli* je čtenář důkladně seznámen s prostředím Cařihradu. Vyprávění malíře Lešana z prózy *První starosti* je svědectvím o dojmech z návštěvy východních zemí, líčena je mimo jiné i krása arménských žen. Do prostředí francouzské Normandie je zasazen příběh o markýzi v *Duchu markýzově,* vložené příběhy ze *Souboje* a *Předčítatele* se odehrávají v exotickém Mexiku a Španělsku. V díle *Oblaka* se lze setkat s návštěvou Benátek a Švýcarska, Švýcarsko je také hlavním dějištěm událostí spjatých se vztahem hraběte Juliana s Julii v próze *Mezi knihami a lidmi,* v níž je periferně nastíněna i cesta do Paříže.

Popisy exotických krajin, jež přináší pohled na odlišnou kulturu a seznamují čtenáře s exotickou faunou a flórou, jsou jedním z charakteristických rysů parnasistní tvorby.

5. Dobová recepce

Přestože byl Svatopluk Čech ve své době vnímán především jako básník a kritikové se tak větší měrou zabývali jeho básnickou tvorbou, existuje také řada dobových kritických ohlasů na jeho prozaickou tvorbu z *Povídek, arabesek a humoresek*. Některé ohlasy se omezují spíše na nástin dějů jednotlivých prací, aniž by díla přímo hodnotily, lze však nalézt také řadu rozsáhlých recenzí, jež se zabývají nejrůznějšími aspekty Čechovy prózy. Všechny časopisecké kritiky spojuje bezmezná chvála autorových vypravovacích schopností a absence jakéhokoliv zpochybnění Čechových děl.

Otakar Mokrý vyzdvihuje ve své recenzi na *Povídky, arabesky a humoresky I* především Čechovo nadání k vhodnému výběru jednotlivých výrazů, jež dohromady tvoří vkusný a přesvědčivý celek: „Předním půvabem Čechova pera je bohatost poetického výrazu, vnitřní jeho hodnota, kteráž je místy tak mocna, že pouhé slovo, jediné dobře volené epitheton nahradí široký rozepis.“[233]

Čechovy mistrné práce se slovy si všímá i řada dalších kritiků. Například Rypáček poukazuje k Čechově výrazové úspornosti: „I malebnosť a plastika jeho líčení vyluzuje čtenáři spokojenosť, zálibu, pochvalu; každé slovo je rysem, ale slov je zrovna jen tolik, aby obraz mohl býti úplný […].“[234]

Jedním z hlavních témat, jež vyvstávalo v souvislosti s Čechovou prozaickou tvorbou, je tehdejší spor o realistický a idealistický směr: „Realista líčí svět a společnost do nejmenších podrobností pravdivě, nenadsazuje nikde, zaznamenává světla jako stíny; idealista naproti tomu chápe se již se svým hotovým názorem látky a spracuje ji podle svého přání.“[235] Ačkoliv se zprvu může jevit, že Čechův sloh odráží pravdivý obraz skutečnosti, při bližší analýze vychází najevo, že si autor prostředky pro zachycení každodenního života, s důrazem na estetický účinek, pečlivě vybírá. Většina kritiků se shoduje na tom, že Čech sjednocuje přednosti realismu i idealismu. Josef Durdík praví: „Kdy by se jen otiskovalo a žádné jiné práce, zejmena též fantasie k umění potřebí nebylo: jak snadno by tu mohl člověk býti básníkem, bez dlouhého rozvažování jen opisovati skutečnost!“[236]

[233] MOKRÝ, Otakar: *Povídky, arabesky a humoresky Svatopluka Čecha*. Lumír 6, 1878, č. 36, s. 576.
[234] Fr. Bý. [= František Jaroslav Rypáček]: *Literatura*. Koleda 4, 1879, č. 16, s. 254.
[235] KOSINA, Jaroslav: *Svatopluk Čech. Studie literární*. Světozor 14, 1880, č. 5, s. 55.
[236] DURDÍK, Josef: *O naturalismu v básnictví*. Osvěta 21, 1891, č. 3, s. 212.

Na příkladu Čechových próz ukazuje Jaroslav Kosina ideální rovnováhu mezi realistickým a idealistickým směrem. Dle Kosiny spojuje Čech přednosti obou směrů – jako realista vybírá své figury ze skutečného života, avšak „nepředvádí je ve všech momentech jich života, nýbrž jen v momentech krásných, esthetických, čímž se liší od krajních stoupenců realismu.“[237] Coby idealista se jeví Čech býti zejména v tom, že každá jeho povídka má mravní jádro.[238] Podobně jako Schulz využívá i Kosina k vystihnutí rozdílu mezi krajními realisty a Čechovým stylem srovnání malířského a fotografického řemesla: „Čech nefotografuje až do nejmenších detailův, ale maluje tak, že pojem, o který běží, rázem doplní si duše čtenářova příznačnými motivy sama.“[239]

Aspektem, kterým Čech nejvíce působí na čtenáře, shledává Mokrý hlubokou znalost života, jež vyniká svým realistickým pojetím: „Po bujných letech fantasie okřával rád na půdě skutečného života, jehožto záchvěvy bedlivým a skoumavým zrakem pozorovatelským stopoval. Tato bystrost pozorování, trefná charakteristika a dokonalá znalost života až do nejjemnějších jeho odstínů a vzácné nadání vypravovatelské jeví se nám ve všech ho pracích Čechových.“[240]

Realistického pojetí Čechova vypravování si všímá taktéž Ferdinand Schulz, jenž přirovnává autorovo realistické vypravování k účinkům umělecké malby: „Vypravování Čechovo jest naskrze realistické; ale není to řemeslná fotografie nýbrž umělecká malba. Každá jeho povídka vzbuzuje opravdový estetický požitek, vábí od řádky k řádce a na konci uspokojuje jako každé skutečné umělecké dílo.“[241]

Hynek Babička dokonce přistupuje k tvrzení, že Čech svým zdatným realistickým vykreslením společnosti překonává ruské realisty: „V pravdě objevil Čech bystrostí pronikavou novou u nás říši problémů společenských, kteréž kreslí tak reálně, že vyrovná se vzhledem tím umělcům ruským, a přitom tak jemně, že snad i Rusy překonává.“[242]

Roku 1880 hodnotí Otakar Mokrý další dva svazky *Povídek, arabesek a humoresek*. Všechny superlativy spojené s hodnocením prvního svazku se v této recenzi opakují: „Vysoká esthetická cena, půvabnost vypravování a citová hloubka prací Čechových jeví se i ve dvou druhých dílech těchto prosou psaných básní.“[243] Základní

[237] KOSINA, Jaroslav: *Svatopluk Čech. Studie literární*. Světozor 14, 1880, č. 5, s. 55.
[238] Tamtéž, s. 55.
[239] Tamtéž, s. 55.
[240] MOKRÝ, Otakar: *Povídky, arabesky a humoresky Svatopluka Čecha*. Lumír 6, 1878, č. 36, s. 575.
[241] SCHULZ, Ferdinand: *Výpravná prosa*. Osvěta 10, 1880, č. 2, s. 174.
[242] H–a [= Hynek Babička]: *Literatura*. Koleda 4, 1879, č. 4, s. 63.
[243] MOKRÝ, Otakar: *Feuilleton*. Lumír 7, 1880, č. 7, s. 112.

ráz Čechova vyprávěcího umění Mokrý představil na příkladu prózy *Poslední jaro*: „V povídce té jeví se půvaby vypravování Čechova plnou měrou: bohaté líčení plné svěžích sytých barev, jemná kresba povah, jíž postačí mnohdy jediné plnozvuké slovo ku případné charakteristice, půvabný realism, omžený nejjemnějším nádechem idealní poesie, a což zvláště je významným, hluboký cit pro utrpení lidu – humaní názor života.“[244]

Přispěvatel v časopise *Koleda* považuje Čechovy duchaplné a jemně satirické povídky za velice nedoceněné: „Myslíme, že Sv. Čech rozhodně nezasluhuje té nevšímavosti, která se jeho svědomitému a čestnému tvoření věnuje. Známe sice z literární historie, že největší duchové obyčejně za života tak pochodili, jako se děje Čechovi teď u nás a že jim usouzeno žíti po smrti, ale potřeba ignorovati není u nás přece tak obecná.“[245]

Kritikové v jednotlivých recenzích často vyzdvihují Čechův přínos v detailním vykreslení maloměstského i velkoměstského života. Hynek Babička například oceňuje, že se v líčení typů našich měst a povah jejich obyvatel Čech do hloubky zabývá zpravidla méně obvyklými typy.[246]

František Jaroslav Rypáček v roce 1879 potvrzuje, že veškeré „posudky a úvahy jednomyslně srovnávají se v nadšené chvále novell a humoresek Čechových […].“[247] Autor recenze přiznává absenci skutečné kritiky, jež by Čechovy prozaické práce srovnala s produkcí zahraniční a na základě takového srovnání by pak přispěla k poznání pravé hodnoty autorových próz, dle Rypáčka se tak ale děje především proto, že prózám skutečně není co vytknout. Stejně jako Otakar Mokrý vyzdvihuje Rypáček originální pojetí všedních motivů ze života, jejž má Čech pečlivě prostudovaný. Originálnost se kritikovi jeví jako „rozkošný a duchaplný reflex obyčejného života, jakožto prostudované, procítěné a svým samostatným duchem spracované zobrazení poměrů společenských i životných […].“[248] Jako jediný recenzent se Rypáček zaměřuje i na Čechovo pojetí ženských postav, jež považuje za mistrovské: „Nepromíjí ženám ani dobré ani zlé stránky jejich, ale s takovou jemnou a neurážlivou ironií život jejich a jich

[244] MOKRÝ, Otakar: *Feuilleton*. Lumír 7, 1880, č. 7, s. 112.
[245] Anonym: *Drobní listové z Prahy. I.*. Koleda 4, 1879, příloha k č. 1, s. 2.
[246] H–a [= Hynek Babička]: *Literatura*. Koleda 4, 1879, č. 4, s. 63.
[247] Fr. Bý. [= František Jaroslav Rypáček]: *Literatura*. Koleda 4, 1879, č. 16, s. 253.
[248] Tamtéž, s. 253.

vliv na život ostatních nelíčil u nás dosud nikdo a jest to vzácností i v jiných literaturách.“[249]

Ferdinand Schulz zdůrazňuje především eleganci Čechova vyprávění: „Lahoda, plynnost, libozvuk a malebnost mluvy jsou Čechovi neunavně k službám; sloh jeho neodolatelně vábí, poutá, okouzluje čtenáře a udržuje neustále v onom libém pocitu […].“[250] Podobně jako Mokrý a Rypáček si i Schulz všímá Čechova umu, při němž dovede poutavě vylíčit i jakoukoliv všední skutečnost: „Vidíme básníka, jak bystrým okem svým proniká nejobyčejnější zjevy skutečného života, s jakou pečlivostí probírá nejnepatrnější osobnosti na ulici […], jak do nejpodrobnějších žilek propátrá postavu, která svou všedností nemá pro nikoho jiného žádnou zajímavost […].“[251] Dle Schulze mohou Čechovy povídky směle konkurovat nejslavnějším dílům humoristů z cizích literatur a připouští, že Čech náleží ke spisovatelům, kteří o několik stupňů výše povznesli český vypravovací sloh.[252] Ve srovnání s „filozofickou“ učeností plnou domnělých úvah a prázdných frází, jež se dle Schulze dostávala v tehdejší době do módy, zachovávají Čechovy povídky přísné pravidlo, na němž závisí účinnost každého uměleckého díla: „nejsprávnější rovnováha mezi formou a obsahem, mezi slovy a dějem.“[253] Tuto myšlenku o zachování ideálního poměru všech aspektů literárního díla Schulz upřesňuje v recenzi třetího svazku *Povídek, arabesek a humoresek*: „Všude pravá míra myšlenky a citu, obrazu i slova; všude nejúplnější soulad mezi světem vnějším i vnitřním životem lidským.“[254]

Mezi nadšené ohlasy z řad literárních kruhů se přidává rovněž Emanuel Miřiovský. Práce ze čtvrtého svazku *Povídek, arabesek a humoresek* souhrnně hodnotí těmito slovy: „Nade všemi vládne v pravdě olympický klid pozorující mysli básníkovy, všude proniká vábivé světlo ducha jeho, všude zaznívá rolnička klassického humoru Čechova.“[255]

Mnoho recenzentů si v Čechových prózách všímá také častého pronikání satirického postoje: „Většinou arabesek a humoresek provívá satira ač jemností

[249] Fr. Bý. [= František Jaroslav Rypáček]: *Literatura*. Koleda 4, 1879, č. 16, s. 254.
[250] SCHULZ, Ferdinand: *Feuilleton. Povídky, arabesky a humoresky od Svatopluka Čecha*. Národní listy 19, 1879, č. 93, s. 1.
[251] Tamtéž, s. 1.
[252] Tamtéž, s. 1.
[253] SCHULZ, Ferdinand: *Nové písemnictví. Román a povídka*. Osvěta 9, 1879, č. 3, s. 248.
[254] SCHULZ, Ferdinand: *Výpravná prosa*. Osvěta 10, 1880, č. 2, s. 173.
[255] MIŘIOVSKÝ, Emanuel: *Feuilleton. Salonní bibliotéky*. Lumír 11, 1883, č. 6, s. 96.

zahalená, přec pichlavá a břitká, jež často ostře bodne a zraní, na konec však duši zanechá v dojemné elegii.“[256]

František Chalupa podává ve *Světozoru* zprávu o proběhlé schůzi literárního odboru Umělecké besedy, na níž Jindřich Metelka podal charakteristiku třetího svazku *Povídek, arabesek a humoresek*. Metelka si všímá zejména satirického pojetí mnoha prací: „Čech jsa bystrým pozorovatelem naší společnosti vidí velmi dobře její přednosti i její vady a proti těmto obrací ostří své satiry bezohledně a všady s uměleckým taktem. Jediným slovem umí zatíti do živého.“[257]

Také Jaroslav Kosina zdůrazňuje všudypřítomnost Čecha-satirika, poukazuje však rovněž na skutečnost, že ve svých textech kriticky nekonfrontuje pouze ostatní, ale i sebe samého: „Satirika ve svých povídkách Čech vůbec nikde nezapře: v satiře jest on neuprosným, bičuje vše, cokoliv pokárání zaslouží a jest u provádění zásady této tak důsledným, šlehá i sebe sama […].“[258]

Při hodnocení čtvrtého svazku *Povídek, arabesek a humoresek* si František Bílý všímá, že se Čech větší měrou než doposud zabývá problémy národního života. Rozličných národních vad, ale i témat literárních se autor dotýká ostrou satirou: „Než satira, chtíc napravovati, nemíří pouze k vážnému přemýšlení, nýbrž dochází cíle také tím, že vyluzuje smích nad výstřednostmi a pošetilostmi jiných. V tomto umění spisovatel se vyšinul tímto svazkem humoresek na vrchol dokonalosti.“[259]

Předmětem chvály je také časté využívání domácího prostředí v Čechových prózách: „Co nás pak zvláště dotýká mile, že v povídkách Čechových pohybujeme se pořád na půdě domácí; naši lidé, naše povahy […], naše společnosť v celém svém mosaikovém složení […].“[260] Ačkoliv je pro většinu Čechových děl skutečně typické české prostředí, nelze s tímto tvrzením zcela souhlasit, jelikož děj několika próz se odehrává v cizím prostředí. Pravdou však je, že i ve vypravování v cizího prostředí jsou vždy hlavními protagonisty čeští lidé.

V převážné většině kritických rozborů se lze setkat s uvedením Svatopluka Čecha coby geniálního básníka a jednoho z nejvýznamnějších literátů tehdejší doby. Po zhodnocení autorovy prozaické tvorby se kritikové shodují, že Čechova povídková produkce snadno dosahuje kvalit jeho proslulých básní. František Jaroslav Rypáček

[256] H–a [= Hynek Babička]: *Literatura*. Koleda 4, 1879, č. 4, s. 63–64.
[257] *–pa* [= František Chalupa]: *Rozmanitosti. Vědecký a literární život*. Světozor 14, 1880, č. 6, s. 71.
[258] KOSINA, Jaroslav: *Svatopluk Čech. Studie literární*. Světozor 14, 1880, č. 5, s. 55.
[259] BÍLÝ, František: *Výpravná prosa*. Osvěta 13, 1883, č. 3, s. 277.
[260] Fr. Bý. [= František Jaroslav Rypáček]: *Literatura*. Koleda 4, 1879, č. 16, s. 254.

autora hodnotí jako nejlepšího novelistu a humoristu: „Na otázku, kdo jest naším nejznamenitějším *pěstovatelem novelly* dnes, neváhali bychom odpověděti – nikterak nechtíce žádného na tom poli pracovníka nedoceňovati –, že Svat. Čech, a na otázku, kdo jest nyní nejznamenitějším *humoristou* naším, zase bychom odpověděli, že Sv. Čech.“[261] Další recenze hovoří o autorovi poezie i prózy takto: „Svatopluk Čech je mistr básnické invence a ještě větší mistr v půvabném vypravování.“[262] Z pohledu Ferdinanda Schulze je Čechovo pojetí prózy jako poezie v řeči nevázané a „libozvuk verše a rýmu dostal tu za sebe dokonalou náhradu v lahodě a hudebnosti prostomluvy nejpečlivěji stylisované.“[263] Jaroslav Kosina shrnuje své obsáhlé hodnocení tří svazků *Povídek, arabesek a humoresek* těmito slovy: „Konečný úsudek o nich ovšem nemůže zníti jinak, než že i jimi Svatop. Čech obohatil literaturu českou neméně než plody ducha svého v řeči vázané.“[264] S obdobným hodnocením se lze setkat také v recenzi Benešovského-Veselého: „Svatopluk Čech právem pokládá se za jednu z nejmohutnějších básnických individualit mezi současnými básníky českými. A veškeré skvělé vlastnosti jeho tvorby básnické: jasný a mocný klid epický, jistota ve spracování vyvolené látky a formální jazyková dokonalost jeví se i v jeho nádherné próse. Jest zkrátka mistrem v invenci, jakož i ve využitkování situace, jenž je stejně dokonalý v realistickém líčení jako v poetickém horování.“[265]

Ze všech prací z *Povídek, arabesek a humoresek* je v kritikách nejčastěji skloňována rozsáhlá próza *Jestřáb contra Hrdlička*. Například Otakar Mokrý na povídce oceňuje zejména její psychologické propracování: „Milým půvabem povídky této jest mistrné její psychologické propracování, rovnající se jemné řezbě, o níž se zvláštní oblibou a s mimovolným častým prodléváním pracoval, právě tak jako na poetickém šperku, jímž vyzdobil každou téměř řádku.“[266] Ze druhého svazku *Povídek, arabesek a humoresek* jsou vyzdvihovány zejména prózy *Výlet do Chorvátska* a *Oblaka,* ze třetího svazku pak především elegická próza *Poslední jaro*. *Výlet do Chorvátska* je dle Jaroslava Kosiny dílo s prostým obsahem, přesto z něj však Čech dokázal vytvořit

[261] Fr. Bý. [= František Jaroslav Rypáček]: *Literatura*. Koleda 4, 1879, č. 16, s. 253.
[262] Anonym: *Literatura a umění.* Národní listy 19, 1879, č. 302, s. 3.
[263] SCHULZ, Ferdinand: *Výpravná prosa*. Osvěta 10, 1880, č. 2, s. 174.
[264] KOSINA, Jaroslav: *Svatopluk Čech. Studie literární*. Světozor 14, 1880, č. 5, s. 56.
[265] Anonym: *Feuilleton. Svatopluk Čech a jeho prósa.* Národní listy 35, 1895, č. 327, s. 1.
[266] MOKRÝ, Otakar: *Povídky, arabesky a humoresky Svatopluka Čecha*. Lumír 6, 1878, č. 36, s. 575–576.

vynikající dílo, kterých je v české literatuře poskrovnu. *Poslední jaro* označuje Kosina jako nejlepší autorovu prozaickou práci.[267]

Jako jedinou drobnou výtku jsem v časopiseckých recenzích shledala Schulzův kritický posudek na některé pasáže z díla *Jestřáb contra Hrdlička*: „Odečtemeli některé věci, s nimiž nemůžeme souhlasiti, – přílišnou délku episody Cařihradské, motiv karbanu, pro podobné účely už otřelý, a konečně samovraždu v celé povaze Hrdličkově neodůvodněnou – čerpáme z této Čechovy povídky vzácný literární požitek.“[268]

V řadě uvedených kritických rozborů se lze setkat s doporučením hodnocených prací širokému spektru čtenářů: „Povídky Čechovy zajímati musí čtenářstvo třídy každé – od nejnižší až k těm pyšným mudrcům našim, kteří obyčejně ohrnují nos na veškeru poesii novou a zvláště českou, neboť když nic jiného, tož alespoň veledůmyslné líčení a řešení záhad psychologických upoutati by je musilo.“[269]

František Jaroslav Rypáček taktéž poukazuje na variabilitu Čechova díla: „Takovými novellami *musí* konečně zase získati se poesii a belletrii i vzdělancové naši, kteří pořád naříkali, že tak málo se píše, co by s potěchou i s užitkem i oni mohli čísti, jakož získati se musí i ti, kdož materiálným směrem doby pohnouti a zajisté i svésti se davše prohlásili poesii a belletrii vůbec za stravu pro ženské, pro mládež, snílky a lidi, kteří nemají nic vážnějšího na práci.“[270]

Čechova literární tvorba byla tehdejším čtenářstvem i kritiky vnímána jako záruka kvalitní četby a již Čechovo jméno bylo nejlepším doporučením. Dokazuje to i výrok Františka Dlouhého: „Třeba-li zvláště připomínati, že ve všech povídkách děj utkán jest rukou mistrovskou, že karakteristika osob jest i v nejmenších podrobnostech vpravdě klassická, sloh svěží a lepý? Myslíme, že při pracích Čechových nelze ani jinak očekávati.“[271]

Další recenzent trefně přirovnává Čechovo dílo ke zdravé stravě: „Povídky, arabesky a humoresky Svatopluka Čecha jsou dílem, jímž literatura naše vpravdě se může pyšniti. Málo jest českých děl, jež by pro každého čtenáře, nejvybroušenějšího vkusu i čtenáře nejprostšího stejně se hodila, jež by při vzácné své umělecké ceně a vysoce poetické formě podávala každému čtenáři stravu tak prostou a zdravou!“[272]

---

[267] KOSINA, Jaroslav: *Svatopluk Čech. Studie literární*. Světozor 14, 1880, č. 5, s. 56.
[268] SCHULZ, Ferdinand: *Nové písemnictví. Román a povídka*. Osvěta 9, 1879, č. 3, s. 249.
[269] H–a [= Hynek Babička]: *Literatura*. Koleda 4, 1879, č. 4, s. 64.
[270] Fr. Bý. [= František Jaroslav Rypáček]: *Literatura*. Koleda 4, 1879, č. 16, s. 254.
[271] *–ý* [= František Dlouhý]: *Kritika. Povídky, arabesky a humoresky*. Literární listy 4, 1883, č. 6, s. 48.
[272] Anonym: *Co budeme čísti? Svatopluk Čech: Povídky, arabesky a humoresky.* Besedy lidu 3, 1895, č. 8, s. 95.

O úspěších Čechových próz svědčí také množství překladů do cizích jazyků. Největší množství děl bylo přeloženo do němčiny, existují však také překlady do polštiny, srbštiny, slovinštiny, švédštiny, francouzštiny či angličtiny. O úspěchu povídky *Mezi knihami a lidmi* v Německu informuje rubrika *Česká literatura v cizině* v časopise *Literární listy*. František Bauer povídku přeložil pro Reclamovu Universal-Bibliothek v Lipsku: „Překlad zalíbil se neobyčejně Reclamovi. Povídka nadchla jej k posudku přímo lichotivému, an nazval ji výtečným dílem pravého básníka […]. Vyznal se, že, čta ji, pocítil upřímnou radosť z díla Čechova; netrvalo dlouho, povídka vyšla tiskem a zalíbila se i čtenářstvu německému, jak alespoň z hojného odbytu souditi lze.“[273] Uznání se autor dočkal taktéž švédskými překlady próz *Signorina Gioventú* a *Předčítatel*. Překladatel Emil Peterson vyzdvihuje Čechovo umění nad tvorbou švédského a norského spisovatele a jeho práce nazývá obdivuhodným uměleckým souladem orientální fantazie a novoevropského realismu a humoru.[274]

V závěru zhodnocení ilustrovaného vydání *Povídek, arabesek a humoresek* podává recenzent myšlenku, že Čechovy povídky nikdy nevyjdou z módy: „Mnohé z její čísel zbudou pro budoucnost jako nejdražší památky současné naší literatury a ještě po staletích budou baviti, osvěžovati a ušlechťovati čtenářstvo…“[275] Zatímco ve druhé polovině 19. století byl Svatopluk Čech vnímán jako jeden z nejproslulejších literátů, dnešnímu čtenáři je většina Čechovy tvorby již poněkud vzdálena, v širším povědomí je mezi čtenáři 21. století spjato Čechovo jméno zejména s výlety pana Broučka.

O Svatopluku Čechovi vznikla také řada monografií. Mezi autory, kteří se podrobně věnují Čechovu životu i dílu patří například Václav Flajšhans, Arne Novák či Ferdinand Strejček.

Roku 1906 vyšla publikace *Svatopluk Čech: Dílo a člověk* od Václava Flajšhanse. Dílo se zevrubně zabývá Čechovým dětstvím a mládím, přibližuje jeho rodinu a poměry, v nichž vyrůstal, popisovány jsou Čechovy literární začátky i léta aktivního působení v české literatuře. Prostor je věnován také Čechovu dílu. Flajšhans zde rozbírá jednotlivá básnická i prozaická díla a přibližuje základní ráz Čechovy činnosti. Nechybí ani krátké ukázky z vybraných prací. Významnou součástí publikace

[273] Anonym: *Zprávy z ruchu literárního. Česká literatura v cizině.* Literární listy 5, 1884, č. 16–17, s. 131.
[274] Anonym: *Feuilleton.* Lumír 12, 1884, č. 19, s. 304.
[275] Anonym: *Co budeme čísti? Svatopluk Čech: Povídky, arabesky a humoresky.* Besedy lidu 4, 1896, č. 9, s. 107.

je bibliografie, sestavená Jindřiškou Flajšhansovou, v níž lze nalézt kompletní, abecedně řazený, soupis prací, přehled používaných pseudonymů či chronologický přehled prvních vydání všech Čechových prací. Flajšhans si v Čechových dílech všímá dovedného zachycení nálady krajin, mistrného zobrazení postav, poukazuje na častou přítomnost určité snivé fantazie a z ní pramenící konflikt mezi snem a realitou. Oceňuje také formální dokonalost prací. Patrně kvůli množství Čechových prací se Flajšhans omezuje spíše na stručný nástin děje, aniž by však jednotlivá díla podroboval hlubší analýze. Souhrnné hodnocení Čechovy tvorby vyznívá velice pozitivně, což potvrzuje i Flajšhansův závěrečný výrok: „Jeho myšlenky jsou velké, jeho slovesné roucho je nevýslovně lahodné…Osobu Čechovu zná v Čechách málo kdo, jeho poesii zná každý! Spisovatel Čech je sympatickým každému, o jeho velkém, zcela neobyčejném významu literárním není disputu ani nejmenšího.“[276]

Čechovým životem i dílem se zabýval také Ferdinand Strejček. O autorovi sepsal hned několik publikací, mezi které patří *O Svatopluku Čechovi* (1908), *Jménem, srdcem stejně Čech* (1909), *Svatopluk Čech* (1922) či *Živé dílo Svatopluka Čecha* (1946). Například v rozsáhlé monografii *O Svatopluku Čechovi* se Strejček velmi podrobně zabývá autorovým životem a dílem, součástí práce je také přiblížení Čechovy povahy i představení jeho rodiny. Analyzovaná díla jsou často vykládána v kontextu s Čechovým životem a jsou zpravidla podložena ukázkami z daných prací. Text je doplněn množstvím obrázků a fotografií. Ferdinand Strejček hodnotí Čechovu tvorbu s nekritickým nadšením a nazírá na ni spíše faktograficky než očima kritika.

Velice přínosnou prací, jejíž sedmá kapitola je věnována zevrubné analýze Čechových textů z *Povídek, arabesek a humoresek*, je první díl práce s názvem *Svatopluk Čech: dílo a osobnost* (1921) od Arna Nováka. Dílo Svatopluka Čecha, jenž byl přítelem Novákových rodičů, provázelo autora monografie již od dětství. Z rozborů Čechových prací je patrná hluboká znalost Čechova života i díla a autorova odborná zainteresovanost. Ve srovnání s monografiemi Václava Flajšhanse a Ferdinanda Strejčka nepodává Novák kroniku autorova života, nýbrž „dějiny jeho děl a pragmatický výklad jeho osobnosti: jak životní obzor a umělecký názor v určitém vývojovém období poetově vytvořily pozadí pro jedinečný básnický čin; jak z rozhodujícího zažitku se zrodila základní koncepce díla; […] jak při volbě výrazových

[276] FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 282.

prostředků přimykal se umělec k slovesné tradici domácí a cizí […].“[277] Větší pozornost je zpravidla věnována rozsáhlejším pracím, v jejichž rozborech Novák přibližuje čtenáři formální i myšlenkovou povahu daného díla. Napříč širokým spektrem prací si Novák ve své analytické studii všímá Čechova typického humoru, žertovné povahy jeho satir, realistického pojetí psychologicky vykreslených postav, upozorňuje také na skutečnost, že v Čechových postavách se mnohdy zrcadlí dvojí tvář jeho vlastní povahy a komparací jednotlivých děl zjišťuje existenci jistých analogií mezi určitými díly. Časový odstup od doby vzniku Čechových děl a dobové časopisecké kritiky, jež se k autorovým prózám stavěla s nekritickým nadšením, umožnil Novákovi objektivněji pochopit autorovo postavení v české literatuře i kulturním životě 70. a 80. let 19. století.

Svatopluku Čechovi se ve svých publikacích věnovala také řada dalších autorů – např. Josef Štefan Kubín v díle *Po stopách Svatopluka Čecha* (1926), ve sborníku *Svatopluku Čechovi: Památník Jednoty Svatopluka Čecha k uctění 100. narozenin básníkových* (1946) jsou shromážděny různé stati, rozbory či vzpomínky autorů sborníku na Svatopluka Čecha. V poválečném období vznikla také monografie Františka Bulánka-Dlouhána *Svatopluk Čech: včera – dnes – zítra* (1946) či kniha *O Svatopluku Čechovi* (1949) od Karla Poláka.

[277] NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, nečíslovaná strana před s. 1.

6. Závěr

Na analýze 38 prací ze čtyř svazků *Povídek, arabesek a humoresek* Svatopluka Čecha jsem sledovala míru naplnění stanovených žánrů ve srovnání s reálnou žánrovou příslušností daných textů. Analýzou jednotlivých prací a komparací jejich podtitulů, uvedených v periodikách, se ukázalo, že si autor často hraje s konvencemi žánrů i očekáváním čtenářů. Zřídkakdy se typické znaky próz ve všech aspektech shodují s charakteristickými vlastnostmi stanovených žánrů.

Některé rozsáhlejší prózy jsou například zařazeny mezi novely (*Výlet do Chorvátska*, *Kallobiotika na cestách*), žánrová charakteristika novely však s danými texty příliš nekoresponduje a odpovídá spíše žánru povídky, a to zejména pro jejich obšírné popisné pasáže. Coby povídky lze rovněž označit většinu dalších rozsáhlejších prací (*Jestřáb contra Hrdlička*, *Pan Bolehlav a svět, Mezi knihami a lidmi, Poslední jaro, Sláva* či *Hovor listí*).

V rámci arabesky Čech s oblibou využívá určité exotičnosti a dekorativnosti (*Signorina Gioventú*, *Ledová kněžna*), motivu rozporu mezi snem a realitou (*Nikotina, Motýl*) či konfrontace společenských konvencí s nemorálním jednáním jednotlivce (*Foltýnův buben*, *Dobrý skutek*). Ve srovnání s pojetím arabesky Jana Nerudy, jenž se zaměřuje zejména na psychologickou studii soudobého člověka, tematizuje Čech žánr arabesky jako společenskokritické či humorně laděné vyprávění s ironickým nadhledem vypravěče na postavy ve vyhrocených situacích.

Ve svých satirách autor zpravidla neútočí na konkrétní osoby, nýbrž na nedostatky a nežádoucí jevy v celé společnosti. I přes výstražné tendence je většina kritizovaných nešvarů pojata s žertovným nadhledem. Častým námětem Čechových satir je téma jazykové či literární (*Člověk, jenž vydal básně, Rrrrbumbum, Jak se čítají verše*, *Tajemný člověk*, *Skvostná novella*), kritika lidských vlastností (*Zastavená povaha*, *Odkaz*, *Jestřáb contra Hrdlička*, *Vesnický svatý*, *Dobrý skutek*, *Jabloň*), satira na aristokracii (*Liškovický pán*, *Foltýnův buben*, *Oblaka*), vlastenecká satira společenských poměrů (*Comtessa Božena*, *Mr. Plumpudding v Praze*) či kritika německých profesorů (*Žoli, Kallobiotika na cestách*).

Mezi typické humoresky, v jejichž popředí stojí protagonista zaskočený neobvyklou situací a vyrovnávající se s řadou komických nedorozumění, patří například *Odkaz, Liškovický pán*, *Malířský nápad* či *Tiché řemeslo*. V Čechových prózách se lze setkat s řadou dalších humorně laděných prací, v nichž je komický námět tematizován

s jistou melancholií nebo slouží k odlehčení káravých satir. Satirické a humoristické postupy však prostupují napříč celým žánrovým spektrem.

V Čechově tvorbě se vyskytují také prvky idyly (*Výlet do Chorvátska, Poslední jaro, Filemon a Baucis, První starosti*) či cestopisně zaměřené prózy (*Výlet do Chorvátska, Kallobiotika na cestách, Sláva*). V několika prózách si lze povšimnout také vazeb na méně obvyklé literární útvary, jež spočívají zejména v parodiích. Setkat se lze například s parodií na frenetickou literaturou (*Duch markýzův*), na tzv. krvavé romány (*Rrrrbumbum*) či na sentimentální vánoční povídky (*Poslední vánoční povídka*). Zaznamenat lze také postupy romantiky hrůzy a děsu známé z gotického románu (*Hovor listí*).

Látka a forma prací byla často určována potřebami daného periodika. Lze například vypozorovat, že Čechovy prózy publikované v *Národních listech*, novinách bránících zájmy českého národa, měly zpravidla tendenční charakter. Všechny tyto satiry s národní tendencí i satiry dotýkající se českých filologů či literátů byly psány na počátku 80. let. Skutečnosti, že se Čech v mnoha prózách ze čtvrtého svazku *Povídek, arabesek a humoresek* více zabývá problémy národního života, si všímá kupříkladu také František Bílý ve své recenzi v měsíčníku *Osvěta*.

Přestože je každá próza ze čtyř svazků *Povídek, arabesek a humoresek* svým obsahem originální, lze si povšimnout opakování určitých postav, prostředí či námětů. Coby hojně využívané postavy v Čechových prózách lze pozorovat postavy mladých nesmělých snílků v kontrastu se starými mládenci. Postavy starých mládenců jsou zobrazeny v souvislosti s kritickým postojem k ženám či pasivitou k navázání vztahu. Přestože navenek působí, že jsou se svým stavem ztotožněni, ve slabších chvílích bojují s pocity nepoznané lásky. Mladí snílci pak nesměle vyznávají lásku skrze své literární texty a mnohdy blouzní o dámách urozeného stavu. V souvislosti se zobrazením postav mladých snílků lze v některých prózách pozorovat rozpaky z předčasného odchodu mládí, pozoruhodné je zejména ztvárnění mládí prostřednictvím personifikace v ženskou postavu v próze *Signorina Gioventú*. V obou typech postav se odráží Čechovy autobiografické rysy.

Ve svých prózách Čech často využívá postav literátů či redaktorů, jež vycházejí z poznatků z autorovy redakční praxe i kariéry literáta. Ztvárněny jsou postavy zhrzených básníků, ambiciózních spisovatelů či zákulisí tvorby vánoční povídky. Čechovu vášeň k literatuře i jeho literární rozhled napříč širokým spektrem světové literatury dokládají časté zmínky o různých autorech i literárních dílech.

V Čechových textech se odráží také jeho znalosti a dojmy z advokátní praxe. Pro tyto prózy jsou typické postavy znavených studentů práv, upjatých advokátů či bezbranných podavatelů žalob, poukazujících na absurditu zdlouhavých právních procesů. Prostředí advokátních kanceláří je mnohdy vykresleno hanlivě, patrně v souvislosti se skutečností, že Čech ke studiu práv nikdy netíhl.

Mezi další aspekty Čechovy tvorby patří častá volba postav z vyšších společenských kruhů. V souvislosti s postavami šlechtického původu je často využíváno kontrastního zobrazení šlechty s prostým občanstvem.

V analýze tematických vrstev jsem se zabývala také typologií ženských postav. Namísto žen v roli matek či manželek se v prózách nejčastěji vyskytuje typ mladičkých nevyzrálých dívek. Druhým častým typem jsou nedostižné aristokratky.

Pozornost je věnována také výběru prostředí. Nejčastěji se lze v Čechových prózách setkat s prostředím města, hojně využívaným prostředím je však také venkov. Přibližně ve čtvrtině povídek seznamuje autor čtenáře s exotickým prostředím ciziny (např. Chorvatsko, Krym, Kavkaz, Cařihrad, Švýcarsko). V rámci daných prostředí dochází rovněž k vykreslování typických obyvatel, pojímaných často s předsudky a stereotypy. Většina motivů, postav i prostředí vznikla na autobiografickém základu a je odrazem osobnosti Svatopluka Čecha a jeho vzpomínek a zkušeností.

Poslední kapitola je věnována nástinu dobové recepce. Na základě srovnání dobových kritických ohlasů jsem zaznamenala řadu shodných výroků ohledně Čechových próz. Většina recenzentů poukazuje na autorovo nadání k vhodnému výběru výrazů, jež dohromady tvoří vkusný a přesvědčivý celek. Vyzdvihována je také Čechova znalost života a originální koncepce všedních motivů, které vynikají svým realistickým pojetím. Jedním z hlavních témat, jež vyvstávalo v souvislosti s Čechovou prozaickou tvorbou, je tehdejší spor o realistický a idealistický směr. Většina kritiků se shoduje na tom, že Čech sjednocuje přednosti obou směrů a namísto „fotografického“ realismu se lze v jeho díle setkat s „ideálním“ realismem. Ačkoliv autor zachycuje každodenní život, konkrétní narativní strategie je volena s ohledem na dosažení estetického účinku. Přínos spatřují kritikové také v detailním vykreslení maloměstského i velkoměstského života a ve využívání domácího prostředí. V převážné většině kritických rozborů se lze setkat s uvedením Svatopluka Čecha coby geniálního básníka a jednoho z nejvýznamnějších literátů své doby. Po zhodnocení autorovy prozaické tvorby se kritikové shodují, že Čechova povídková produkce dosahuje kvalit jeho proslulých básní, a že mohou Čechovy povídky konkurovat známým spisovatelům

z cizích literatur. Kromě jediné drobné výtky spojuje všechny časopisecké kritiky bezmezná chvála autorových vypravovacích schopností a absence jakéhokoliv zpochybnění Čechových děl. O úspěších Čechových próz svědčí také množství překladů do cizích jazyků. V kapitole jsou zahrnuty také pohledy autorů monografií o Svatopluku Čechovi – Václava Flajšhanse, Ferdinanda Strejčka a Arna Nováka. Ačkoliv je z jejich publikací rovněž patrné zaujetí pro osobnost i dílo Svatopluka Čecha, pohlíží na autorovo postavení v české literatuře druhé poloviny 19. století s mírným časovým odstupem. V monografiích lze nalézt množství cenných svědectví a neotřelých výkladů autorových děl.

Svatopluk Čech je tradičně řazen k ruchovcům. Na základě analýzy jeho prozaické tvorby jsem však zjistila, že se v některých jeho pracích objevují i prvky, jež jsou typičtější pro tvorbu lumírovců. Mezi tyto prvky lze zařadit vazby na cizí literatury, využívání námětů z cizích krajů, exotické prvky či dekorační složky, uplatňující se zejména při líčení krásy vznešených dam. V mnoha Čechových prózách se lze setkat s postavami z vyšších společenských kruhů, zpravidla se šlechtičnami či nedostupnými ženami v podobě přeludu. Zobrazována je především výjimečnost a nevšednost těchto postav. Prvky cizosti jsou mnohdy aplikovány již v samotných názvech (např. *Signorina Gioventú, Ledová kněžna, Filemon a Baucis, Comtessa Božena*). V autorových dílech se prolínají také prvky realismu a romantismu.

Povídky, arabesky a humoresky I–IV jsou cenné zejména v tom, že jsou sestaveny samotným autorem, lze tedy očekávat výběr jeho nejhodnotnějších děl. Zvoleným uspořádáním povídek, arabesek či humoresek v jednotlivých svazcích je prokázána rozmanitost volených žánrů i námětů daných prací. Přestože se v Čechově tvorbě často uplatňuje kupříkladu literární satira, konkrétní téma je v každé próze osobité. Většina svazků obsahuje kromě drobnějších prací přibližně tři rozsáhlejší povídky či novely, pouze první díl zahrnuje kvůli většímu rozsahu povídky *Jestřáb contra Hrdlička* více prací drobnějšího charakteru. Přibližně polovinu rozměrnějších děl tvoří povídky tklivého či truchlivého rázu, druhá polovina je humorného charakteru. Je škoda, že Čechovy prózy ze čtyř svazků *Povídek, arabesek a humoresek* nejsou mezi dnešními čtenáři příliš rozšířeny a pomalu upadají v zapomnění. Většina prací je velice nadčasová, umí pobavit i dovést čtenáře k zamyšlení a bezpochyby mají co předat i nynějším generacím.

7. Bibliografie

7.1 Primární literatura

ČECH, Svatopluk. *Povídky, arabesky a humoresky I*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1885. Salonní bibliotéka, 227 s.

ČECH, Svatopluk. *Povídky, arabesky a humoresky II*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1888. Salonní bibliotéka, 239 s.

ČECH, Svatopluk. *Povídky, arabesky a humoresky III*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1890. Salonní bibliotéka, 207 s.

ČECH, Svatopluk. *Povídky, arabesky a humoresky IV*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1883. Salonní bibliotéka, 211 s.

ČECH, Svatopluk: *Divadlo, literatura a umění. Dochází nás od pana Svatopluka Čecha*. České noviny, 1882, č. 80, s. 3.

ČECH, Svatopluk. *Druhý květ: odlesky minulosti a přítomnosti*. Praha: F. Topič, 1899. Sebrané spisy Svatopluka Čecha, s. 2.

ČECH, Svatopluk. Místo úvodu. Zimní idylla. In: *První kniha povídek a črt*. Praha: F. Topič, 1899, s. 4–5.

7.2 Sekundární literatura

BITNAR, Vilém. Bibliografie o životě a díle Svatopluka Čecha. In: BORECKÝ, Jaromír, Albert PRAŽÁK, Antonín PROCHÁZKA a Ferdinand STREJČEK. *Svatopluku Čechovi: Památník Jednoty Svatopluka Čecha k uctění 100. narozenin básníkových*. Praha: Topičova edice, 1946, s. 771–868.

BORECKÝ, Jaromír. Má Svatopluk Čech dnešku ještě co říci? In: BORECKÝ, Jaromír, Albert PRAŽÁK, Antonín PROCHÁZKA a Ferdinand STREJČEK. *Svatopluku Čechovi: Památník Jednoty Svatopluka Čecha k uctění 100. narozenin básníkových*. Praha: Topičova edice, 1946, s. 11–39.

BRABEC, Jiří a Miloš POHORSKÝ. *Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, 631 s.

FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, 296 s.

FLAJŠHANSOVÁ, Jindřiška. Bibliografie. In: FLAJŠHANS, Václav. *Svatopluk Čech: dílo a člověk*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1908, s. 131–204.

HAMAN, Aleš a Dalibor TUREČEK (a kol.). *Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2015, 426 s.

HAMAN, Aleš. *Literatura v průsečíku pohledů: teorie, historie, kritika*. Praha: ARSCI, 2003, 173 s.

HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. 2., rev. vyd. Praha: ARSCI, 2010, 326 s.

HRDINA, Martin. *Mezi ideálem a nahou pravdou: realismus v českých diskusích o literatuře: 1858–1891*. Praha: Academia, 2015. Literární řada, 527 s.

KREJČÍ, Karel. Svatopluk Čech jako typ básníka věštce. In: BORECKÝ, Jaromír, Albert PRAŽÁK, Antonín PROCHÁZKA a Ferdinand STREJČEK. *Svatopluku Čechovi: Památník Jednoty Svatopluka Čecha k uctění 100. narozenin básníkových*. Praha: Topičova edice, 1946, s. 109–121.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství H&H, 2002, 355 s.

LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, 1078 s.

MALÁT, Jan. *Hudební slovník*. 2. vyd. Praha: Fr. A. Urbánek, 1891, s. 137.

MÁCHAL, Jan. *Boje o nové směry v české literatuře: 1880–1900*. Praha: nákladem Jednoty českých filologů, 1926, 115 s.

MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA (a kol.). *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, 699 s.

MOCNÁ, Dagmar. *Případ Kondelík. Epizoda z estetiky každodennosti*. Praha: Karolinum, 2002, 309 s.

NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl první*. Praha: Vesmír, 1921, 237 s.

NOVÁK, Arne. *Svatopluk Čech: dílo a osobnost. Díl druhý*. Praha: Vesmír, 1923, 239 s.

NOVÁK, Arne. *Ruchovci a Lumírovci v bojích proti křivdě a za právo*. Praha: Fr. Borový, 1938, 69 s.

LUKÁŠ, K. Silhouette. In: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 23. Schlossar–Starowolski. Praha: J. Otto, 1905, s. 164.

PAVELKA, Jiří a Ivo POSPÍŠIL. *Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů*. Brno: Georgetown, 1993, 290 s.

PAVERA, Libor a František VŠETIČKA. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, 422 s.

PEŠAT, Zdeněk. Svatopluk Čech. In: FORST, Vladimír (ed.) *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. *1, A–G*. Praha: Academia, 1985, s. 408–413.

STREJČEK, Ferdinand. *O Svatopluku Čechovi*. Praha: F. Topič, 1908, 489 s.

VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984, 464 s.

VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha: Orbis, 1977, 349 s.

7.3 Periodika

7.3.1 Časopisecká vydání Čechových próz

ABCD [= Svatopluk Čech]: *Comtessa Božena*. Národní listy 20, 1880, č. 266, s. 1.

ABCD [= Svatopluk Čech]: *Jak se čítají verše*. Národní listy 20, 1880, č. 295, s. 1.

ABCD [= Svatopluk Čech]: *Motýl*. Národní listy 21, 1881, č. 41, s. 1.

ABCD [= Svatopluk Čech]: *Mr. Plumpudding v Praze*. Národní listy 20, 1880, č. 253, s. 1.

ABCD [= Svatopluk Čech]: *Skvostná novella*. Národní listy 21, 1881, č. 18, s. 1.

ABCD [= Svatopluk Čech]: *Tajemný člověk*. Národní listy 21, 1881, č. 291, s. 1.

ABCD [= Svatopluk Čech]: *Trampoty kritikovy*. Národní listy 21, 1881, č. 13, s. 1.

Anonym [= Svatopluk Čech]: *Liškovický pán*. Světozor 5, 1871, č. 18 (příloha), s. 213.

BAŽANT, Fr. [= Svatopluk Čech]: *Filemon a Baucis*. Květy 2, 1880, č. 9, s. 353.

BŘÍZA, J. [= Svatopluk Čech]: *Malířský nápad*. Lumír 3, 1875, č. 49, s. 592.

ČECH, Svatopluk: *Hovor listí*. Květy 3, 1881, č. 11, s. 629.

ČECH, Svatopluk: *Poslední jaro*. Lumír 5, 1877, č. 17, s. 259.

ČECH, Svatopluk: *Poslední vánoční povídka*. Lumír 5, 1877, č. 35, s. 545.

ČECH, Svatopluk: *Sláva*. Osvěta 11, 1881, č. 3, s. 239.

ČECH, Svatopluk: *Zastavená povaha*. Světozor 5, 1871, č. 36 (příloha), s. 429.

G. V. [= Svatopluk Čech]: *Dobrý skutek*. Lumír 1, 1873, č. 47, s. 562.

G. V. [= Svatopluk Čech]: *Foltýnův buben*. Lumír 2, 1874, č. 12, s. 138.

G. V. [= Svatopluk Čech]: *Kallobiotika na cestách*. Lumír 3, 1875, č. 13, s. 154.

G. V. [= Svatopluk Čech]: *Nový doktor*. Lumír 1, 1873, č. 40, s. 482.

G. V. [= Svatopluk Čech]: *Odkaz*. Lumír 1, 1873, č. 42, s. 505.

G. V. [= Svatopluk Čech]: *Předčítatel*. Lumír 2, 1874, č. 3, s. 34.

G. V. [= Svatopluk Čech]: *Signorina Gioventú*. Lumír 2, 1874, č. 7, s. 82.

G. V. [= Svatopluk Čech]: *Vesnický svatý*. Lumír 1, 1873, č. 34, s. 410.

J. M. [= Svatopluk Čech]: *Jabloň*. Lumír 6, 1878, č. 36, s. 562.

KAZDA, J. [= Svatopluk Čech]: *Mezi knihami a lidmi*. Lumír 2, 1874, č. 44, s. 532.

KAZDA, J. [= Svatopluk Čech]: *Oblaka*. Lumír 1, 1873, č. 37, s. 442.

MALINA, Václav [= Svatopluk Čech]: *Povídky z registratury. Jestřáb contra Hrdlička*. Lumír 4, 1876, č. 26, s. 437.

MALINA, Václav [= Svatopluk Čech]: *První starosti*. Lumír 6, 1878, č. 27, s. 426.

MALINA, Václav [= Svatopluk Čech]: *Tiché řemeslo*. Česká včela 3, 1878, č. 2, s. 26.

RYBÁŘ, A. [= Svatopluk Čech]: *Duch markýzův*. Lumír 2, 1874, č. 5, s. 58.

S. Č. [= Svatopluk Čech]: *Pan Bolehlav a svět*. Světozor 5, 1871, č. 25 (příloha), s. 297.

S. Č. [= Svatopluk Čech]: *Souboj*. Lumír 1, 1873, č. 29, s. 346.

S. Č. [= Svatopluk Čech]: *Žoli*. Světozor 5, 1871, č. 14 (příloha), s. 165.

SMUTNÝ, Boleslav [= Svatopluk Čech]: *Člověk, jenž vydal básně*. Lumír 3, 1875, č. 6, s. 71.

VOLAVEC, Jan [= Svatopluk Čech]: *Výlet do Chorvátska*. Lumír 6, 1878, č. 13, s. 195.

VRANINI, Giovanni [= Svatopluk Čech]: *Nikotina*. Lumír 1, 1873, č. 32, s. 385.

yzž [= Svatopluk Čech]: *Rrrrbumbum*. Lumír 1, 1873, č. 46, s. 553.

–ý [= Svatopluk Čech]: *Ledová kněžna*. Lumír 2, 1874, č. 14, s. 166.

7.3.2 Kritiky Čechových próz

Anonym: *Co budeme čísti? Svatopluk Čech: Povídky, arabesky a humoresky.* Besedy lidu 3, 1895, č. 8, s. 95.

Anonym: *Co budeme čísti? Svatopluk Čech: Povídky, arabesky a humoresky.* Besedy lidu 4, 1896, č. 9, s. 107.

Anonym: *Drobní listové z Prahy. I.*. Koleda 4, 1879, příloha k č. 1, s. 2.

Anonym: *Feuilleton.* Lumír 12, 1884, č. 19, s. 304.

Anonym: *Feuilleton. Svatopluk Čech a jeho prósa.* Národní listy 35, 1895, č. 327, s. 1.

Anonym: *Literatura a umění.* Národní listy 19, 1879, č. 302, s. 3.

Anonym: *Zprávy z ruchu literárního. Česká literatura v cizině.* Literární listy 5, 1884, č. 16–17, s. 131.

BÍLÝ, František: *Výpravná prosa*. Osvěta 13, 1883, č. 3, s. 277.

DURDÍK, Josef: *O naturalismu v básnictví*. Osvěta 21, 1891, č. 3, s. 212.

Fr. Bý. [= František Jaroslav Rypáček]: *Literatura*. Koleda 4, 1879, č. 16, s. 253–254.

H–a [= Hynek Babička]: *Literatura*. Koleda 4, 1879, č. 4, s. 63–64.

KOSINA, Jaroslav: *Svatopluk Čech. Studie literární*. Světozor 14, 1880, č. 5, s. 55–56.

KREJČÍ, F. V.: *Julius Zeyer a jeho exotismus*. Rozhledy 10, 1901, č. 11, s. 403.

MIŘIOVSKÝ, Emanuel: *Feuilleton. Salonní bibliotéky*. Lumír 11, 1883, č. 6, s. 96.

MOKRÝ, Otakar: *Povídky, arabesky a humoresky Svatopluka Čecha*. Lumír 6, 1878, č. 36, s. 575–576.

MOKRÝ, Otakar: *Feuilleton*. Lumír 7, 1880, č. 7, s. 112.

NEJEDLÝ, Julius: *Divadlo, literatura a umění. Stará historie*. České noviny, 1882, č. 75, s. 2.

SCHULZ, Ferdinand: *Feuilleton. Povídky, arabesky a humoresky od Svatopluka Čecha*. Národní listy 19, 1879, č. 93, s. 1.

SCHULZ, Ferdinand. *Nové písemnictví. Román a povídka*. Osvěta 9, 1879, č. 3, s. 248–249.

SCHULZ, Ferdinand: *Výpravná prosa*. Osvěta 10, 1880, č. 2, s. 173–174.

–pa [= František Chalupa]: *Rozmanitosti. Vědecký a literární život*. Světozor 14, 1880, č. 6, s. 71.

–ý [= František Dlouhý]: *Kritika. Povídky, arabesky a humoresky*. Literární listy 4, 1883, č. 6, s. 48.

8. Příloha

Přehled, obsahující tituly a podtituly všech prací z *Povídek, arabesek a humoresek I–IV*, pseudonymy, pod kterými byla daná díla publikována v periodikách a souhrn časopiseckých i knižních vydání. K tvorbě tabulky mi byla nápomocná zejména bibliografie Jindřišky Flajšhansové, jež je součástí monografie Václava Flajšhanse – *Svatopluk Čech: dílo a člověk*.

Titul	Podtitul/žánr	Pseudonym	Vydání
Signorina Gioventú	Notturno	G. V. (= Giovanni Vranini)	**1874**: Lumír II, č. 7 (s. 82–83), č. 8 (s. 93–94).
			1885: Povídky, arabesky a humoresky I, s. 5–20.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 191–206.
Ledová kněžna	*bez označení*	–ý (= Jan Vraný)	**1874**: Lumír II, č. 14, s. 166–167.
			1885: Povídky, arabesky a humoresky I, s. 21–28.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 219–225.
Souboj	*bez označení*	S. Č. (= Svatopluk Čech)	**1873**: Lumír I, č. 29, s. 346–349.
			1878: Povídky, arabesky a humoresky I, s. 29–40.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 61–73.
Zastavená povaha	Satira	*Svatopluk Čech*	**1871**: Světozor V, příloha k č. 36, s. 429–430.
			1878: Povídky, arabesky a humoresky I, s. 41–50.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 51–60.
Odkaz	Humoreska	G. V. (= Giovanni Vranini)	**1873**: Lumír I, č. 42 (s. 505–506), č. 43 (s. 517–519).
			1885: Povídky, arabesky a humoresky I, s. 51–68.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 113–133.
Liškovický pán	Humoreska	Anonym	**1871**: Světozor V, příloha k č. 18 (s. 213), příl. k č. 19 (s. 225), příl. k č. 20 (s. 237), příl. k č. 21 (s. 249), příl. k č. 22 (s. 261).
			1885: Povídky, arabesky a humoresky I, s. 69–98.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 17–50.
Jestřáb contra Hrdlička	Povídky z registratury	Václav Malina	**1876**: Lumír IV, č. 26 (s. 437–439), č. 27 (s. 466–468), č. 28 (s. 483–485), č. 29 (s. 499–501), č. 30 (s. 514–517), č. 31 (s. 533–535), č. 32 (s. 547–549), č. 33 (s. 564–566), č. 34 (s. 584–586), č. 35 (s. 600–602), č. 36 (s. 618–622).
			1885: Povídky, arabesky a humoresky I, s. 99–188.
			1903: Větší prósa II, s. 7–111.
Vesnický svatý	*bez označení*	G. V. (= Giovanni Vranini)	**1873**: Lumír I, č. 34, s. 410–412.
			1885: Povídky, arabesky a humoresky I, s. 189–200.
Žoli	Satira	S. Č. (= Svatopluk Čech)	**1871**: Světozor V, příloha k č. 14 (s. 165), příl. k č. 15 (s. 177).
			1875: Povídky, arabesky a humoresky I, s. 201–214.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 3–15.
Duch markýzův	Drobotina	A. Rybář	**1874**: Lumír II, č. 5, s. 58–59.
			1885: Povídky, arabesky a humoresky I, s. 215–226.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 179–190.

Foltýnův buben	Zámecká arabeska	G. V. (= Giovanni Vranini)	**1874**: Lumír II, č. 12, s. 138–141.
			1879: Povídky, arabesky a humoresky II, s. 5–16.
			1895: Vybrané české humoresky I, s. 84–95.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 207–218.
Předčítatel	Humoreska	G. V. (= Giovanni Vranini)	**1874**: Lumír II, č. 3, s. 34–36.
			1879: Povídky, arabesky a humoresky II, s. 17–30.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 161–178.
Nikotina	Klášterní legenda	Giovanni Vranini	**1873**: Lumír I, č. 32, s. 385–387.
			1888: Povídky, arabesky a humoresky II, s. 31–41.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 74–95.
Výlet do Chorvátska	Novelka	Jan Volavec	**1878**: Lumír VI, č. 13 (s. 195–198), č. 14 (s. 217–220), č. 15 (s. 236–239), č. 16 (s. 249–252).
			1879: Povídky, arabesky a humoresky II, s. 43–84.
			1903: Větší prósa II, s. 113–160.
Dobrý skutek	Zimní silhouetta	G. V. (= Giovanni Vranini)	**1873**: Lumír I, č. 47, s. 562–566.
			1879: Povídky, arabesky a humoresky II, s. 85–100.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 141–157.
Pan Bolehlav a svět	*bez označení*	S. Č. (= Svatopluk Čech)	**1871**: Světozor V, příloha k č. 25 (s. 297), příl. k č. 26 (s. 309), příl. k č. 27 (s. 321), příl. k č. 28 (s. 333), příl. k č. 29 (s. 345), příl. k č. 30 (s. 357), příl. k č. 31 (s. 369), příl. k č. 32 (s. 381), příl. k č. 33 (s. 393), příl. k č. 34 (s. 405–406).
			1888: Povídky, arabesky a humoresky II, s. 101–157.
			1902: Větší prósa I, s. 3–70.
Oblaka	Novela	J. Kazda	**1873**: Lumír I, č. 37 (s. 442–444), č. 38 (s. 455–458), č. 39 (s. 466–470).
			1888: Povídky, arabesky a humoresky II, s. 159–198.
			1902: Větší prósa I, s. 71–116.
Poslední vánoční povídka	*bez označení*	*Svatopluk Čech*	**1877**: Lumír V, č. 35, s. 545–547.
			1879: Povídky, arabesky a humoresky II, s. 199–226.
Šílenec **(dříve: *Nový doktor*)**	Drobotina	G. V. (= Giovanni Vranini)	**1873**: Lumír I, č. 40 (s. 482–483), č. 41 (s. 493–494).
			1879: Povídky, arabesky a humoresky II, s. 211–226.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 96–112.
Tiché řemeslo	Vinohradská humoreska	Václav Malina	**1878**: Česká včela III, č. 2, s. 26–28.
			1879: Povídky, arabesky a humoresky II, s. 227–236.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 267–277.
Člověk, jenž vydal básně	Ze ,,Smutných humoresek“ Boleslava Smutného	Boleslav Smutný	**1875**: Lumír III, č. 6, s. 69–71.
			1890: Povídky, arabesky a humoresky III, s. 5–13.
			1902: Druhá kniha povídek a črt, s. 226–233.
Kallobiotika na cestách	Novellettka	G. V. (= Giovanni Vranini)	**1875**: Lumír III, č. 13 (s. 154–156), č. 14 (s. 168–169), č. 15 (s. 178–180), č. 16 (s. 190–193).
			1890: Povídky, arabesky a humoresky III, s. 15–50.
			1902: Větší prósa I, s. 193–233.
Mezi knihami a lidmi	Povídka	J. Kazda	**1874**: Lumír II, č. 44 (s. 532–533), č. 45 (s. 543–545), č. 46 (s. 555–556), č. 47 (s. 568–569), č. 48 (s. 579–580), č. 49 (s. 592–593), č. 50 (s. 603–605), č. 51 (s. 616–617), č. 52 (s. 627–629), č. 53 (s. 641–644).
			1890: Povídky, arabesky a humoresky III, s. 51–115.
			1902: Větší prósa I, s. 117–192.

Jabloň	Obrázek z advokátní kanceláře	J. M.	**1878**: Lumír VI, č. 36, s. 562–565. **1890**: Povídky, arabesky a humoresky III, s. 117–128. **1902**: Druhá kniha povídek a črt, s. 289–294.
Poslední jaro	*bez označení*	*Svatopluk Čech*	**1877**: Lumír V, č. 17 (s. 259–262), č. 18 (s. 275–278), č. 19 (s. 298–300), č. 20 (s. 312–314), č. 21 (s. 323–331), č. 22 (s. 348–351). **1880**: Povídky, arabesky a humoresky III, s. 129–187. **1902**: Větší prósa I, s. 235–303.
Malířský nápad	Humoreska	J. Bříza	**1875**: Lumír III, č. 49, s. 592–594. **1890**: Povídky, arabesky a humoresky III, s. 189–198. **1895**: Vybrané české humoresky I, s. 189–198. **1902**: Druhá kniha povídek a črt, s. 234–255.
Rrrrbumbum	*bez označení*	yzž	**1873**: Lumír I, č. 46, s. 553–554. **1880**: Povídky, arabesky a humoresky III, s. 199–206. **1902**: Druhá kniha povídek a črt, s. 134–140.
Filemon a Baucis	Náčrtek	Fr. Bažant	**1880**: Květy II, č. 9, s. 353–365. **1883**: Povídky, arabesky a humoresky IV, s. 5–25. **1904**: Třetí kniha povídek a črt, s. 28–52.
Jak se čítají verše	*bez označení*	ABCD	**1880**: Národní listy XX, č. 295, s. 1. **1883**: Povídky, arabesky a humoresky IV, s. 27–33. **1902**: Druhá kniha povídek a črt, s. 289–294.
Sláva	Dle cestopisných zápisků přítelových	*Svatopluk Čech*	**1881**: Osvěta XI, č. 3 (s. 239–253), č. 4 (s. 338–347). **1883**: Povídky, arabesky a humoresky IV, s. 35–76. **1903**: Větší prósa II, s. 265–313.
Trampoty kritikovy	Obrázek z venkova	ABCD	**1881**: Národní listy XXI, č. 13, s. 1. **1883**: Povídky, arabesky a humoresky IV, s. 77–83. **1904**: Třetí kniha povídek a črt, s. 69–75.
První starosti	Idylla	Václav Malina	**1878**: Lumír VI, č. 27 (s. 426–428), č. 28 (s. 442–445), č. 29 (s. 457–459), č. 30 (s. 477–479), č. 31 (s. 493–495), č. 32 (s. 504–507). **1883**: Povídky, arabesky a humoresky IV, s. 85–137. **1903**: Větší prósa II, s. 161–223.
Motýl	*bez označení*	ABCD	**1881**: Národní listy XXI, č. 41, s. 1. **1883**: Povídky, arabesky a humoresky IV, s. 203–210. **1904**: Třetí kniha povídek a črt, s. 76–82.
Tajemný člověk	*bez označení*	ABCD	**1881**: Národní listy XXI, č. 291, s. 1–2. **1883**: Povídky, arabesky a humoresky IV, s. 147–154. **1904**: Třetí kniha povídek a črt, s. 83–89.
Skvostná novella	*bez označení*	ABCD	**1881**: Národní listy XXI, č. 18, s. 1. **1883**: Povídky, arabesky a humoresky IV, s. 155–160. **1904**: Třetí kniha povídek a črt, s. 90–94.
Hovor listí	Povídka	*Svatopluk Čech*	**1881**: Květy III, č. 11, s. 629–634, 731–744. **1883**: Povídky, arabesky a humoresky IV, s. 161–194. **1903**: Větší prósa II, s. 225–313.
Comtessa Božena	*bez označení*	ABCD	**1880**: Národní listy XX, č. 266, s. 1. **1883**: Povídky, arabesky a humoresky IV, s. 195–201. **1902**: Druhá kniha povídek a črt, s. 295–300.
Mr. Plumpudding v Praze	*bez označení*	ABCD	**1880**: Národní listy XX, č. 253, s. 1–2. **1883**: Povídky, arabesky a humoresky IV, s. 203–210.